

27.

ΠΗΓΗ 1

Έχοντας σχηματίσει συγκροτημένη πολιτική ομάδα από το 1873 (το λεγόμενο «Πέμπτο» κόμμα ή νεωτεριστικό κόμμα), ο Τρικούπης εμφανίσθηκε σαν αυτοδύναμος πολιτικός αρχηγός μόνο μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1875, κατά τις οποίες συγκέντρωσε γύρω του πάνω από 30 βουλευτές. Η σύντομη πρωθυπουργία του του 1880 είχε ενισχύσει τη θέση του και ο θάνατος των αντιπάλων του του άφηνε πια το πεδίο ελεύθερο. Μέσα σε τρία χρόνια το «Πέμπτο» κόμμα έγινε αυτόματα το «Δεύτερο», κληρονομώντας αρκετούς ζαϊμικούς, δεληγεωργικούς αλλά και βουλγαρικούς πολιτευτές και κομματάρχες ...

Οι εκλογές του Δεκεμβρίου 1881 εγκαινίασαν την τέταρτη πρωθυπουργία του Χ. Τρικούπη που για πρώτη όμως φορά στηριζόταν σε συμπαγή κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ανοίχθηκε έτσι μια νέα περίοδος στην οποία κυριάρχησε απόλυτα σχεδόν η προσωπικότητά του. Για 13 σχεδόν χρόνια -ως τον Ιανουάριο του 1895- ο Τρικούπης ήταν σχεδόν συνεχώς πρωθυπουργός: δεν παρέδωσε την εξουσία στους αντιπάλους του παρά τρεις μόνο φορές και για διάστημα που δεν ξεπερνούσε στο σύνολό του τα τρία χρόνια, σφραγίζοντας έτσι μια ολόκληρη εποχή.

Ο κύριος αντίπαλος του Αλέξανδρος Κουμουνδούρος εξαφανίσθηκε γρήγορα από την πολιτική σκηνή. Απογοητευμένος από την ήττα του, αρρώστησε και πέθανε ένα χρόνο αργότερα.

Βαθμιαία η θέση του Τρικούπη ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο. Στους πρώτους μήνες της νέας κυβερνήσεως η τρικουπική πλειοψηφία αυξανόταν από μέρα σε μέρα, καθώς οι κουμουνδουρικοί βουλευτές προσέγγιζαν, διαδοχικά το νέο ανερχόμενο πολιτικό άστρο. Ακόμα και οι δύο μουσουλμάνοι βουλευτές της Θεσσαλίας έκλιναν προς την κυβέρνηση, ίσως όπως σημειώνει ειρωνικά ο Γάλλος πρεσβευτής De Mouy, γιατί πίστευαν πως η τρικουπική άνοδος ήταν «γραμμένη».

Από το τέλος της ανοίξεως του 1882 ο Τρικούπης είχε επιβάλει την αδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία του. Χρειάστηκε αρκετός καιρός για να επανασυμπυχθεί η αντιπολίτευση γύρω από το διάδοχο του Κουμουνδουρού, το Θ. Δηλιγιάννη.

Απερίσπαστος πια από οποιονδήποτε κίνδυνο ανατροπής του, ο Τρικούπης προχώρησε ακάθεκτος για να θέσει σε εφαρμογή τα μεταρρυθμιστικά του σχέδια. Είναι η πρώτη φορά στη νεώτερη ελληνική ιστορία που ένας κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός, έχοντας ταυτόχρονα την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και διατηρώντας τα νύχτα του καλυμμένα στο μέτρο που δε φοβόταν βασιλικές παρεμβολές, μπορεί να εφαρμόσει ένα μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Ως τότε, η μακρότερη κοινοβουλευτική πρωθυπουργία ήταν η πολιτεία του Δεληγεώργη το 1872-1874, που μόλις ξεπέρασε τον ενάμιση χρόνο. Ο Τρικούπης θα ξεπεράσει τα 3 χρόνια εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο στην ελληνική κοινοβουλευτική ιστορία.

Το μεταρρυθμιστικό νομοθετικό του έργο, είναι εντυπωσιακό. Ήδη από τους πρώτους μήνες της πρωθυπουργίας του συγκέντρωσε γύρω του ένα εκλεκτό επιτελείο (το νομοδιδάσκαλο Π. Καλλιγά, τους οικονομολόγους Κεχαγιά και Δεμάθα κ.α.), που εργάστηκε με ταχύτατους ρυθμούς για τη συστηματοποίηση και τη νομοθετική έκφραση των θεσμικών μεταβολών που κρίνονταν αναγκαίες. Η πολιτική ατμόσφαιρα που επικράτησε κατά τα πρώτα δύο χρόνια της κυβερνήσεως Τρικούπη, διευκόλυνε την εκπόνηση του μεγαλόπνοου μεταρρυθμιστικού της έργου, στο μέτρο που η αντιπολίτευση δεν εμφανιζόταν ικανή ούτε να αμφισβητήσει τις πολιτικές και οικονομικές επιλογές, ούτε να διεκδικήσει την εξουσία.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σσ. 14-16

ΠΗΓΗ 2

ΕΙΚΟΝΑ

Με την προσχώρηση στις αρχές του 1882 των Θεσσαλών βουλευτών στο κόμμα του Χ.Τρικούπη παγιώθηκε η κοινοβουλευτική του πλειοψηφία, πράγμα που του επέτρεψε να κυβερνήσει την Ελλάδα για μια τριετία. Επάνω: ο Τρικούπης σε γελοιογραφία της εποχής, όπου εμφανίζεται σαν αρχάγγελος που ετοιμάζεται να «σκοτώσει» πολιτικά τον κύριο αντίπαλό του Αλέξ. Κουμουνδούρο (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής και της γελοιογραφίας:

- α) Να περιγράψετε την πολιτική ατμόσφαιρα που επικράτησε κατά τα πρώτα χρόνια άσκησης της πολιτικής από τον Χ. Τρικούπη και να αιτιολογήσετε τις «μεταπηδήσεις» των βουλευτών.
- β) Να σχολιάσετε το κλίμα «μανιχαϊσμού¹⁴» που χαρακτηρίζει την πολιτική ζωή της Ελλάδος, διχάζοντας τον ελληνικό λαό σε αντίπαλα αλληλομισούμενα «θανασίμως» στρατόπεδα.

28.

ΠΗΓΗ

Τα δυο κόμματα

Χαρακτηριστική είναι η ονομασία των δύο κομμάτων: ο Τρικούπης είχε το «Νεωτερικό» κόμμα, ενώ ο Δηλιγιάννης το «Εθνικό». Για τον Τρικούπη, νεωτερισμός ήταν η διάκριση των εξουσιών και η ανάπτυξη της ιδιωτικής κοινωνίας μέχρι την αυτονόμησή της. Για τους αντιπάλους του, «εθνική» ήταν αυτή καθαυτή η ανάπτυξη του ανάμικτου «κρατικό-κοινωνικού» συγκροτήματος, μέσα στο οποίο έδρευαν αναπόσπαστα και τα ιδιωτικά συμφέροντα. Έτσι ο αγώνας μεταξύ των δυο παρατάξεων αναφερόταν πρώτιστα στη χρήση της κρατικής μηχανής, και γι' αυτό ήταν κατευθείαν πολιτικός. Από τα δύο πολιτικά προγράμματα, του Τρικούπη ήταν περισσότερο εντοπισμένο κοινωνικά: εξυπηρέτηση του μεγάλου ιδιωτικού κεφαλαίου στην πορεία για την αστικοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό των κοινωνικών σχέσεων. Οι επιδιώξεις του Δηλιγιάννη ήταν λιγότερο χρωματισμένες ταξικά, πράγμα που επέτρεπε τη συνύπαρξη στον ίδιο χώρο «όλων των δυσαρεστημένων, από την άκρα δεξιά ως την άκρα αριστερά». Κοινός παρανομαστής μέσα στο δηλιγιαννικό συνονθύλευμα ήταν η άρνηση του χωρισμού των εξουσιών. Κεντρικός στόχος του αντιτρικουπισμού ήταν όχι ο μερισμός, αλλά η συγκέντρωση των εξουσιών και η διεύθυνσή τους από την πολιτική. Χαρακτηριστικό του Τρικούπη ήταν το πάθος για την οικονομική ανάπτυξη, ενώ των αντιπάλων του το πάθος για την αναρρίχηση στα δημόσια αξιώματα και για την κυριαρχία της πολιτικής εξουσίας πάνω στην οικονομική. Έτσι, ο Τρικούπης κατηγορήθηκε σαν «πλουτοκράτης», ενώ οι αντίπαλοί του σαν «αρχομανείς». Στην ολιγαρχία του πλούτου αντιτάχθηκε η ολιγαρχία της πολιτικής ζωής. Η πρώτη χειραγωγήθηκε από τους κεφαλαιούχους, ενώ η δεύτερη από το πνεύμα του μικροαστισμού και του λαϊκισμού. Μέσα στο δηλιγιαννικό στρατόπεδο βρέθηκαν επίσης και οι προερχόμενοι από τα παλαιά «τζάκια» και τον κοτζαμπασισμό. Όμως, τα παλιά αυτά στρώματα είχαν ξεπέσει οριστικά. Τους ήταν αδύνατο πια να λειτουργήσουν «οπισθοδρομικά» σαν μια «φεουδαρχική αντίδραση». Αντίθετα, η πολιτική τους παρουσία πήρε αναπότρεπτα τη μορφή

¹⁴ Δυναρχική θρησκεία (ιδρύθηκε τον 3^ο μ.Χ. αιώνα από τον Πέρση Μάνη ή Μάνευτα) σύμφωνα με την οποία υπάρχουν δύο αρχές: του καλού και του κακού σε αδιάκοπη πάλη μεταξύ τους.

της «αρχομανίας», της «θεσιθρίας», της δημοσιούπαλληλίας (μιας «φατριαστικής υπαλληλίας», όπως την χαρακτήρισε ο ίδιος ο Τρικούπης). Έτσι, ο παλιός κοτζαμπασισμός εμφανίσθηκε με τη μορφή του εκσυγχρονισμένου μικροαστισμού και λαϊκισμού. Οι μεταβολές της ελληνικής κοινωνίας μετά το 1860 ήταν μεγάλες και οριστικές: στο εξής το βασικό δίλημμα δεν ήταν πια αν η Ελλάδα θα πήγαινε προς τα εμπρός ή προς τα πίσω, αλλά αν θα ακολουθούσε το δρόμο της αναπτύξεως του κεφαλαίου ή την προοπτική του μικροαστισμού. Το κράτος, για τον Τρικούπη, ήταν ένα εργαλείο για την οικονομική ανάπτυξη, ενώ για το Δηλιγιάννη ήταν ένας αντικειμενικός στόχος. Ο Τρικούπης απέβλεπε στο να χρησιμοποιήσει το κράτος, ενώ ο Δηλιγιάννης στο να το κατακτήσει. Έτσι, ο κρατικός παρεμβατισμός στην οικονομική και κοινωνική ζωή ήταν επιδίωξη παροδική για τον ένα, μονιμότερη για τον άλλο.

I.E.E., τόμ. ΙΔ', σ. 22

Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω κείμενο και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να αναφέρετε τα στοιχεία της πολιτικής του Χ. Τρικούπη και των αντιπάλων του που αιτιολογούν το χαρακτηρισμό του μεν Χ. Τρικούπη ως «πλουτοκράτη», των δε αντιπάλων του ως «αρχομανών».

29.

ΠΗΓΗ 1

Στην ουσία, ο Τρικούπης εκπροσωπούσε τον εξευρωπαϊσμό της πολιτικής ζωής, ενώ ο Δηλιγιάννης την παραδοσιακή λειτουργία της. Ο Τρικούπης πίστευε ότι το κράτος χρειαζόταν πολιτική και οικονομική ανόρθωση, πριν γίνει λόγος για εμπλοκή σε αλυτρωτικές περιπέτειες. Γι' αυτό και επεδίωξε να καταστήσει τη χώρα διεθνώς αξιόπιστη, να ενθαρρύνει την έναρξη της εκβιομηχάνισης, να βελτιώσει τις επικοινωνίες με την κατασκευή σιδηροδρόμων και την διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, και να εκσυγχρονίσει το στρατό και το ναυτικό. Ωστόσο, ένα τέτοιο πρόγραμμα ήταν δαπανηρό και συνεπαγόταν αυξημένη φορολογία. Αυτό πρόσφερε εύκολο στόχο στο δημοφιλή και δημαγωγό Δηλιγιάννη, ο οποίος δεν είχε πρόβλημα να δηλώνει ότι ήταν αντίθετος προς οτιδήποτε υποστήριζε ο Τρικούπης. Η επιδεικτική λαϊκιστική ρητορεία του Δηλιγιάννη και η φλογοερή προάσπιση μιας «Μεγαλύτερης Ελλάδας», χωρίς αμφιβολία εξέφραζε πιο πιστά τους ενθουσιασμούς και τους μύχιους πόθους του απλού πολίτη από τα αυστηρά μεταρρυθμιστικά προγράμματα του Τρικούπη. Οι παράτολμες όμως πολιτικές επιλογές του Δηλιγιάννη, στις περιόδους που ήταν στην εξουσία, δεν μπορούσαν παρά να θέσουν σε δοκιμασία την ήδη εξασθενημένη οικονομία, όπως συνέβη με τη θνησιγενή κινητοποίηση στη διάρκεια της βουλγαρικής κρίσης του 1885, η οποία κατέληξε στον αποκλεισμό της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Επιπλέον, η φιλοπολεμική του πολιτική έμελλε να καταλήξει σε ήττα το 1897, στη διάρκεια του καταστροφικού πολέμου των τριάντα ημερών με την Τουρκία.

R. Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-1990*, εκδ. Ιστορητής, Αθήνα 1995, σσ. 71-72

ΠΗΓΗ 2

Οι φόροι που είχε αναγκασθεί να επιβάλει ο Τρικούπης, καθώς και τα δάνεια που είχε συνάψει για να φέρει σε πέρας το μεγαλόπνοο έργο του, είχαν προκαλέσει τη δυσφορία ενός μεγάλου μέρους του λαού. Τη δυσφορία αυτή τη καλλιέργησε με δημαγωγικό τρόπο η αντιπολίτευση που του κόλλησε και το επίθετο «φορομπήχτης». Έτσι ο αρχηγός της Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ανταποκρινόμενος στις επιθυμίες του λαού και υποσχόμενος να κυβερνήσει χωρίς την επιβολή νέων φόρων και χωρίς τη σύναψη νέων δανείων, κατορθώνει να τον ανατρέψει στις 7 Απριλίου 1885.

Απ. Βακαλόπουλου, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη ⁵1991, σ. 310

Απέναντι στο εκσυγχρονιστικό κράτος του Χ. Τρικούπη αντιπαρατίθεται το κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης του Θ. Δηλιγιάννη.

Να σχολιάσετε την παραπάνω άποψη λαμβάνοντας υπόψη σας τις πηγές και το κείμενο του βιβλίου σας.

30.

ΠΗΓΗ

Τότε ακριβώς ο Τρικούπης σκέφθηκε ότι ήταν ευκαιρία να εξυγιάνει, όπως νόμιζε, τον πολιτικό κόσμο από τα μιάσματά του και να εξευγενίσει το ιδεολογικό περιεχόμενο των κομμάτων. Με το κύρος του κατόρθωσε, ώστε να επιβληθεί σε μια βουλή που αποτελούνταν από πρώην οπαδούς του Δηλιγιάννη, και να εγκριθεί με καταπληκτική πλειοψηφία ο νέος εκλογικός νόμος, που περιόριζε τον αριθμό των βουλευτών από 240 –245 σε 150 μόνο και ο οποίος καθιέρωνε την ευρεία περιφέρεια αντί της στενής, με βάση της οποίας γίνονταν ως τότε οι εκλογές στην Ελλάδα. Με την μεταρρύθμιση αυτή ο Τρικούπης ήλπιζε δύο πράγματα: 1) ότι μέσα από μια μεγάλη περιφέρεια θα υπήρχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να βελτιωθεί το ποιόν των βουλευτών· και 2) ότι θα συντριβόταν η δύναμη των τοπικών κομματαρχίσκων, και έτσι θ' αποδεσμευόταν ο λαός απ' αυτούς και θα διευκολυνόταν ν' αποκτήσει μια υπεύθυνη προσωρινή γνώμη για τα πολιτικά πρόσωπα. Σκοπός του Τρικούπη ήταν να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες που θα ευνοούσαν την ανάδυση νέων πολιτικών κομμάτων, κομμάτων όμως αρχών και όχι προσώπων, όπως ήταν τα κόμματα τότε, αν εξαιρούσε κανείς εν μέρει το φιλελευθέρων – ριζοσπαστικών αρχών κόμμα του Τρικούπη.

Η προσπάθεια όμως αυτή απέτυχε. Η δύναμη των επαρχιακών παραγόντων έμεινε σταθερή, γιατί αυτοί κατευθύνονταν τώρα από το κέντρο, η συναλλαγή των κομματαρχών-βουλευτών-κυβερνήσεως εξακολουθούσε, οι κομματικοί αγώνες έφθαναν ως τον εκτραχηλισμό και τα πολιτικά κόμματα έμειναν προσωποπαγή.

Απ. Βακαλόπουλου, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 313-314

Αφού λάβετε υπόψη το παραπάνω κείμενο να επισημάνετε:

- α) Τις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Χ. Τρικούπης για να επιτύχει την εξουγίανση των πολιτικών κομμάτων.
- β) Τα αποτελέσματα των προσπαθειών του.

31.

ΠΗΓΗ

Επανελημμένες προσπάθειες εκρίζωσης της «συναλλαγής» και των σχέσεων πελατείας από τα πολιτικά ήθη από τον Χ. Τρικούπη

Τη σχετική ανεξαρτητοποίηση του βουλευτή από τα προσωποποιημένα του ερείσματα αποσκοπούν οι επαγγελλόμενες μεταρρυθμίσεις του εκλογικού συστήματος. Δύο είναι οι σημαντικότερες Τρικούπικές τροποποιήσεις, που ψηφίστηκαν το 1886. Από τη μια μεριά η υποκατάσταση της νομαρχιακής στην επαρχιακή βάση, που τετραπλασίαζε ή πενταπλασίαζε τις εκλογικές περιφέρειες. Η λογική της διεύρυνσης είναι φανερή: ελπίζονταν ότι η αύξηση του αριθμού των ψηφοφόρων θα καθιστούσε πολύ λιγώτερο εγχειρηματικές στην εκλογή των βουλευτών τις οποιεσδήποτε πιέσεις, δωροδοκίες, εξαγορές ή προσωπικές απειλές, με μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της τυραννίας του τοπικού κομματάρχη και των υπαλλήλων που λειτουργούσαν σαν όργανά του, και την απαρχή μιας εκλογικής πρακτικής βασισμένης σε γενικώτερα ιδεολογικά κριτήρια.

Τον ίδιο ακριβώς σκοπό εξυπηρετούσε η μείωση του αριθμού των βουλευτών από 245 στο ελάχιστο συνταγματικό όριο των 150. Αλλά οι μεταρρυθμίσεις αυτές ανετράπησαν, μόλις ο Δεληγιάννης επανήλθε στην εξουσία. ...

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να εντάσσεται και το ευρύτερης σημασίας σχέδιο εκλογικής μεταρρύθμισης του Τρικούπη, που μνημονεύει ο Γ. Ασπρέας: (26) το σχέδιο του να ανατρέψει την καθολική ψηφοφορία θέτοντας σαν προϋπόθεση την ακίνητη ιδιοκτησία ή ένα στοιχειώδες μορφωτικό επίπεδο για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Μια τέτοια μεταρρύθμιση δεν αντιτίθετο ρητά στο Σύνταγμα του 1864 και συζητούνταν σοβαρά από τους συνταγματολόγους της εποχής, όπως π.χ., από το Ν. Σαρίπολο. Αν και η ψήφιση μιας τέτοιας θεμελιακής τροποποίησης του πολιτεύματος ήταν ίσως πολιτικά αδύνατη, λόγω της τεράστιας συμβολικής σημασίας της καθολικής ψηφοφορίας το γεγονός ότι ο Τρικούπης ανέθεσε στο συνεργάτη του Βουλπιώτη την εκπόνηση ενός συγκεκριμένου σχεδίου, μαρτυρεί για τις συνολικές πολιτικές αντιλήψεις του πρωθυπουργού. Η καθολική ψηφοφορία δεν εμφανίζονταν μόνο σαν εμπόδιο για την προώθηση των αντιδημοτικών μέτρων ριζικής μεταρρύθμισης που επαγγέλονταν ο Τρικούπης. Ήταν, επίσης παράγοντας που ενίσχυε τη συναλλαγή και τις σχέσεις εκλογικής πελατείας. Είναι φανερό ότι οι τρέχουσες αντιλήψεις περί «ανωριμότητας» του λαού στην άσκηση των πολιτικών του δικαιωμάτων βρίσκουν τη ρίζα τους στους ζηλωτές του περιορισμού του εκλογικού δικαιώματος. Η τεκμαιρόμενη πρόθεση του Τρικούπη να περιστείλει το εκλογικό σώμα δείχνει περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο μέτρο, την

άμεση συνάρτηση των μεταρρυθμιστικών οραμάτων από τους κοινούς τόπους του δυτικοευρωπαϊκού συντηρητικού φιλελευθερισμού ...

Δύο ήταν οι βασικοί σκοποί που επιδιώκονταν: η αποκατάσταση μιας στοιχειώδους ανεξαρτησίας των δημοσίων υπαλλήλων, προϋπόθεση της σύννομης άσκησης των αρμοδιοτήτων τους και η καταπολέμηση των έκνομων πιέσεων που εκφύλιζαν την κρατική δραστηριότητα.

Ο βολонταριστικός νομικισμός που χαρακτηρίζει τον Τρικούπη ήταν καταδικασμένος σε αποτυχία. Όταν λέγει ο ίδιος ότι η «συναλλαγή» είναι παράσιτον του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και το παράσιτον τούτο δια νομοθετικών μέτρων θα προσπαθήσωμεν να εκριζώσωμεν», εκφράζει απλώς την αισιόδοξη (και ανεδαφική) αντίληψη του θετικιστή αστού νομικού που δεν υποψιάζεται ότι η αντίσταση της οικονομικής και ιδεολογικής βάσης μπορεί να αλλοιώσει ανεπίτρεπτα οποιοδήποτε νομικό πλαίσιο. Έτσι η αποτυχία των τρικουπικών σχεδίων δεν οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι οι περισσότερες θεσμικές του μεταρρυθμίσεις καταργήθηκαν στη συνέχεια από το Δεληγιάννη, αλλά στην ίδια την υπολειμτικότητα της «κοινωνίας πολιτών». Διότι ακόμα και τα μέτρα που διατηρήθηκαν εκφυλίστηκαν αμέσως από τους πανίσχυρους πλοκάμους των πελατειακών πλεγμάτων. ...

Έτσι αν οι τρικουπικές επαγγελίες συνέβαλαν αποφασιστικά στο να τεθεί το ιδεολογικό και πολιτικό πρόβλημα του πολιτικού και δημοσιοϋπαλληλικού «ήθους» σε πανελλήνια κλίμακα, οι πραγματικές πολιτικές πρακτικές ελάχιστα επηρεάστηκαν. Για να συντηρήσει το κόμμα του, που δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είχε συμπληθεί, σε μεγάλο βαθμό, από τα υπολείμματα παλαιότερων πολιτικών φατριών και μάλιστα του Βούλγαρη του κατ' εξοχήν εκπροσώπου της κοινοβουλευτικής φαυλοκρατίας, και για να εξασφαλίσει την επανεκλογή του ο μεταρρυθμιστής πρωθυπουργός εξωθήθηκε στο να ανεχθεί την επιβίωση των πλεγμάτων που ήθελε να καταστρέψει. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειοψηφία των Τρικουπικών βουλευτών ποτέ δεν ευαισθητοποιήθηκε από τα σφαιρικά μεταρρυθμιστικά οράματα του αρχηγού τους. Μοιραίο ήταν ίσως ότι και ο ίδιος ο Τρικούπης κατάλαβε βαθμιαία ότι η θεσμολογικές μεταρρυθμίσεις που προωθούσε ήταν καταδικασμένες στο μέτρο που δεν μετασχηματίζονταν οι κυρίαρχες μορφές συγκρότησης της άρχουσας τάξης. ...

Στα τελευταία χρόνια της πολιτείας του η πολιτική πρακτική του Τρικούπη δε θα διαφέρει πια κατά τίποτα από την πρακτική των αντιπάλων του. Η περιθωριακότητα της «κοινωνίας πολιτών» και η εμπεδωμένη δύναμη της «κρατικής αστικής τάξεως» κατέστησαν το σφαιρικό σχέδιο του Τρικούπη θνησιγενές. Όπως είχε γράψει πολλά χρόνια πριν ο Thouvenel, «μια διοίκηση κανονική, χρηστή και συνετή δεν μπορεί να γίνει από μόνη της. Θα προέλθει από την ίδια τη χώρα, όταν αυτή θα περιλάβει πλήθος από ισχυρά συμφέροντα που θα καταστήσουν γενικά καταληπτή την ανάγκη προστασίας των κανόνων».

Κ. Τσουκαλά, *Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας*, σσ. 106-111

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου και του παραθέματος:

- α) Αφού παρουσιάσετε τα στοιχεία εκείνα που συνιστούν την «παντοδυναμία» των βουλευτών, να αξιολογήσετε τη σημασία των μέτρων που έλαβε ο Χ. Τρικούπης για τον περιορισμό της.
- β) Να αναλύσετε την άποψη του συγγραφέα του παραθέματος ότι «τα μέτρα του Τρικούπη απέτυχαν λόγω της αδράνειας της κοινωνίας των πολιτών» και να εκθέσετε τις σκέψεις σας.

32.

ΠΗΓΗ 1

Στο πλαίσιο των γενικών πολιτειακών συντεταγμένων που συγκροτούσαν την οργάνωση της πολιτείας, τις οποίες προσπάθησε να αναδιοργανώσει ο Τρικούπης πρέπει να ερμηνευθούν οι προσπάθειες του Χ. Τρικούπη για την αναδιάρθρωση της κρατικής μηχανής και για τη δημιουργία ενός σύγχρονου δημοσιοϋπαλληλικού σώματος που να λειτουργεί άρτια. Πραγματικά, σε όλο το διάστημα του 19ου αιώνα η κρατική μηχανή, υπερτροφικά στελεχωμένη, δεν μπορούσε να είναι μηχανισμός ασκήσεως κρατικής πολιτικής. Οι δημόσιοι υπάλληλοι, σε όλα τα επίπεδα, εξαρτιόταν άμεσα από την πολιτική εξουσία, όντας ταυτόχρονα και οι αναγκαίοι παράγοντες των πολιτικών κυκλωμάτων και φατριών: η έλλειψη μονιμότητας και η συνακόλουθη επαγγελματική και οικονομική τους ανασφάλεια τους καθιστούσε όργανα των πολιτικών τους προστάτων. Έτσι, οι κρατικές αρμοδιότητες που ασκούσαν, και που μόνο τυπικά οροθετούνταν από τη σύννομη λειτουργικότητά τους, χρησιμοποιούνταν κατά κύριο λόγο για την προώθηση των πολιτικών και κυρίως των εκλογικών συμφερόντων των προστατών τους, εμποδώνοντας τις συγκροτημένες πολιτικο-κομματικές φατρίες.

Έτσι ένα από τα πρώτιστα μελήματα του Χαρ. Τρικούπη ήταν η σχετική τουλάχιστον αποσύνδεση του δημόσιου υπαλλήλου από τους πολιτικούς του προστάτες, με σκοπό την αποδιάρθρωση των μόνιμων φατριών που δομούνταν ανάμεσα στους φορείς του κρατικού μηχανισμού και στους βουλευτές, με άλλα λόγια το σπάσιμο του πλέγματος «πατρώνων – πελατών». Και για να επιτευχθεί αυτό έπρεπε να κτυπηθεί η βουλευτοκρατία στο πιο καίριο σημείο της, να σπάσει το λειτουργικό πλέγμα που ένωνε τους βουλευτές με τους εν ενεργεία ή επίδοξους πελάτες τους. Το πλέγμα αυτό έπρεπε να κτυπηθεί και από τις δύο πλευρές, να σπάσουν και οι δύο συνιστώσες του. Δηλαδή, από τη μια να μειωθεί η εξάρτηση του βουλευτή από τον ψηφοφόρο, εξάρτηση που οδηγούσε στη μόνιμη εκ των άνω δόμηση των κομματικών πλεγμάτων που επανδρώνονταν με τους υπαλλήλους, και από την άλλη να σπάσει η εξάρτηση του υπαλλήλου από το βουλευτή, εξάρτηση που εξανάγκαζε τους υπαλλήλους να συρρέουν στα κομματικά πλέγματα για να επιβιώσουν.

Στο πλαίσιο του πολυπλοκώμου μηχανισμού, οι δημόσιοι υπάλληλοι εκβιάζονταν να εκβιάζουν, πιέζονταν να πιέζουν, εξαναγκάζονταν να εξαναγκάζουν. Ολόκληρο το πελατειακό σύστημα στηριζόταν στην πλήρη

αδυναμία των φορέων του κρατικού μηχανισμού να αντιτάξει την παραμικρή αντίσταση στις επιταγές των προσατών και πατρώνων του.

Η έλλειψη μονιμότητας των υπαλλήλων –με την εξαίρεση των δικαστών και των στρατιωτικών- δεν είναι παρά το θεσμολογικό πλαίσιο της ολοκληρωματικής εξαρτήσεως όλων των δημόσιων φορέων από την κυβέρνηση και τους βουλευτές που διαμοιράζονταν την εξουσία. Οποιοσδήποτε δημόσιος υπάλληλος ήταν δυνατό να απολυθεί οποτεδήποτε χωρίς καμιά δικαιολογία, με απλή απόφαση του υπουργού, πράγμα που ισοδυναμούσε με καταδίκη σε σίγουρη ανεργία δεδομένης της ανυπαρξίας άλλων συγκροτημένων εργοδοτικών μηχανισμών. Παράλληλα, οι μεταθέσεις ήταν καθημερινές, κυρίως προκειμένου για τους στρατιωτικούς και τους δικαστικούς που ήταν οι μόνοι που δεν μπορούσαν να απολυθούν. Και όπως τα έξοδα δεν πληρώνονταν προκαταβολικά, οι μετατιθέμενοι υπάλληλοι εξαναγκάζονταν να προσφύγουν στους τοκογλύφους υποθηκεύοντας τους μέλλοντες μισθούς τους.

I.E.E., τόμ. ΙΔ', σσ. 42-46

ΠΗΓΗ 2

Η μονιμότητα των υπαλλήλων δε θεσπίστηκε παρά το 1911, έτσι ώστε όλοι εκείνοι που επάνδρωναν το μηχανισμό να μην είναι εκτεθειμένοι στον κίνδυνο όχι μόνο αδικαιολόγητης μετάθεσης αλλά και της οριστικής απόλυσης. Έρμαιοι της οποιαδήποτε βουλευτικής δυσαρέσκειας, οι μισθωτοί υπάλληλοι εκβιάζονταν επί πλέον από τους ταμίες που, συχνά σε συνεννόηση με τους ληστές που «κατακρατούσαν» τις χρηματοαποστολές, προφασίζονταν έλλειψη ρευστού και αρνούσαν να τους καταβάλουν τους μισθούς, αναγκάζοντάς τους έτσι να δανειστούν με ψηλούς τόκους από τους οργανωμένους τοκογλύφους, και να υποθηκεύσουν τους μελλοντικούς τους μισθούς, που υπόκεινταν σε κατάσχεση για οποιοδήποτε χρέος. Έτσι το σύνολο των εκπροσώπων της εξουσίας, συμπεριλαμβανομένων και των δικαστών και χωροφυλάκων εκβιάζονταν μόνιμα να εξυπηρετούν τα συμφέροντα των κατά τόπους βουλευτών. Η παράταξη των πολιτικών αντιπάλων συμπληρώνονταν από την αδιάκοπη επέκταση του «κύκλου των ημετέρων» που αντλούσαν από το κρατικό «κοχλιάριον» που όπως σημείωνε ο Εμμανουήλ Ροΐδης -που η κοινωνιολογική του οξυδέρκεια δεν έχει τονισθεί αρκετά- εμφανίζονταν σαν ανεξάντλητο ...

Κ. Τσουκαλά, *Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας*, σσ. 99-100

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του σχολικού σας βιβλίου και το περιεχόμενο των παραθεμάτων:

- α) Να αιτιολογήσετε τη συνέργεια ενός μεγάλου μέρους δημοσιοϋπαλλήλων στη συνέχιση της φαυλοκρατίας κατά τον 19ο αιώνα.
- β) Να αποτιμήσετε τη συμβολή των μέτρων Χ. Τρικούπη και του Ε. Βενιζέλου, στο «σπάσιμο» των πελατειακών σχέσεων.

33.

ΠΗΓΗ 1

Οι εκλογές του Δεκεμβρίου 1881

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας και η άμεση ανάγκη νομικής ρυθμίσεως του καθεστώτος των νέων επαρχιών, που έπρεπε να εκπροσωπηθούν στο κοινοβούλιο, οδήγησαν στη διάλυση της βουλής και στην προκήρυξη νέων εκλογών, που διεξήχθησαν από τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο στις 20 Δεκεμβρίου 1881. Κύριος αντίπαλός του ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης γύρω από τον οποίο είχε συσπειρωθεί το μεγαλύτερο μέρος της αντιπολιτεύσεως καθώς, μετά το θάνατο του Βούλγαρη και του Κανάρη το 1877, του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη το 1879 και του Θρασύβουλου Ζαίμη το 1880, είχε απορροφηθεί από τους σημαντικότερους παλιούς ηγέτες της.

Έχοντας σχηματίσει συγκροτημένη πολιτική ομάδα από το 1873 (το λεγόμενο «Πέμπτο» κόμμα ή νεωτεριστικό κόμμα), ο Τρικούπης εμφανίσθηκε σαν αυτοδύναμος πολιτικός αρχηγός μόνο μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1875, κατά τις οποίες συγκέντρωσε γύρω του πάνω από 30 βουλευτές. Η σύντομη πρωθυπουργία του του 1880 είχε ενισχύσει τη θέση του και ο θάνατος των αντιπάλων του του άφηνε πια το πεδίο ελεύθερο. Μέσα σε τρία χρόνια το «Πέμπτο» κόμμα έγινε αυτόματα το «Δεύτερο», κληρονομώντας αρκετούς ζαϊμικούς, δεληγεωργικούς αλλά και βουλγαρικούς πολιτευτές και κομματάρχες.

I.E.E., τόμ. ΙΔ', σ. 14

ΠΗΓΗ 2

Από το τέλος της ανοίξεως του 1882 ο Τρικούπης είχε επιβάλει την αδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία του. Χρειάστηκε αρκετός καιρός για να επανασυμπυχθεί η αντιπολίτευση γύρω από το διάδοχο του Κουμουνδούρου, το Θ. Δηλιγιάννη.

Απερίσπαστος πια από οποιοδήποτε κίνδυνο ανατροπής του, ο Τρικούπης προχώρησε ακάθεκτος για να θέσει σε εφαρμογή τα μεταρρυθμιστικά του σχέδια. Είναι η πρώτη φορά στη νεώτερη ελληνική ιστορία που ένας κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός, έχοντας ταυτόχρονα την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και διατηρώντας τα νώτα του καλυμμένα στο μέτρο που δε φοβόταν βασιλικές παρεμβολές, μπορεί να εφαρμόσει ένα μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Ως τότε, η μακρότερη κοινοβουλευτική πρωθυπουργία ήταν η πολιτεία του Δεληγεώργη το 1872-1874, που μόλις ξεπέρασε τον ενάμιση χρόνο. Ο Τρικούπης θα ξεπεράσει τα 3 χρόνια εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο στην ελληνική κοινοβουλευτική ιστορία.

I.E.E., τόμ. ΙΔ', σ. 16

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω πηγές να επισημάνετε τους παράγοντες που επέτρεψαν στον Τρικούπη να προχωρήσει στο μεταρρυθμιστικό του έργο από την άνοιξη του 1882 (μετά τις εκλογές του Δεκεμβρίου 1881).

34.

ΠΗΓΗ

Ο Δηλιγιαννισμός

Από την άλλη πλευρά, ο δηλιγιαννισμός, ή μάλλον ο αντι-τρικουπισμός, αποτελούσε ένα κίνημα όχι λιγότερο νέο από το προηγούμενο. Προερχόταν ασφαλώς από την παράδοση του Ι. Κωλέττη και του Αλ. Κουμουνδούρου. Στις γραμμές του βρίσκουμε τους οπαδούς των παλιών κομμάτων με το γαλλικό και ρωσικό προσανατολισμό. Φαίνεται ότι το κοινό στοιχείο και των δυο αυτών τάσεων ήταν ο αντι-αγγλισμός, ο οποίος τις οδήγησε ως τη συγχώνευση σε ένα ενιαίο κόμμα. Ο αντι-αγγλισμός του κόμματος αυτού έγινε ακόμα πιο έκδηλος όταν αργότερα άρχισε να εγκαταλείπει και τη Ρωσία και τη Γαλλία, προκειμένου να βρεθεί στην ίδια πλευρά με το ανερχόμενο στρατόπεδο της κεντρικής Ευρώπης και ειδικότερα με τη Γερμανία.

Στο αντι-τρικουπικό στρατόπεδο συσπειρώθηκαν τα στοιχεία του εγχώριου (μικρο) αστισμού. Ολόκληρο το απρόσωπο πλέγμα σχέσεων γύρω από το κράτος και την πολιτική εξουσία προσπάθησε να αποτρέψει τον επιδιωκόμενο (από τον Τρικούπη) έλεγχο του μεγάλου ιδιωτικού κεφαλαίου. Οι αντιτρικουπικοί δεν ήταν εναντίον του κεφαλαίου, αλλά ήθελαν να το θέσουν υπό τον έλεγχο της κρατικής μηχανής. Στιγμάτιζαν με υστερικό πάθος την κερδοσκοπία, το χρηματιστήριο, το χρηματικό κεφάλαιο, το χρηματικό πλούτο, την τοκογλυφία, την τραπεζική παντοδυναμία. Κήρυσσαν τον πόλεμο στους ξένους, στην Ευρώπη, στους πλούσιους Έλληνες της διασποράς. Παρόλα αυτά, ήταν υπέρ των παραγωγικών επενδύσεων, μέσα από έναν κατάλληλο κυβερνητικό προσανατολισμό. Ακόμα και παλιές οικογένειες κοτζαμπάσηδων και «τζακιών» που ξέπεσαν, έρχονταν να συμπαράταχθούν στα πλαίσια της αντι-τρικουπικής παρατάξεως. Παρά την παραδοσιακή μορφή πολλών από αυτούς που μετείχαν στη δηλιγιαννική παράταξη, ωστόσο έχουμε να κάνουμε με ένα φαινόμενο εξίσου νέο με τον τρικουπισμό. Το φαινόμενο αυτό είναι νέο όχι με βάση την προέλευση των στρωμάτων που το συγκροτούσαν, αλλά με βάση τις επιδιώξεις τους. Δεν είναι τυχαίο ότι οι επιδιώξεις αυτές, ξεκινώντας από ένα δημαγωγικό αντι-τρικουπισμό, κατέληξαν να αναφέρονται όλο και περισσότερο στο γερμανικό αναπτυξιακό υπόδειγμα. Στο φιλελευθερισμό του αγγλικού κόμματος του Τρικούπη, αντέτασσαν εθνικιστικά πρότυπα εμπνευσμένα από τον Κρόμγουελ, τον Καποδίστρια, το Βίσμαρκ. Έτσι, ο δηλιγιαννισμός, στην προσπάθειά του να εμποδίσει το τρικουπικό έργο, κατέληξε να διαμορφώσει στην πράξη ένα πρόγραμμα με αναφορές όχι στο παρελθόν, αλλά στο παρόν και στο μέλλον. Το πρόγραμμα αυτό αντιτιθόταν στο τρικουπικό, αλλά αυτό δε σημαίνει και ότι επιδίωκε το γύρισμα της ιστορίας προς τα πίσω. Αντίθετα, επιδίωκε έναν ορισμένο κοινωνικό εκσυγχρονισμό με άξονα της όλης προσπάθειας το κράτος. Ενώ ο Τρικούπης προσέβλεπε στην αγγλική κοινωνία και γι' αυτό επιδίωκε να ενισχύσει την οικονομία και να αποδυναμώσει την πολιτική εξουσία, ο Δηλιγιάννης επιδίωκε ακριβώς το αντίθετο: ισχυρή πολιτική εξουσία που να ελέγχει και την οικονομία. Ο Θ. Δηλιγιάννης ξιφουλκούσε κατά της πλουτοκρατίας, κατά του χρηματικού και χρηματιστικού κεφαλαίου, υποσχόταν ένα συνδυασμό της οικονομικής

προόδου με την κοινωνική δικαιοσύνη και κυρίως επιζητούσε να ενισχύσει τη δύναμη του κράτους. Είχε ως κανόνα της διεθνούς πολιτικής του την υποστήριξη της Γαλλίας, όμως ερωτοτροπούσε ακόμα και με τη Ρωσία και θαύμαζε βαθύτατα τη Γερμανία. Έτσι, κατόρθωσε να συσπειρώσει γύρω του ολόκληρη την αντιπρικοιτική πανσπερμία.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σσ. 23-24

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να προσδιορίσετε τις επιδιώξεις του δηλιγιαννικού κόμματος και να αιτιολογήσετε την άποψη ότι ήταν ένα φαινόμενο εξίσου νέο με τον τρικουπισμό.

35.

ΠΗΓΗ 1

Μπορούμε να πούμε ότι στη δεκαετία 1880 εκδηλώθηκαν οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες για τον αποχωρισμό και τη συγκρότηση μιας ιδιωτικής κοινωνίας έξω από το κράτος. Το ακαθόριστο κοινωνικό συνούλευμα (δηλαδή ο νεοελληνικός «κοινωνικός ολοκληρωτισμός») που είχε σχηματισθεί γύρω από το κράτος έπρεπε από τη στιγμή αυτή να συμμορφωθεί με το ευρωπαϊκό υπόδειγμα του χωρισμού της κοινωνίας από το κράτος. Αυτό επιδιωκόταν σε δύο κατευθύνσεις: α) ανάδειξη του πεδίου των ιδιωτικών σχέσεων ως του κατεξοχήν επιχειρηματικού και διαφοροποιητικού κοινωνικού χώρου, β) βαθμιαία αποδυνάμωση του κράτους και υπαγωγή του στις ανάγκες της κοινωνίας των πολιτών.

Ο τρικουπισμός αυτό το διπλό στόχο επιδίωξε. Κεντρική ιδέα του Τρικούπη ήταν η λεγόμενη «διάκριση των εξουσιών», δηλαδή η αποσυμφόρηση της εξουσίας από το χώρο της πολιτικής και του κράτους. Επιδίωκε την αποδυνάμωση του πολιτικού ελέγχου, με μετάθεση ενός μέρους της εξουσίας προς τον αναπτυσσόμενο χώρο της ιδιωτικής οικονομίας. Όμως οι αδυναμίες και τα όρια αυτής της πολιτικής είναι ασαφείς. Ο Τρικούπης επιδίωξε την ανεξαρτητοποίηση της κρατικής μηχανής, δηλαδή τον αποχωρισμό της από την ιδιωτική κοινωνία και τη σχετική αποδυνάμωσή της. Όμως πως ήταν δυνατό να φθάσει στο αποτέλεσμα αυτό, όταν από μίαν άλλη πλευρά ήταν υποχρεωμένος να το επιδιώκει διαμέσου ενός εντεινόμενου κρατικού παρεμβατισμού; Η εισροή των κεφαλαίων έφερνε ορισμένα αποτελέσματα στο ζήτημα της εγχώριας αστικοποίησης, όμως τα αποτελέσματα αυτά δεν ήταν δυνατό να ολοκληρωθούν χωρίς την κρατική συμπαράσταση και πρωτοβουλία. Έτσι, η ελληνική επιχειρηματική τάξη μετά το 1880 βρέθηκε σε μια περίεργη αντίφαση: επιδίωκε δια του κράτους να ξεφύγει από τον κρατικό εναγκαλισμό. Υπό τους όρους αυτούς, κάθε ανάπτυξη της κοινωνίας συνεπέφερε αναπόφευκτα και μια νέα ανάπτυξη του ρόλου του κράτους.

Έτσι, η διαδικασία του εγχειρήματος ήταν ταυτόχρονα και η διαδικασία της αποτυχίας του. Ο τρικουπισμός στοιχημάτισε υπέρ του εγχειρήματος, επιδίω-

κοντας τον εξευρωπαϊσμό. Ο δηλιγιαννισμός, υποστηρίζοντας τον ιδιότυπο «κοινωνικό ολοκληρωτισμό», στοιχημάτισε εναντίον του εγχειρήματος.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 63

ΠΗΓΗ 2

ΕΙΚΟΝΑ

Βλ. σ. 84 του σχολικού εγχειριδίου, η οποία συνοδεύεται από το σχόλιο:

ΟΙ ΑΙΤΙΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΜΑΣ

Οι εξωτερικές και οικονομικές περιπέτειες, που προκλήθηκαν από την εναλλαγή στην εξουσία των δύο κομμάτων, τρικουπικού και δηλιγιαννικού, οδήγησαν τμήμα της κοινής γνώμης σε απογοήτευση προς την κυβερνητική πολιτική και των δύο. Απεικονίζεται η Ελλάδα, προσωποποιημένη σε γελοιογραφία που δημοσιεύτηκε στο «Νέο Αριστοφάνη». Επιπλήττει τους αρχηγούς και των δύο κομμάτων για την πολιτική τους (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του σχολικού σας εγχειριδίου και το περιεχόμενο της πηγής και της γελοιογραφίας:

- α) Να παρουσιάσετε τις πολιτικές απόψεις που στοιχειοθετούν τον τρικουπισμό και δηλιγιαννισμό αντίστοιχα.
- β) Να αναλύσετε την πολιτική του Χ. Τρικούπη και του Θ. Δηλιγιάννη σε σχέση με τα αστικοποιημένα και λαϊκά στρώματα.

36.

ΠΗΓΗ

Το δημοσιονομικό πρόγραμμα του Δηλιγιάννη με βάση τον λόγο της 14^{ης} Μαρτίου μπορεί να συνοψισθεί σε δύο βασικές κατευθυντήριες ιδέες: Η πρώτη είναι και αυτή παραδοσιακή και επαναλαμβάνεται σε όλα τα προεκλογικά και μετεκλογικά προγράμματα του δηλιγιαννισμού της εικοσαετίας 1885-1905: οικονομία στις δημόσιες δαπάνες, που θα προκαλέσει ελάττωση της φορολογικής επιβαρύνσεως και θα αποτελέσει κίνητρο για τη σταδιακή, φυσική, αύξηση της εγχώριας παραγωγής από όλους τους παράγοντες του ενεργού οικονομικού πληθυσμού. Η δεύτερη, ή έννοια της εθνικής εργασίας, που αναπτύσσει τις δυνατότητές της κάτω από τη σκέπη της κρατικής πολιτικής λιτότητας και στον τομέα των κρατικών δαπανών, αλλά και στο φορολογικό τομέα, σε τρόπο ώστε το κοινωνικό σώμα, χωρίς ταξικές διακρίσεις, να βρίσκεται σε στενή συνεργασία με το κράτος, είναι μια καινούργια ιδέα δανεισμένη από τα διδάγματα του από καθέδρας σοσιαλισμού και τη θεωρία της «κοινωνικής αλληλεγγύης» του L. Duguit και αποτελεί μια προσπάθεια προσαρμογής του ελληνικού λαϊκιστικού συντηρητισμού προς την ιδέα του «κράτους-πρόνοια», σε αντίθεση με τις κλασικές φιλελεύθερες θεωρίες για το σκοπό της υπάρξεως του κράτους. Έτσι ο δηλιγιαννισμός έμπαινε στον 20ο αιώνα με ταχύτερα βήματα από τους αντιπάλους του, χωρίς να δείχνει

καμιά ιδεολογική ασυνέπεια προς τις παραδοσιακές του καταβολές, που ξεκινούν από τον Καποδίστρια, για να κληροδοτηθούν από τον Κουμουνδούρο στο Δηλιγιάννη. Ανάλογα φαινόμενα παρατήρηθηκαν και σε άλλες χώρες της Ευρώπης πολύ πιο ανεπτυγμένες οικονομικά και κοινωνικά από την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, όπως η μετέπειτα εξέλιξη απέδειξε, τα προκαπιταλιστικά και πατερναλιστικά πολιτικά σχήματα, όπως το συντηρητικό κόμμα της Αγγλίας ή το καθολικό του Βελγίου, εφόσον λόγω ειδικών περιστάσεων μπόρεσαν να επιζήσουν, ήταν πιο προσαρμόσιμα στις απαιτήσεις του 20^{ου} αιώνα από τα κλασικά φιλελεύθερα κόμματα. Σ' αυτή τη φάση προσαρμογής βρέθηκε το δηλιγιαννικό κόμμα λίγους μήνες πριν από τη δολοφονία του αρχηγού του. Η κύρια κατηγορία που προσάπτεται στο δηλιγιαννισμό είναι ο δημαγωγικός του χαρακτήρας ...

Οι εξωτερικές περιπλοκές, φυσική συνέπεια της περιστασιακής ανεπιτυχούς εφαρμογής του μεγαλοϊδεατισμού του, διαφωνίες με το στέμμα και στο τέλος το σπιλέτο του δολοφόνου, τον ανέτρεπαν λίγο καιρό μετά από εντυπωσιακές εκλογικές του νίκες. Έτσι ο Δηλιγιάννης έμεινε στην ιστορία σαν ο άνθρωπος των λόγων και όχι των πράξεων. Αλλά η αλήθεια είναι ότι δεν του επέτρεψαν οι συνθήκες αλλά ούτε του δόθηκε ο απαραίτητος χρόνος για να δράσει εποικοδομητικά.

Η δράση του κυρίου αντιπάλου του Χαρ. Τρικούπη και δευτερευόντως του διαδόχου του Θεοτόκη προσέκρουσε, ξεκινώντας από διαφορετική θεώρηση της πραγματικότητας, στις ίδιες δομικές δυσχέρειες. Προσπάθησε, ο πρώτος, να πετύχει την οικονομική «απογείωση» και ο δεύτερος τη μεταπτωχευτική ανασυγκρότηση μιας κοινωνίας που βρισκόταν κατά μέγα μέρος στο προκαπιταλιστικό στάδιο ανάπτυξεως και δεν μπορούσε να χρηματοδοτήσει από μόνη τις προσπάθειές της. Το τρικουπικό πείραμα είχε περισσότερο χρόνο στη διάθεσή τους από το δηλιγιαννικό πρόγραμμα για να επιχειρηθεί. Αφησε αναμφισβήτητα πίσω του σημαντικά έργα υποδομής, αλλά και κληροδότησε στην ελληνική οικονομία το βάρος μιας πτωχεύσεως και δημιούργησε με τη σπασμωδική εκβιομηχάνιση και την τσιφλικοποίηση της Θεσσαλίας νέες δυσαρεστημένες και ανικανοποίητες κοινωνικές τάξεις. Τελικά το όλο οικοδόμημα του ελληνικού «παλαιοκομματισμού» κατέρρευσε κάτω από το βάρος των προβλημάτων που δημιούργησε η έλλειψη ρεαλιστικής αντιμετώπισεως της πραγματικότητας, και απο τις δύο πλευρές. Ο Δηλιγιάννης και οι αντίπαλοι του υπήρξαν παραπληρωματικά φαινόμενα και μόνο μια καλά ισοζυγισμένη σύνθεση των θετικών σημείων των προγραμμάτων τους μπορούσε πια να δώσει λύσεις. Τη σύνθεση αυτή την πρόσφερε μόνο ο Ελ. Βενιζέλος.

Ο Δηλιγιάννης θεωρούσε τη λαϊκή κυριαρχία σαν μόνη νόμιμη πηγή εξουσίας. Το κοινοβούλιο ήταν μέσο ασκήσεώς της και όχι αυτόνομη από το λαό βάση της νομιμότητας και ο Δηλιγιάννης βρισκόταν έτσι πολύ πιο κοντά στις συνταγματικές θεωρίες του 20ου αιώνα από τους αντιπάλους του. Ήταν υπέρ της άμεσης δημοψηφισματικής δημοκρατίας και της κομματικής πειθαρχίας των κοινοβουλευτικών ομάδων, σε αντίθεση με τον τρικουπικό άκρατο

κοινοβουλευτισμό. Ο Τρικούπης ήταν ο εισηγητής της «δεδηλωμένης», αλλά αυτή η αρχή δεν απέκλεισε ότι για το σχηματισμό της δεδηλωμένης πλειοψηφίας στη βουλή μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν συναλλαγές, αποστασίες ή ηθικές πιέσεις του ανώτατου άρχοντα ... Συμπερασματικά μπορούμε να καταλήξουμε στη διαπίστωση ότι αν ο Τρικούπης είναι ο εισηγητής του κοινοβουλευτισμού και ο υπέρμαχος του φιλελευθερισμού στην Ελλάδα, ο Δηλιγιάννης και ο Κουμουνδούρος είναι αναμφισβήτητα οι δύο μεγαλύτεροι Έλληνες δημοκρατικοί πολιτικοί του 19ου αιώνα ...

Τα σχετικά αποσπάσματα του λόγου του θρόνου που εκφωνήθηκε στις 14 Μαρτίου 1905 αξίζει να αναφερθούν, γιατί αποτελούν ένα είδος πολιτικής διαθήκης του Θ. Δηλιγιάννη ...

Η πρώτη εντύπωση που δημιουργείται στον αναγνώστη των αποσπασμάτων αυτών είναι ότι πρόκειται για εκδηλώσεις μιας γεμάτης από καλλιτέπεια αλλά και αοριστολογία δημαγωγίας. Αυτή ήταν και η εντύπωση των περισσότερων συγχρόνων του Δηλιγιάννη πολιτικών αντιπάλων, στους οποίους ανήκε και η πλειοψηφία των παραδοσιακών ιστοριογράφων της περιόδου που την κληροδότησαν και στους νεώτερους, που συχνά ανήκαν στο εκ διαμέτρου αντίθετο ιδεολογικό στρατόπεδο, όπως ο Κορδάτος. Αντίθετα η ιστοριογραφία επιφύλαξε καλύτερη μεταχείριση στο Χαρ. Τρικούπη και στον επίγονό του Γ. Θεοτόκη. Μετά τη γενική απόρριψη της πριν από το 1909 περιόδου σαν «φαιλοκρατικής» και «κομματαρχικής», άρχισε μια διεργασία αποκατάστασης της μνήμης των δύο διαδοχικών αρχηγών του τρικουπικού κόμματος: ο πρώτος χαρακτηρίστηκε φορέας της αστικής αλλαγής, εισηγητής του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και εκτελεστής μακρόπνοου προγράμματος δημόσιων έργων υποδομής και ο δεύτερος σαν ένας ρεαλιστής μικρότερης ακτινοβολίας από τον Τρικούπη, συντηρητικός πολιτικός ευρωπαϊκού επιπέδου, εχθρός κάθε δημαγωγίας και αμετροπέπειας, που στα πλαίσια του δυνατού εργάστηκε για την ανασυγκρότηση της χώρας μετά από την περιπέτεια του 1897, αλλά τελικά ήταν κατώτερος των απαιτήσεων της εποχής του. Και οι δύο υπήρξαν θύματα των δυσμενών περιστάσεων, στις οποίες σημαντικό ρόλο έπαιξε και η δηλιγιαννική δημαγωγία και οι εξωτερικές περιπέτειες που προκάλεσε. Η μονομερής αυτή αποκατάσταση, αν και ανταποκρίνεται σε γενικές γραμμές στην ιστορική αλήθεια, οφείλεται βασικά σε μια όχι τυχαία μεταγενέστερη εξέλιξη της κατανομής των πολιτικών δυνάμεων της χώρας: Μια απλή σύγκριση των τελευταίων βουλών του παλαιοκομματισμού (1899-1910) με τις βουλές της περιόδου 1912 με 1936, όταν ο νέος δικομματισμός, βενιζελισμός και αντιβενιζελισμός, έχει παγιωθεί, αποδεικνύει ότι το θεοτοκικό κόμμα αποτελεί τη σπονδυλική στήλη του αντιβενιζελισμού, ενώ οι δηλιγιαννικοί έχουν κατά πλειοψηφία στεγαστεί μαζί με ένα μεγάλο αριθμό «νέων πολιτικών ανδρών» στο κόμμα των φιλελευθέρων. Οι πρώτοι αναμφισβήτητα ήθελαν να αποδείξουν ότι είναι φυσικοί και πνευματικοί κληρονόμοι μιας εξίσου σοβαρής ανορθωτικής προσπάθειας με αυτή που επιχειρήθηκε με ουσιαστικότερα αποτελέσματα από τον Ελ. Βενιζέλο, ενώ οι δεύτεροι ήθελαν να ξεχαστεί το παλαιοκομματικό παρελθόν τους. Η διαπί-

στωση αυτή οδηγεί στη βάσιμη υποψία, ότι αν πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο Χ. Τρικούπης και ο Γ. Θεοτόκης αδικήθηκαν από τις ιστορικές συγκυρίες, όσο ζούσαν και κυβερνούσαν τη χώρα, ο Θ. Δηλιγιάννης αδικήθηκε από τις ίδιες αιτίες όχι μόνο όσο ζούσε αλλά και για πολλά χρόνια μετά το θάνατο του ...

I.E.E., τόμ. ΙΔ', σσ. 180-182

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής:

- α) Να παρουσιάσετε τα θετικά σημεία του προγράμματος και των πεποιθήσεων του Δηλιγιάννη.
- β) Να συσχετίσετε τον τρικουπισμό με τον δηλιγιαννισμό και να εκθέσετε τα συμπεράσματα σας.
- γ) Πολλές φορές η ιστοριογραφία αδικεί πολιτικές προσωπικότητες. Θεωρείτε πιθανό ο Δηλιγιάννης να υπήρξε «θύμα» ιστοριογραφικής προκατάληψης; Να εκθέσετε τις σκέψεις σας.

37.

ΠΗΓΗ

Ο πολιτικός αυτός αποδοκιμάζει τις κακές συνήθειες του παρελθόντος, κυρίως τις πολλές και ποικίλες κομματικές αυθαιρεσίες του Δημ. Βούλγαρη, έστω και αν είχε την ανοχή της Αυλής, την οποία επίσης ψέγει για την ανάμειξη της στα πολιτικά. Απέκρουε κάθε ευθυγράμμιση των Ελλήνων ψηφοφόρων με τα ατομικά τους συμφέροντα και είχε το θάρρος να λέγει σ' αυτούς, καθώς και στους ίδιους τους συνεργάτες του το ναι και το όχι. Ο Τρικούπης έδωσε πνοή στην εξέλιξη του τόπου με την οργάνωση των οικονομικών, των δημόσιων υπηρεσιών, με την ανάληψη δημοσίων έργων, με την κατασκευή δρόμων, λιμενικών έργων, σιδηροδρομικού δικτύου και με άλλα ακόμη έργα. Αντικατέστησε τη δεκάτη για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα με το φόρο των «αροτριώντων κτηνών». Ο τελευταίος όμως αυτός φόρος ζημίωσε το δημόσιο, γιατί μειώθηκαν οι εισπράξεις του, ενώ ωφέλησε τους νέους τσιφλικούχους της Θεσσαλίας, γιατί ήταν εύκολο σ' αυτούς να ρίχνουν το φόρο στους ώμους των καλλιεργητών, εφόσον συνδεόταν με τον αριθμό των ζώων και όχι με την ιδιόκτητη έκταση της γης.

Ο Τρικούπης απέβλεπε ακόμη, όπως και ο Καποδίστριας, στην ανακούφιση της τάξης των γεωργών, η οποία υπέφερε διπλά, από την τοκογλυφία και από τη ληστεία, πληγές που είχαν καταντήσει ενδημικές αρρώστιες της υπαίθρου. Οι τοκογλύφοι βρίσκονταν σε αγαθές σχέσεις με ταμίες του κράτους και με δικαστικούς ακόμη και κατέτρωγαν τις σάρκες του λαού, ενώ οι φυγόδοκοι και οι ληστές συνεργαζόμενοι με τους πολιτευομένους και κομματάρχες δημιουργούσαν την αναρχία και εξέθεταν αδιάντροπα τη χώρα στα μάτια του πολιτισμένου κόσμου.

Ως προς τη δημοσιονομική του πολιτική, ο Τρικούπης ευνόησε την ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής και τον επαναπατρισμό των πλούσιων ομογενών

του εξωτερικού και των κεφαλαίων τους, γιατί πίστευε ότι με τον τρόπο αυτόν θα αναζωογονούσε και θα ανόρθωνε την οικονομία της χώρας, ενώ από το άλλο μέρος θα έδινε τις δυνατότητες για την πραγματοποίηση του εθνικού προγράμματος. Γι' αυτό και φάνηκε υποχωρητικός στο ζήτημα των εγγυήσεων και προνομίων που ζητούσαν οι κεφαλαιούχοι για την εξασφάλιση των τοποθετήσεών τους. Γι' αυτό και θεωρήθηκε ο άνθρωπος του μεγάλου κεφαλαίου ο πολιτικός αυτός, που είχε ζήσει πολλά χρόνια στο Λονδίνο και είχε γνωρίσει καλά τη δύναμη του χρήματος μέσα στην πυρετώδη κίνηση για ευκαιριακές επιχειρήσεις και υπερκέρδη στην κεφαλαιαγορά του City. Η εισβολή όμως αυτή των κεφαλαίων φοβίζει και προκαλεί τις αντιδράσεις των εντόπιων αστών και μικροαστών. Ο πυρετός των επενδύσεων και της κερδοσκοπίας ανεβαίνει ιδίως με την αγορά εκτάσεων των τουρκικών τσιφλικιών στη Θεσσαλία.

Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ 307-310

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και με βάση τις γνώσεις σας να αναφέρετε τα κοινωνικά στρώματα που ευνοήθηκαν περισσότερο και λιγότερο από την πολιτική του Χ. Τρικούπη και με ποιες ενέργειες.

38.

ΠΗΓΗ

Τόσο στην επανάσταση του έθνους όσο και στους εμφύλιους σπαραγμούς, μπόρεσαν να παίξουν καίριο ρόλο όχι μόνο οι ταξικές παρατάξεις, αλλά και μεμονωμένα άτομα, ομάδες, ή φατρίες, των οποίων ο λόγος ύπαρξης δεν ήταν οι ταξικές επιδιώξεις, αλλά η απόκτηση πολιτικής δύναμης. Και δεν είναι περίεργο που από τις ποικίλες αυτές πολιτικές δυνάμεις σχηματίσθηκε τελικά η ηγεσία της χώρας μετά την απελευθέρωση, και όχι αποκλειστικά από τους πραγματικούς νικητές του ταξικού πολέμου, τους γαιοκτήμονες.

Ο πόλεμος της ανεξαρτησίας γέννησε ένα αστικό Σύνταγμα. Αλλά το καθεστώς αυτό δεν ήταν γέννημα ενός αγώνα καθαρά ταξικού, δεν επιβλήθηκε από την επικράτηση των αστών σ' έναν αγώνα ενάντια στους γαιοκτήμονες, ή των ανωτέρων τάξεων σε μια διαμάχη τους με τις κατώτερες. Το αστικό καθεστώς ήταν ένα σημείο συμβιβασμού ανάμεσα στις κοινωνικές δυνάμεις, των οποίων οι αντιθετικές βλέψεις και ιδεολογίες είχαν φτάσει, παράλληλα με τον εθνικό αγώνα, σε μία ρήξη πότε ανοιχτή και πότε λανθάνουσα. Έτσι στο νέο Κράτος την εξουσία δεν κατείχε μια κοινωνική, αλλά μια πολιτική ολιγαρχία. Η ηγεσία αυτή δεν ήταν ένα σύνολο από ταξικά προσδιορισμένες παρατάξεις αλλά ένα σύμφυρμα από τις ίδιες περίπου φατρίες που είχαν ηγηθεί της Επανάστασης και που καθεμιά τους περιλάμβανε συλλήβδην τσιφλικάδες και πλούσιους αγρότες, οπλαρχηγούς και Φαναριώτες, εγχώριους αστούς, ετερόχθονες και στοιχεία της διασποράς – σύνολα ατόμων από όλες τις τάξεις, που απευθύνονταν προς όλες τις τάξεις ...

Η σχετική αυτοτέλεια της πολιτικής ηγεσίας από τις ταξικές δομές είχε λοιπόν τις ρίζες της στον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο η ηγεσία αυτή αναδύθηκε μέσα

από τη δουλεία και τον απελευθερωτικό αγώνα· ήταν όμως γόνιμο και το έδαφος όπου απλώθηκαν αυτές οι ρίζες, το θεσμικό σύστημα της ανεξάρτητης Ελλάδας. Ο χωρισμός της πολιτικής από τις κοινωνικές και οικονομικές δομές είναι τυπικό χαρακτηριστικό των αστικών καθεστώτων· η ελληνική περίπτωση ήταν απλώς μια έντονη υπερβολή των τυπικών αυτών συνθηκών. Από την ίδια τη φύση της, η αστική δημοκρατία είναι το καθεστώς που αρνείται και την ύπαρξη ακόμη των τάξεων και που, με τους μηχανισμούς του οικονομικού φιλελευθερισμού, της καθολικής ψηφοφορίας και του πολυκομματισμού, θεσμοποιεί τον ατομισμό, συγκαλύπτει ή και θεραπεύει προσωρινά τις ταξικές διχόνοιες κι επιβάλλει την αυτονομία της πολιτικής. Με αυτόν τον τρόπο οι αντίπαλες συμμαχίες φατριών, που είχαν πρωτοστατήσει στην ελληνική επανάσταση μπορούσαν τώρα, χωρίς να υποχρεωθούν να στηριχτούν σε ταξικές βάσεις, να διαιωνίσουν την ύπαρξη τους προσελκύοντας ψηφοφόρους απ' όλες τις τάξεις και εναλλασσόμενες στην εξουσία σύμφωνα με τους κανόνες της συνταγματικής μοναρχίας ή της δημοκρατίας.

Γ. Δερτιλή, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, σσ. 114-117

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος, να τεκμηριώσετε τη φράση ότι «για την αναπαραγωγή της αυτονομίας της πολιτικής συνετέλεσαν η παράδοση, η ιδεολογική σύγχυση και το γόνιμο έδαφος του αστικού δημοκρατικού καθεστώτος».

39.

ΠΗΓΗ 1

Πολιτική και ιδεολογική αποτυχία του Χ. Τρικούπη

Στην «αριστοκρατία του χρήματος» ορθώθηκε αντιμέτωπη η μικρο-αστική «μυεδαριστοκρασία των υπαλλήλων του δημοσίου» (οι χαρακτηρισμοί είναι του Δ. Βερναρδάκη). Έτσι, όπως και ο Δημ. Πουρνάρας δέχεται, η καταψήφιση του Χ. Τρικούπη δεν ήταν μόνο προϊόν της δημαγωγίας και του φανατισμού, αλλά «είχε επίσης και χαρακτήρα κοινωνικο-οικονομικών: εψήφισαν κατά της πλουτοκρατικής κυβερνήσεως».

Ο ίδιος ο Τρικούπης είχε έγκαιρα αντιληφθεί ότι στην Ελλάδα η πολιτική ήταν ο χώρος που συμπύκνωνε και διεύθυνε όλες τις άλλες εξουσίες. Ο ίδιος είχε εξομολογηθεί στον Ανδρέα Συγγρό ότι «εν Ελλάδι, εάν δεν πολιτεύεταί τις, ουδέν δύναται να πράξη». Γι' αυτό και ο Τρικούπης ανέλαβε μίαν αντιφατική προσπάθεια: να πολιτευθεί, ώστε μέσω της πολιτικής εξουσίας να αποδυναμώσει την πολιτική και να ενισχύσει την οικονομία, και ιδίως την ιδιωτική οικονομία. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το σύνολο σχεδόν των κοινωνικών στρωμάτων ξεσηκώθηκε εναντίον του. Η αποτυχία αυτή οφειλόταν σε δύο λόγους: α) ο Τρικούπης δεν έλαβε υπόψη του το χάσμα και την αντίφαση ανάμεσα στις μεγάλες επιδιώξεις του και στα περιορισμένα και τελείως απρόσφορα μέσα που είχε στη διάθεσή του, και β) στάθηκε υπερβολικά μονοσήμαντος και ασυμβίβαστος στις επιδιώξεις τους και έτσι έγινε θύμα της καθαρότητας του οράματός του. Ο ίδιος, με φιλαρέσκεια οραματιστή,

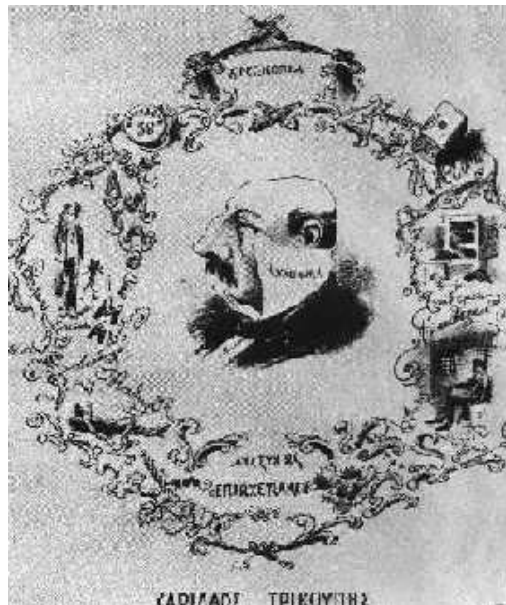
επαναλάμβανε στις ομιλίες του ότι «τον ενδιέφεραν οι ιδέες και όχι τα πρόσωπα». Έτσι, το όραμα του κινήθηκε σε μεγάλο βαθμό στο χώρο των ιδεών. Τα «πρόσωπα» δεν μπόρεσαν να τον ακολουθήσουν στο εγχείρημά του και τον απομόνωσαν. (Οι φίλοι του Τρικούπη Αν. Βυζάντιος και Π. Καρολίδης φθάνουν μάλιστα στο σημείο να διακηρύξουν ότι οι Έλληνες αποδείχθηκαν «άωρος λαός» απέναντι στο υψηλό έργο του). ...

Πάντως, παρά την προσωπική και ιδεολογική αποτυχία του Χ. Τρικούπη, πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο αυτή (1880-1895) σημειώθηκε η πρώτη σημαντική φάση της εκβιομηχανίσεως στη νεοελληνική κοινωνία. Το όνομα του Τρικούπη συνδέθηκε με τη φάση αυτή, γιατί εκτός από την ευμενή διεθνή και εσωτερική συγκυρία, ο ίδιος διαμόρφωσε ένα κατάλληλο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής που προώθησε τη βιομηχανική και γενικότερα την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 39

ΠΗΓΗ 2

ΕΙΚΟΝΑ

Στις 10 Δεκεμβρίου 1893 ο Χ. Τρικούπης σε ιστορική αγόρευσή του προς τη Βουλή αναγνώρισε ότι: «δυστυχώς επτωχεύσαμεν». Λίγες μέρες αργότερα, ο νόμος ΒΡ ΣΤ΄ του 1893 κήρυξε επίσημα το ελληνικό δημόσιο σε κατάσταση πτωχεύσεως, ως προς τις πληρωμές του στο εξωτερικό. Επάνω: γελοιογραφία του «Νέου Αριστοφάνη», που απεικονίζει το λαϊκό «ανάθεμα» για την εξέλιξη των δημοσίων οικονομικών και όπου αναγράφονται και οι λέξεις «χρεωκοπία» και «δυστυχώς επτωχεύσαμεν» (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 39

ΠΗΓΗ 3

ΕΙΚΟΝΑ

Βλ. σ. 87 του σχολικού εγχειριδίου με το εξής σχόλιο:

Η κήρυξη της Ελλάδος σε πτώχευση το 1893 αποδόθηκε από την αντιπολίτευση αποκλειστικά στην πολιτική δανείων και σημαντικών έργων υποδομής μακροχρόνιας αποδόσεως του Χ. Τρικούπη, πράγμα που δεν ανταποκρινόταν απόλυτα στην αλήθεια. Επάνω: γελοιογραφία από το «Νέο Αριστοφάνη», στην οποία εμφανίζεται ο Τρικούπης να πνίγεται μέσα στη θάλασσα της λαϊκής οργής, την τρικυμισμένη από την κυβερνητική πολιτική δανείων και φόρων (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Ι.Ε.Ε., τομ. ΙΔ΄, σ. 40

ΠΗΓΗ 4

ΕΙΚΟΝΑ

Στις εκλογές της 16^{ης} Απριλίου 1895 ο Χ. Τρικούπης υπέστη συντριπτική ήττα. Το κόμμα του εξέλεξε μόνο 15 βουλευτές σε σύνολο 207 εδρών της βουλής· ο ίδιος δεν κατόρθωσε να εκλεγεί βουλευτής και αποχώρησε οριστικά από την πολιτική. Επάνω: γελοιογραφία από το «Νέο Αριστοφάνη», όπου συμβολίζονται η πτώση του Τρικούπη και η νέα άνοδος στην εξουσία του Θ. Δηλιγιάννη με πρόγραμμα λιτότητας και φορολογικής ανακουφίσεως του λαού. (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Ι.Ε.Ε., τομ. ΙΔ΄, σ. 41

Αφού παρατηρήσετε τις γελοιογραφίες και λάβετε υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το παράθεμα:

- α) Να παρουσιάσετε τους λόγους για τους οποίους ο Χ. Τρικούπης υπέστη ήττα το 1895.
- β) Να διερευνήσετε τη σχέση του Δεληγιαννισμού με τις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες.
- γ) Να αιτιολογήσετε την επιλογή του γαϊδάρου ως συμβόλου (γελοιογραφία 3).
- δ) Να συσχετίσετε τη φράση της πηγής ότι οι Έλληνες αποδείχθηκαν «άωρος λαός» απέναντι στο υψηλό έργο του Τρικούπη με την πολλές φορές αναγραφόμενη λέξη «ανάθεμα» της πρώτης γελοιογραφίας και την έκφραση πάνω σε κύματα «λαϊκή οργή» της δεύτερης γελοιογραφίας και να εκθέσετε τις σκέψεις σας.

40. Αφού παρατηρήσετε την εικόνα του βιβλίου σας (σ. 84) και λαμβάνοντας υπόψη τις ιστορικές σας γνώσεις να εξηγήσετε τους λόγους απογοήτευσης των πολιτών από την πολιτική των δυο κομμάτων.
41. Ποιες ενέργειες των ψηφοφόρων πιστοποιούν ότι ο ρόλος των κομμάτων ενισχύθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα;

42.

ΠΗΓΗ

Η επαναστατικότητα των κατώτερων τάξεων

Στον αγροτικό τομέα η δυσαρέσκεια των κατωτέρων τάξεων ήταν έκδηλη ήδη από την δεκαετία του 1890. Οι φόροι, το σταφιδικό πρόβλημα και τα άλλα προαιώνια προβλήματα των αγροτών είχαν ξεσηκώσει μόνιμη αναταραχή στην ύπαιθρο. Γύρω στα 1900 αναρχο-σοσιαλιστικές κινήσεις είχαν μια κάποια επιτυχία ανάμεσα στον αγροτικό πληθυσμό της Πελοποννήσου. Ένοπλες διαδηλώσεις οργανώθηκαν από σταφιδοπαραγωγούς σε όλη τη διάρκεια πριν από το κίνημα και οι περισσότερες διαλύθηκαν βίαια από την αστυνομία και το στρατό. Ένα δικαιότερο φορολογικό σύστημα ήταν το πρώτο και βασικό αίτημα μιας κάπως οπερετικής εξέγερσης στη Σπάρτη το 1909, υπό την αρχηγία του πρώην ταγματάρχη Φικιώρη.

Η αναταραχή στην ύπαιθρο δημιούργησε έτσι ένα ενθαρρυντικό περιβάλλον για τις επαναστατικές τάσεις των αστικών κατωτέρων τάξεων. Την κοινωνική αναταραχή στην Αθήνα τροφοδοτούσαν η δραστηριοποίηση των μικροαστικών σωματείων, οι αυξημένες πιέσεις από τα προβλήματα της μετανάστευσης, οι κινητοποιήσεις των φοιτητών, η αρθρογραφία του Τύπου.

Η μετανάστευση υπήρξε σημαντικός κοινωνικός καταλύτης. Η συρροή αγροτικών πληθυσμών στην πρωτεύουσα δημιουργούσε προβλήματα απασχόλησης, ακρίβειας, χαμηλού επιπέδου διαβίωσης. Απώκοκος του σταφιδικού, η αυξημένη εσωτερική μετανάστευση δεν έβρισκε πάντοτε διεξόδους στην εξωτερική. Οι πύλες της Νέας Υόρκης ήταν κλειστές για όσα χρόνια κρατούσε η μεγάλη παγκόσμια κρίση. Οι μετανάστες που έφευγαν από την Ελλάδα κάθε χρόνο ήταν λιγότεροι από χίλιοι πριν από το τέλος του αιώνα, δέκα χιλιάδες ως το 1905 και περισσότεροι από τριάντα μεταξύ 1905 και 1910.

Το Πανεπιστήμιο, με τις εκατοντάδες των αγροτοπαίδων φοιτητών, ήταν ένα εν δυνάμει φυτώριο αναταραχής. Βέβαια οι φοιτητές ήταν τότε στην πλειοψηφία τους μάλλον συντηρητικοί, όπως τουλάχιστον φαίνεται από τη στάση τους στα Ευαγγελικά. Αλλ' αυτό δεν απέκλειε τις ανησυχίες, έστω και αν εκφράζονταν μάλλον προς τη διεκδίκηση δυνατοτήτων κοινωνικής ανόδου παρά προς την κατεύθυνση της καθολικής ανατροπής. Οι εσωτερικές αυτές αντιφάσεις εκδηλώθηκαν και στη στάση των φοιτητών στην εξέγερση του 1909. Μια εβδομάδα πριν από το κίνημα υπέβαλαν στα ανάκτορα μια δήλωση που ζητούσε βασιλική επέμβαση ώστε να παταχθούν η ανικανότητα και η διαφθορά των κομμάτων. Το πομπώδες αυτό κείμενο, με όλες τις αντιφάσεις του,

παρουσιάζει αρκετά ριζοσπαστικά και λαϊκιστικά χαρακτηριστικά. Ζητώντας από τον βασιλιά, σε εξεζητημένη αρχαϊζουσα, να χρησιμοποιήσει τον γρόνθον του εναντίον των πολιτικών, μιλάει για μετανάστευση και φυματίωση, πείνα και φόρους, πουθενά, όμως, για φιλελεύθερες αστικές ιδέες.

Η αρθρογραφία των εφημερίδων αυτή την περίοδο είναι επίσης διαφωτιστική. Ο «Χρόνος» και η «Ακρόπολις» ήταν οι πιο κραυγαλέες -και οι δύο με καθαρά λαϊκιστική και συχνά αντι-αστική στάση. Ο «Χρόνος» έγινε ένα είδος ημιεπίσημης εφημερίδας του Στρατού και πολλά από τα κείμενά του ήταν γραμμένα από τον ίδιο τον γενικό γραμματέα του Συνδέσμου, τον Λοιδωρική. Στην «Ακρόπολη» ο Γαβριηλίδης δημοσίευσε τακτικά τα εμπρηστικά άρθρα του, με τα οποία ζητούσε μια «ειρηνική επανάσταση». Στις προτάσεις του περιλαμβάνονταν η επιβολή φόρου εισοδήματος και η μείωση δασμών. Οι δύο εφημερίδες οργάνωσαν τον Ιούνιο και Ιούλιο 1909 «δημοψηφίσματα» μεταξύ των αναγνωστών τους, τα οποία φαίνεται ότι είχαν καλή ανταπόκριση.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα δεν είναι λοιπόν περίεργο που η συνωμοτική ομάδα των υπαξιωματικών είχε αποφασίσει, πριν από το κίνημα, να δημιουργήσει πολιτικές οργανώσεις βάσης στις λαϊκές συνοικίες της Αθήνας. Η προσπάθεια ξεκίνησε καθυστερημένα και δεν οργανώθηκε καλά, αλλιώς τα γεγονότα του 1909 ίσως να προσανατολίζονταν προς ριζοσπαστικότερες εξελίξεις.

Αυτά ήταν, συμπερασματικά, τα κοινωνικο-οικονομικά αίτια της λαϊκής κατακραυγής κι έτσι εκδηλώνονταν. Τον σκληρό πυρήνα των επιδόξων επαναστατών σχημάτιζαν οι μικροαστοί, κυνηγημένοι από τους φόβους και την ανασφάλεια, και οι εργάτες, θύματα της πιο ανεξέλεγκτης εκμετάλλευσης. Στον περίγυρό του σάλεuan οι εξαθλιωμένες μάζες των μεταναστών που περίμεναν στην Αθήνα την ημέρα της αναχώρησής τους. Στους μήνες ή στα χρόνια που περνούσαν ανάμεσα στον ερχομό τους στην Αθήνα και το ξενιτεμό τους, οι επίδοξοι μετανάστες έχυναν το φαρμάκι τους στο ήδη δηλητηριασμένο κοινωνικό κλίμα της πρωτεύουσας και ήταν οι εύκολοι σύμμαχοι των μικροαστών και των εργατών. Τα οικονομικά αίτια της αγανάκτησης και της επιθετικότητας όλων αυτών των ανθρώπων δημιούργησαν έτσι την κοινωνική βάση για τον διστακτικό λαϊκισμό των στρατιωτικών.

Γ. Δερτιλή, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική εισβολή (1880-1909), σσ. 200-202

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής:

- α) Να παρουσιάσετε τα αίτια της κατακραυγής που αποτέλεσε τη βάση του κινήματος των στρατιωτικών στο Γουδί.
- β) Να αναφερθείτε στις μορφές έκφρασης της δυσαρέσκειας του ελληνικού λαού για την οικονομική δυσπραγία και πολιτική δυσλειτουργία μετά το 1893 (συλλαλητήρια, αρθρογραφίες, κ.λπ.) και να αποτιμήσετε τον ρόλο τους.

43.

ΠΗΓΗ 1

Οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας, είχαν, παρ' όλα αυτά, επηρεάσει άμεσα τις σχέσεις των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και προκαλώντας τη γένεση νέων υποδηλώνων εντονότερα, στις αρχές του εικοστού αιώνα, τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Οι αντιθέσεις ανάμεσα στα νέα στοιχεία (που προέρχονταν από την αύξηση του αστικού πληθυσμού, το σχηματισμό των μικρομεσαίων γαιοκτημόνων και το σχετικό δυνάμωμα της εργατικής τάξης) και τις παλιές κάστες (που όφειλαν την ισχύ τους στην εύνοια του βασιλιά), εκδηλώνονταν όλο και σαφέστερα. Η ανερχόμενη αστική τάξη αισθανόταν ότι επήλθε ο χρόνος να παίξει τον προοδευτικό ιστορικά πολιτικό ρόλο της.

Οι αλλητάλληλες χρεωκοπίες της χώρας, ο παλαιοκομματισμός και οι αποτυχίες στο χειρισμό των εθνικών θεμάτων είχαν καταστήσει έκδηλη την ανάγκη ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων στην πολιτική ζωή, με αυτονόητη την αποδυνάμωση του πολιτικού ρόλου που διαδραμάτιζε το στέμμα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η βαθμιαία εξασθένηση της ισχύος της πολιτικής ολιγαρχίας θα δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί, που θα εκδηλωθεί στην Αθήνα τον Αύγουστο του 1909 και θα σημαδέψει την μετάβαση από την ολιγαρχική φάση της πολιτικής στη φάση όπου πρωταγωνιστικό ρόλο θα είχαν οι μεσαίες τάξεις.

Ο στρατιωτικός σύνδεσμος, φορέας του κινήματος του 1909, δεν διακατεχόταν από προθέσεις ριζικών μεταρρυθμίσεων στο ζήτημα ειδικότερα της μορφής του πολιτεύματος, καθώς είχε συμβεί, άλλωστε, με τους επαναστάτες του 1843 και του 1862. Στη διακήρυξη των στρατιωτικών «προς τον βασιλέα, την κυβέρνηση και τον λαόν», αποσαφηνιζόταν ότι: «Ο στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν επιδιώκει την κατάργησιν της Δυναστείας ή την αντικατάστασιν του Βασιλέως, ούτινος το πρόσωπον είναι ιερόν δια τους αποτελούντας αυτόν, ουδ' επιθυμεί να εγκαθιδρύση την απολυταρχίαν, ή την στρατοκρατίαν, ή να θίξη καθ' οιονδήποτε τρόπον το Συνταγματικόν Πολίτευμα, διότι οι αποτελούντες αυτόν αξιωματικοί εισί και αυτοί πολίται Έλληνες και έχουσιν ορκισθή εις την τήρησιν του Συντάγματος», ενώ η κυβέρνηση Δ.Ράλλη καλούνταν επιτακτικά να σπεύσει: «εις σύγκλησιν της Βουλής προς ψήφισιν των προς επίτευξιν του Εθνοσωτηρίου τούτου έργου αναγκαιούτων έργων. Η ανάγκη δε της αμέσου συγκλήσεως της Βουλής είναι αναπόδραστος, διότι η διάλυσις αυτής καί η διεξαγωγή εκλογών απαιτούσι χρόνον πολύν, η δε απώλεια και του ελαχίστου χρόνου μάτην κατά τας παρούσας πειρστάσεις είναι αδίκημα προς την Πατρίδα».

Χωρίς να αιφνιδιαστεί ο Γεώργιος αντιμετώπισε με ψυχραιμία τους επαναστάτες και ενεργώντας με πολιτικότητα (όπως και παλιότερα με την «ευμενή» αντιμετώπιση του «αντιπάλου» του Χ. Τρικούπη), διόρισε πρωθυπουργό, μετά την παραίτηση του Δ. Ράλλη, τον Κυρ. Μαυρομιχάλη διάδοχο του Θ. Δηλιγιάννη, πολιτικό με προσβάσεις στους κύκλους του στρατιωτικού συνδέσμου, που αποδέχτηκε «πρόθυμα» το πρόγραμμα των στρατιωτικών υποσχόμενος να τους αμνηστεύσει.

Π. Πετρίδη, Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα, σσ. 79-81

ΠΗΓΗ 2

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, στην πρώτη του επαφή με τα μέλη του Στρατιωτικού Συνδέσμου, κατακρίνει την τακτική που ακολούθησαν και υποστηρίζει το στέμμα Εβεβαίωσε (ο Βενιζέλος) το συμβούλιο, ότι η επανάσταση έσφαλεν εις τα πρώτα αυτής βήματα, διότι ενώ επήγασεν εκ της εναντιότητος προς τα κόμματα και εκ φιλυποψιών προς το Στέμμα και εγένετο κυρία της καταστάσεως, όχι μόνον δεν συνεκέντρωσε την δύναμιν, ης εγένετο κυρίαρχος εις τας χείρας της, αλλά τουναντίον ενεπιστεύθη τα πάντα εκ νέου εις τας δυνάμεις εκείνας καθ' ων εστράφη και των οποίων επεθύμει να καταλύση ή να εξυγιάνη την πλημμελή λειτουργίαν. Κακίζων δε την επανάστασιν δια την εσφαλμένην πολιτικήν της και ερωτηθείς υπό του Επ. Ζυμβρακάκη πως ηννόει την δράσιν αυτής, απήντησεν: «Αι επαναστάσεις κρημνίζουν και ανοικοδομούν, τότε δε και μόνον είνε επαναστάσεις» ...

Εγένετο ... αποκάλυπτος συζήτησις περί του Στέμματος, και κατά πόσον τούτο ώφειλε να εξωσθή ή περιορισθή, ιδίως εν τη απόψει της ανευθύνου διαχειρίσεως της εξωτερικής πολιτικής, ην ανεύθυνον διαχείρισιν ηνείχοντο παθητικώς οι εν τη κυβερνήσει πολιτικοί αρχηγοί. Επειδή δε οι εν των συμβουλίω αντιδυναστικοί υπερέβαλλον εις ανατρεπτικές γνώμας, ο Ελ. Βενιζέλος υψώθη υπερασπιστής του Στέμματος, δηλώσας ότι συμφέρον της Ελλάδος και του Ελληνισμού ήτο όπως το Στέμμα παραμείνη άθικτον, διότι αποτελεί δένδρον εγκλιματισθέν, του οποίου αι πολυσχιδείς ρίζαι προς πάσας τας διευθύνσεις παρείχον πολυτίμους δεσμούς και εθνικάς εγγυήσεις, και κατέληγεν εις το συμπέρασμα ότι το εθνικόν συμφέρον επιβάλλει την ενίσχυσιν του Στέμματος.

Οι εν τω συμβουλίω αντιδυναστικοί έμειναν έκπληκτοι, ενεθαρρύνθησαν δε οι φιλοδυναστικοί και οι φίλοι της τάξεως.

Γ. Ασπρέα, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τόμ. Β', σσ.133-134 (1930)

ΠΗΓΗ 3

... ο Βενιζέλος ουδέποτε ελησμόνησεν ότι η πολιτική είναι η τέχνη του δυνατού. Αι ιδέαι του ανήκαν, η εφαρμογή των όμως εξηρτάτο κυρίως από το περιβάλλον. Η Ελλάς του 1910 δεν ήτο ακόμη δημοκρατική αστική κοινωνία. Αι μάζαι του λαού εμάνθανον επί ογδοήκοντα έτη ότι η δημοκρατία είναι «κακοποϊόν τέρας». Το σπουδαιότερον όλων: το εθνικόν ζήτημα, κρητικόν και μακεδονικόν, δεν συνεχώρει ριζικάς εσωτερικάς κρίσεις.

Επί τη βάσει των δεδομένων αυτών και της σχετικής αδυναμίας του Στρατιωτικού Συνδέσμου, δεν επετρέπετο αλλαξοβασλεία η ανατροπή της δυναστείας. Ωφειλεν όμως το στέμμα να αναγνωρίση την τάξιν των πραγμάτων, ήτις προέκυπτεν από την επανάστασιν και να χωρισθή από την ολιγαρχίαν. Το παρελθόν εμαρτύρει ότι αι μοναρχίαι ερρίζωσαν όταν μετεβάλλοντο εις εθνικές λαϊκάς, εγκαταλείπουσαι τις προνομιούχους τάξεις.

Γ. Βενήρη, Η Ελλάς του 1910-1920, εκδ. Ίκαρος, τόμ. Α', σ. 62

ΠΗΓΗ 4

Αν αφίνετο το κίνημα του 1909 άνευ της ρυθμιστικής επηρείας του προγράμματος του Ε. Βενιζέλου, ίσως κατέληγεν έκτοτε εις την κατάλυσιν της βασιλείας, η οποία ήτο γυμνή κοινωνικών ερεισμάτων και έρημος πιστών οπαδών. Αλλ' η αστική τάξις και εις το σημείον αυτό ευκόλως ηκολούθησε τον Βενιζέλον, διότι εις την επιδίωξιν της εθνικής πολιτικής, εις την οποίαν μετ' ολίγον εντόνως απεδύθη, η βασιλεία ήτο χρήσιμος ως σύμβολον.

Αλ. Σβώλου, *Τα ελληνικά συντάγματα*, εκδ. 1972, σ. 46

Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των πηγών:

- α) Να ανασυνθέσετε τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές συνθήκες γένεσης του κινήματος του 1909.
 - β) Να επισημάνετε και να σχολιάσετε τη θέση του στρατιωτικού συνδέσμου στο πολιτειακό ζήτημα, να τη συσχετίσετε με τη θέση του Βενιζέλου σχετικά με το βασιλικό θεσμό και να εκθέσετε τα συμπεράσματά σας.
44. «Το 1909 είναι ένα έτος τομή στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας εν γένει και των πολιτικών κομμάτων ειδικότερα». Να σχολιάσετε την άποψή του βιβλίου σας.
45. Να εντοπίσετε τους τομείς που αφορούσαν οι μεταρρυθμίσεις του Ελ. Βενιζέλου κατά το 1911-12 και να αναφερθείτε στη σημασία αυτών για τον «εκσυγχρονισμό» της ελληνικής κοινωνίας.
- 46.

ΠΗΓΗ 1

Απόσπασμα από τον πρώτο λόγο του Ε. Βενιζέλου που εκφώνησε στις 5.9.1910 στο Σύνταγμα

... Ισχυρότατον παράγοντα, όπως συνέχη την Πολιτείαν από πάσης παρεκτροπής, το Συνταγματικόν Πολίτευμα τάσσει τον Βασιλέα. Ιστάμενος ούτος επί της κορυφής της πολιτικής και κοινωνικής πυραμίδος, ανώτερος των μεταβαλλομένων συμφερόντων της εκάστοτε στιγμής, έχων τα συμφέροντα τα καλώς εννοούμενα του Βασιλικού Οίκου εντελώς αλληλένδετα προς τα υψηλότερα και γενικώτερα συμφέροντα του Έθνους, περιβαλλόμενος δια του πολιτεύματος με τόσα προνόμια έχει μεν εις χείρας αυτού μεγάλην πάντοτε δύναμιν, όπως πράττει το αγαθόν, αλλά έχει κολοσσιαίαν αυτόχρημα δύναμιν, όπως επιτρέπη το κακόν, συνέχων τας Κυβερνήσεις αυτού από των παρεκτροπών, εις τας οποίας οδηγεί η παραβίασις των Νόμων.

Ατυχώς το Στέμμα δεν έσχε τοιαύτην την αντίληψιν της θέσεως αυτού εν των Συνταγματικώ Πολιτεύματι... (Μπράβο, Μπράβο). Και δια τούτο έκρινα ότι η Βασιλική Αρχή εν τω παρελθόντι δεν ησκήθη κατά τον συμφωνότερον προς τα αληθή συμφέροντα και του Βασιλικού Οίκου και του Έθνους τρόπον, και την

γνώμην ταύτην δεν εδίστασα να εκδηλώσω, διότι οι πολιτικοί άνδρες πρέπει να έχωσι πάντοτε το θάρρος της γνώμης αυτών, εκ τούτου δε προεκλήθη η κατ' εμού κατηγορία, ότι είμαι Αντιδυναστικός. Αλλ' η κατηγορία αύτη είναι ασύστατος. Καίπερ βαθέως εμφορουμένος από τας δημοκρατικές αρχάς της φυλής μας έχω ακράδαντον την πεποίθησιν, ότι η Βασιλευομένη Δημοκρατία, οπόιον είναι κατ' ουσίαν το πολίτευμα ημών, είναι ο τύπος του πολιτεύματος, όστις προσαρμόζεται άριστα προς την πολιτικήν μόρφωσιν του Ελληνικού Λαού και εξυπηρετεί προσφορότερον.

ΠΗΓΗ 2

Η θέση του αρχηγού του Στρατιωτικού Συνδέσμου Ν. Ζορμπά, του Αλ. Παπαναστασίου και του Ελ. Βενιζέλου στο πρόβλημα της επαναφοράς των μελών της βασιλικής οικογένειας στη διοίκηση του στρατεύματος

... Σας εξορκίζω, κύριε Πρόεδρε, (απευθύνεται στον Ελ. Βενιζέλο) να μη επιμένητε εις το ζήτημα των πριγκήπων καί του Επιτελείου. Εάν τους επαναφέρετε θερμαίνετε εις τους κόλπους σας εχίδνας· μόλις αναζωογονηθούν θα δαγκάσουν πρώτον υμάς, τον ζωοδότην και ευεργέτην των. Εύχομαι να διαψευσθώ ίνα μη ευρίσκωμαι εν ζωή δια να ίδω τα θλιβερά αποτελέσματα, τα οποία η μακρά πείρα μου με κάμνει να προβλέπω: Μη παραγνωρίζετε, κύριε Πρόεδρε, την μακράν πείραν 50 ετών την οποίαν απεκτήσαμεν, συζώντες με τους ανθρώπους αυτούς εν Ελλάδι. Φοβούμαι μήπως μίαν ημέραν δαγκάσουν όχι μόνον υμάς, αλλά και τα ζωικότερα συμφέροντα της χώρας αυτής. Εύχομαι ο Θεός να σας οδηγήση εις την λύσιν προς το συμφέρον της Ελλάδος.

Αναφέρεται από τον Θ. Πάγκαλο, Απομνημονεύματα (1897-1947), τόμ. Α', σσ. 139-140, (1950)

ΠΗΓΗ 3

Η στάση του Βενιζέλου απέναντι στο πολιτειακό το 1917

Παρά την επιφυλακτικότητα του Βενιζέλου να τηρήσει θαρραλέα στάση για μια ριζοσπαστική αντιμετώπιση του πολιτειακού ζητήματος –που de facto είχε τεθεί από το 1915- οι εκδηλώσεις υπέρ της Δημοκρατίας φούντωναν τώρα στη Θεσσαλονίκη. Στα συλλαλητήρια που πραγματοποιήθηκαν εκεί τον Απρίλιο του 1917, θα συνταχθούν ψηφίσματα που κήρυσσαν έκπτωτο τον Κωνσταντίνο, ζητώντας την επίσημη ανακήρυξη της Δημοκρατίας. Ο Βενιζέλος όμως, δέσμιος των βρετανικών υποδείξεων (για την παγίωση της συνταγματικής βασιλείας και του βασιλικού θεσμού στην Ελλάδα) εξακολουθούσε να τηρεί στάση αναμονής.

Οι θέσεις του αρχηγού των Φιλελευθέρων στο πολιτειακό ζήτημα, εκείνες τις κρίσιμες στιγμές, προκύπτουν από μια απόρρητη έκθεση του υπουργού των Εξωτερικών της προσωρινής κυβέρνησης Ν. Πολίτη προς τον Άθω Ρωμάνο στο Παρίσι (τον Απρίλιο του 1917), που περιείχε εκμυστηρεύσεις του Βενιζέλου προς τον Πολίτη: «... ως εκ των δηλώσεων ας εκάμαμεν εν αρχή του κινήματος ότι τούτο δεν έχει χαρακτήρα αντιδυναστικών, δεν δυνάμεθα σήμερα να δηλώσωμεν επισήμως εις τας φίλας κυβερνήσεις ότι απο-

κρούομεν πάσαν λύσιν εντός της σημερινής δυναστείας. Βέβαιον εν τούτοις είναι ότι πάσα ρύθμισις των καθ' ημάς πραγμάτων, ήτις δεν θ' απεμάκρυνεν οριστικώς την σημερινήν δυναστείαν, θα ήτο λύσις νόθος ήτις δυσκόλως θα επέτρεπεν εις το Έθνος να επιτύχη την ψυχολογικήν εκείνην κάθαρσιν, άνευ της οποίας δύσκολον θα ήνε να ορμήση η Ελλάς μετά την παρούσαν δοκιμασίαν εις νέον πολιτικόν βίον ικανόν να επιτύχη την ανάπλασιν της. Δυστυχώς... εν Αγγλία φαίνονται δυσφόρως έχοντες προς την ιδέαν ριζικής μεταβολής εν Ελλάδι. Εάν δε σήμερον ο βασιλεύς απεφάσιζε να παραιτηθή του θρόνου, εγκαταλείπων διαρκώς την Ελλάδα και αφήνων τον υιόν του να εφαρμόση την εθνικήν πολιτικήν, φοβούμαι ότι τοιαύτη λύσις θα εθεωρείτο παραδεκτή εν Αγγλία και δυσκόλως θα ηδυνάμεθα να την αποκρουσωμεν ημείς. Ελπίζω μόνον ότι ο βασιλεύς δεν θα κάμη εγκαίρως τοιοῦτο διάβημα και όταν τυχόν αποφασίση να το κάμη θα είναι πλέον αργά και θα έχη ήδη ωριμάσει η ιδέα της καταλύσεως της όλης δυναστείας. Καίτοι δε η εν Ρωσία επανάστασις με κάμνει να αποκρούω ολιγώτερον παρά πριν την ιδέαν της δημοκρατίας και φρονώ μάλιστα ότι αν η Ρωσία αποδεχθή το δημοκρατικόν πολίτευμα ουδένα θα παρουσιάξη δι' ημάς κίνδυνον η αποδοχή της δημοκρατικής μορφής του πολιτεύματος, εξακολουθώ ούχ ήττον φρονών ότι αρίστη δια τα συμφέροντα μας λύσις θα ήτο η διατήρησις του σημερινού πολιτεύματος με βασιλέα λαμβανόμενον εκ του βασιλικού οίκου της Αγγλίας. Αλλ' εάν τούτο δεν είναι δυνατόν, τότε δεν νομίζω ότι υπολείπεται άλλη λύσις παρά την δημοκρατίαν, δια την οποίαν θεωρώ ώριμον τον Ελληνικόν λαόν και την οποίαν εκ διεθνών μόνον λόγων απέστεργα εφ' όσον πάσαι αι Μεγάλαι Δυνάμεις πλην μιας είχαν μοναρχικήν μορφήν πολιτεύματος».

Π. Πετρίδη, ό.π., σσ. 114-115

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο, το παράθεμα αρ. 22 του βιβλίου σας, και το περιεχόμενο των πηγών:

- α) Να τεκμηριώσετε, με συγκεκριμένα στοιχεία, την άποψη ότι ο Βενιζέλος δεν ήταν αντιδυναστικός.
- β) Να εξηγήσετε τους λόγους οι οποίοι συντέλεσαν στη διαφορετική στάση του Ελ. Βενιζέλου απέναντι στο θεσμό της μοναρχίας από το 1915. (συνδυαστική).

47.

ΠΗΓΗ 1

Το κίνημα αυξάνει τα πολιτικά πάθη

Η έκρηξις του κινήματος και η ουσιαστική εγκατάστασις του κόμματος των Φιλελευθέρων εν Θεσσαλονίκη εδημιούργησαν την ελπίδα εις πολλούς ησύχους και καλούς Έλληνας, ότι η οξύτης των παθών τουλάχιστον θα εμετριάζετο. Απησχολημένοι αι δύο παρατάξεις εις τα ίδια αυτών έργα και κινούμενοι εντός διαφόρων γεωγραφικών ορίων, έλεγον οι καλοί αυτοί πολίται θα ελησμόνουν τας μεταξύ των αντιθέσεις.

Δυστυχώς δεν είχαν ούτως το πράγμα. Τα πάθη διαρκώς ηύξανον και το χάσμα μεταξύ αυτών έγινε πάντοτε βαθύτερον.

Η μία παράταξις, η βασιλική, τόσο δια του φιλικού της τύπου, όσον και δια των εκπροσώπων της επιτίθετο βαναύσως όχι μόνον κατά του κινήματος, το οποίον απεκάλει άθλιον και προδοτικόν, αλλά και κατά των συμμετασχόντων ή και προσωρούντων εις αυτό. Όλοι αυτοί οι Κοινοτουριώτηδες, οι Διαγκλήδες, οι Βενιζέλοι και τόσο άλλοι πολίται πρώτης τάξεως ήσαν πουλημένοι στους Γάλλους και στους Άγγλους. Ανέφερον μάλιστα και τον αριθμόν των εκατομμυρίων με τα οποία εξηγοράσθησαν οι οργανώσαντες και οι ηγούμενοι οπωσδήποτε του κινήματος.

Αλλά όλοι αυτοί δεν ήσαν μόνον πουλημένοι, ήσαν και λωποδύται, και καταχρασταί και κλέπται. Όποιος έφευγε για τη Θεσσαλονίκη έπαιρνε μαζί του και τα χρήματα του Δημοσίου. Δεν υπήρχεν ύβρις, δεν υπήρχε συκοφαντία που να μη εκσφενδονίζεται καθ' όλων αυτών των Ελλήνων, οι οποίοι όμως εις το κάτω της γραφής και τα γαλόνια των και την ζωήν των είχαν θέσει εις κίνδυνον.

Αλλά και η άλλη παράταξις, η βενιζελική δεν εσταύρωσε τα χέρια της. Ούτε ήκουεν αγωγύστως τας ύβρεις και τας συκοφαντίας. Εγνώριζε να τας ανταποδίδη. Είχε και αυτή οπαδούς πολλούς, είχε τύπον ιδιόν της. Αλλά η παράταξις αυτή, και μόνη αυτή, είχαν επί πλέον και την προστασίαν των ξένων, της οποίας μάλιστα έκανε μεγαλυτέραν χρήσιν της πρεπούσης με ζημίαν σοβαράν της δημοτικότητός της.

Κ. Ζαβιτζιάνου, Αναμνήσεις..., Α', σσ. 201-202

[Ο Κωνσταντίνος Ζαβιτσίανος, παρότι αποχωρήσας Βενιζελικός, θεωρείται ο περισσότερο αντικειμενικός απομνημονευματογράφος της εποχής 1915-1922]

ΠΗΓΗ 2

Τα Νοεμβριανά του 1916, υπήρξαν για τους Βενιζελικούς συγκλονιστικό, συλλογικό, ψυχικό τραύμα και σημάδεψαν ανεξίτηλα τις συνειδήσεις. Ακολούθησαν θηριωδίες και από τις δύο πλευρές, με αποτέλεσμα συνεχώς να μακραίνει ο κατάλογος των «ανοιχτών λογαριασμών», μέχρι και τη μοιραία εκτέλεση των «Έξη», που έρριξε τη σκιά της σ' ολόκληρο το Μεσοπόλεμο. Κατά το τέλος του, το 1933, η δολοφονική απόπειρα κατά του Βενιζέλου εγκαινίασε νέο φαύλο κύκλο πολιτικής βίας, που κορυφώθηκε μετά την αποτυχία του κινήματος του 1935.

Δημιουργήθηκε, αποκρυσταλλώθηκε και διατηρήθηκε έτσι μια παραταξιακή συνείδηση κι αλληλεγγύη καθενός από τους δυο αντίπαλους «πολιτικούς κόσμους», όπως χαρακτηριστικά ονομάστηκαν. ...

Μία από τις συνέπειες ήταν η συστηματική αδυναμία της ηγεσίας κάθε παράταξης ν' αποκηρύξει, να καταστείλει αποτελεσματικά ή και να τιμωρήσει ακραίες ή πάντως ανεπιθύμητες πρωτοβουλίες «ομοϊδεατών». Το πρόβλημα αυτό χαρακτήρισε ιδίως τη στάση του Βενιζελισμού απέναντι στην εκτέλεση των «Έξη» και γενικότερα απέναντι στην ποικίλη δράση των Βενιζελικών ή «Βενιζελογενών» στρατιωτικών. Έτσι μπορεί π.χ. να κατανοηθεί η απραξία του Βενιζέλου απέναντι στο μετεκλογικό πραξικόπημα Πλαστήρα το 1933, καθώς και η σχετική (και τελευταία) αγόρευσή του στη Βουλή, όπου θεώρησε αναγκαίο να θυμίσει τις «υπηρεσίες» του Πλαστήρα, εξαγριώνοντας την Αντιβενιζελική πλειοψηφία. Ανάλογα μπορεί να εξηγηθεί το ότι η Κυβέρνηση

Τσαλδάρη ήταν αδύνατο να επιτρέψει την πλήρη δικαστική εκκαθάριση της δολοφονικής απόπειρας κατά του Βενιζέλου.

Η αδυναμία αυτή, που εσήμαινε, ουσιαστικά την ανάληψη συλλογικής παραταξιακής ευθύνης για κάθε λογής σφάλματα ή και εγκλήματα, δεν μπορεί ν' αποδοθεί μόνο σε προσωπικούς παράγοντες. Ήταν το αναγκαίο αντίτιμο για τη διαφύλαξη της συνοχής κάθε παράταξης, τη στιγμή που η συνοχή αυτή στηριζόταν προπαντός, αν όχι αποκλειστικά στη μνήμη κοινών αγώνων και στην αλληλεγγύη των «συναγωνιστών».

Για τον τελευταίο αυτό λόγο, η διαφύλαξη της συνοχής και η κινητοποίηση των δυνάμεων μιας παράταξης απαιτούσε σ' άλλες περιστάσεις τη συστηματική παρελθοντολογία και τη μεθοδευμένη αναζωπύρωση των πολιτικών παθών του Διχασμού, σε βάρος της πολιτικής ομαλότητας. Ο Βενιζέλος χρησιμοποίησε επανειλημμένα τη μέθοδο αυτή από το 1932, με αποκορύφωμα την αρθρογραφία του το φθινόπωρο του 1934 για την ιστορία της περιόδου 1915-1922.

Άλλη, τέλος, σειρά συνεπειών, που κι αυτή αναφέρεται εντελώς ενδεικτικά εδώ, είχε ο κύκλος των εκδικήσεων και των αντεκδικήσεων και ιδίως η διάχυτη και μόνιμη προσδοκία ότι θα συνεχιζόταν και στο μέλλον. Έτσι, ο φόβος αιματηρών εκδικήσεων υπήρξε μια από τις πιο σημαντικές αιτίες της απροθυμίας ή άρνησης, κατά περίπτωση, των Βενιζελικών, στρατιωτικών ιδίως, να μοιραστούν ή και να παραδώσουν την εξουσία στο αντίπαλο στρατόπεδο. Οι Αντιβενιζελικές αγριότητες που ακολούθησαν την καταστολή του κινήματος του 1935 φάνηκαν να δικαιώνουν εκ των υστέρων το φόβο αυτό. Ιδίως η εκτέλεση των Παπούλα και Κοιμήση, ουσιαστικά άσχετη με το κίνημα και στο βάθος ωμή εκδίκηση (ή «τιμωρία») για τη στάση τους το 1922.

Στο Μεσοπόλεμο, τέτοια ήταν προπαντός η οξύτατη αντίθεση, το αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στους γηγενείς και τους πρόσφυγες. Είναι γνωστή η φανατική Βενιζελική τοποθέτηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των προσφύγων, που συνήθως αποδίδεται σε συγκυριακούς ιστορικούς λόγους στο ότι δηλ. ο Κωνσταντινισμός βρέθηκε υπεύθυνος για τη Μικρασιατική Καταστροφή. Όμως ο Βενιζελισμός των προσφύγων είχε τις ρίζες του και πριν και πέρα από τις ευθυνες της Καταστροφής. Καθοριστική υπήρξε ιδίως η εχθρότητα των γηγενών και των Αντιβενιζελικών, που πήρε τις διαστάσεις αληθινού ρατσισμού. Ήδη στα Νοεμβριανά του 1916 ο Αντιβενιζελικός όχλος στράφηκε ιδιαίτερα εναντίον προσφύγων, από τους οποίους άγνωστος αριθμός οδηγήθηκε κοντά στη «Σωτηρία» και δολοφονήθηκε [Γ. Βεντήρη, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, Αθήναι, εκδ. Πυρσός, 1931, τόμ. 2ος, σ. 272].

Είκοσι χρόνια αργότερα, κατά τα οποία ποτέ δεν έλειψαν αιματηρές συγκρούσεις γηγενών και προσφύγων σε διάφορες περιοχές συνεχιζόταν το ίδιο αντιπροσφυγικό μένος, στο οποίο αποδίδεται και εμπρησμός σε προσφυγικές παράγκες του Βόλου.

Γ. Μαυρογορδάτου, *Οι διαστάσεις του «κομματικού» φαινομένου στην Ελλάδα: παραδείγματα από το μεσοπόλεμο*, σσ. 161-162

ΠΗΓΗ 3

Χάρισμα και παραταξιακή συνείδηση λειτουργούν συνήθως ομόρροπα. Η εμφάνιση χαρισματικού ηγέτη, με τις ριζικές επιλογές που απαιτεί και τον

εντελώς ιδιαίτερο φανατισμό που προκαλεί σε οπαδούς κι αντιπάλους, οδηγεί σε μεγαλύτερη αποκρουστικότητα κι οξύτητα των παραταξιακών φαινομένων και συγκρούσεων. «Αρχηγός, σωτήρας, σύμβολο της μισής Ελλάδας, Σατανάς για την άλλη μισή» ο Βενιζέλος ξεσήκωσε πολιτικά πάθη που θα ήταν αδιανόητα χωρίς αυτόν – ή κάποιον άλλον, σαν αυτόν. Αντίρροπα, η παραταξιακή αποκρουστικότητα τείνει να μειώσει την απόλυτη ελευθερία της χαρισματικής ηγεσίας. Το σημείο σύγκρουσης φθάνει όταν ο ηγέτης αποφασίσει να πάει αντίθετα στο παραταξιακό ρεύμα, όπως π.χ. ο Βενιζέλος το 1935, όταν βιάστηκε ν' αναγνωρίσει το πραξικόπημα της Παλινόρθωσης. Μπορεί και τότε να επιβάλλεται ο χαρισματικός ηγέτης στην παράταξή του, όχι όμως χωρίς ρήγματα, διαρροές κι ανακατατάξεις.

Χάρισμα και παραταξιακή συνείδηση, χωρίς να καταργούν το σύστημα της πελατείας, παραμερίζουν ή περιορίζουν σημαντικά τη δύναμη του, τη λειτουργία του και ιδίως την ελαστικότητά του. Βασικά, ο συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα στην εθνική κομματική ηγεσία και τα τοπικά «κόμματα» ανατρέπεται ριζικά σε όφελος της πρώτης.

Γ. Μαυρογορδάτου, ό.π., σ. 171

Με βάση τις γνώσεις που αποκομίσατε από το σχολικό σας εγχειρίδιο, την εικόνα στη σελίδα 110 του βιβλίου σας και τα παραθέματα:

- α) Να παρουσιάσετε και να σχολιάσετε τις εκδηλώσεις βίας και φανατισμού που δημιούργησαν χάσμα ανάμεσα στις δύο παρατάξεις κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού.
- β) Να παρουσιάσετε τις συνέπειες τους στην πολιτική ζωή μέχρι το 1935 και να εκθέσετε τις σκέψεις σας γι' αυτές. (συνδυαστική).

48.

ΠΗΓΗ 1

Εμφανίζεται το Σ.Ε.Κ.Ε. (Κ.Κ.Ε.) στην πολιτική ζωή του τόπου σαν καταλύτης, στο παραδοσιακό διχασμό Βενιζελικών – Αντιβενιζελικών και τις παραφυάδες του, έρχεται να προβάλλει μια άλλη προοπτική στην κατεστραμμένη Ελλάδα με τους χρεωκοπημένους μύθους του μεγαλοϊδεαστισμού, τις τεράστιες μάζες προσφύγων και των άλλων εξασθιομένων λαϊκών στρωμάτων. Θα ταραξει τα νερά της απελπισίας και θα μιλήσει για Επανάσταση που θα φέρει το σταμάτημα της εκμετάλλευσης άνθρωπου από άνθρωπο, που θα γεννήσει ένα νέο κόσμο χωρίς βαρβαρότητες, πολέμους και πείνα. Δεν αμφισβητεί απλά το κοινωνικό σύστημα, αλλά δίνει τη «Μεγάλη Υπόσχεση». Οι επαγγελίες του όσο κι αν δεν προβάλλονται στον αστικό τύπο, φτάνουν στους τόπους δουλειάς, στους προσφυγικούς συνοικισμούς, στο χωριό¹⁵.

¹⁵ Χρήσιμα θεωρούμε για την μελέτη αυτών που αναφέρουμε εδώ και: Γ. Πετσόπουλου, *Τα Εθνικά ζητήματα και οι Έλληνες κομμουνιστές*, Αθήνα 1946. Του ίδιου, *Τα πραγματικά αίτια της διαγραφής μου από το ΚΚΕ*, Αθήνα, 1946. Δήμου Μέξη, *Ο ιστορικός Γ. Κορδάτος και το έργο του*, Αθήνα 1975. Παντ. Πουλιόπουλου, *Πόλεμος κατά Πολέμου, (αποφάσεις Α' Πανελ. Συνέδριου Παλαιών Πολεμιστών*, Αθήνα 1924, (επανεκδόση 1975), Π. Πουλιόπουλου – Π. Γιασόπουλου, *Γράμμα στα μέλη του ΚΚΕ*, Αθήνα 1927, Σ. Μάξιμου, «Η κρίσις του Κόμματος», άρθρο σε ΚΟΜΕΠ, Μάιος 1924. Π. Πουλιόπουλου, *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*, Αθήνα 1934 (επανεκδόση Αθήνα 1972).

Η γρήγορη άνοδος μιας νέας συνείδησης -της προλεταριακής-, έχει αναγκαστικά πολιτικό αντίκτυπο σ' όλη την πολιτική δομή του κυρίαρχου συστήματος. Κι όμως παρά την οικονομική αθλιότητα, παρά τα συσσωρευμένα προβλήματα που φάνηκαν ξεκάθαρα μέσα από τα ερείπια της Μικρασίας, οι κομμουνιστές σ' όλη αυτή την περίοδο δεν κατόρθωσαν να ξεφύγουν οριστικά από τη γωνιά που η αστική τάξη τους είχε τοποθετήσει. Πολιτικές αιτίες που συνείργησαν σ' αυτό:

Η απομάκρυνση όλης σχεδόν της ιδρυτικής γενιάς του Σ.Ε.Κ.Ε., δηλαδή των στοιχείων εκείνων που ζυμωμένα μέσα στον αγώνα των δυο πρώτων δεκαετιών του αιώνα, είχαν άμεση σχέση με τα προβλήματα του λαού έστω και με συγκεκριμένα ιδεολογικά κριτήρια, αλλά με γερές λαϊκές ρίζες. Η αντικατάστασή τους από ριζοσπαστικά στοιχεία «επαναστατικού εγκεφαλισμού», ασύνδετα με τους λαϊκούς αγώνες, η εσωκομματική διαπάλη, που συγκλονίζει το κόμμα όλη τη δεκαετία του 1920, οι διαγραφές, οι δυσφημιστικές επιθέσεις, οι αποχωρήσεις, οι επεμβάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς, οι επιθέσεις ενάντια σ' όλες τις αποχωρήσεις του αστικού χώρου, ακόμη και ενάντια των αγροτικών κινημάτων, η θέση για τη Μακεδονία και Θράκη, στέκουν καιρία προβλήματα που κάνουν τα λαϊκά στρώματα δύσπιστα απέναντι σ' αυτό το καινούργιο κόμμα. Δυσπιστία που εκμεταλλεύτηκε περίτεχνα το κόμμα των Φιλελευθέρων και τα άλλα βενιζελικά πολιτικά μορφώματα.

A. Ρήγου, Πολιτικές εκφράσεις στη Β' Ελληνική Δημοκρατία, σσ. 209-210

ΠΗΓΗ 2

Η άποψη του νεοϊδρυμένου Κομμουνιστικού Κόμματος

... Η κυβέρνηση η οποία εσχηματίσθη μετά την ανατροπή του βενιζελικού κάθεστώτος... εδήλωσεν ότι αναλαμβάνει να συνεχίση την πολιτική της ανατραπέισης προκατόχου κυβερνήσεως και μάλιστα ότι θα υπερθεματίση εκείνους εις επίδειξιν πολεμικού μένους. Η πολιτική αυτή ανταποκρίνεται προς τα συμφέροντα ωρισμένων κύκλων πολιτικών και άλλων επιχειρηματιών της πολιτικής και κεφαλαιοκρατικών κύκλων, οι οποίοι επείγονται να συναγωνισθούν το βενιζελικόν κόμμα εις την πολεμικήν και τυχοδιωκτικήν του πολιτικήν και να αναγνωρισθούν αυτοί ως οι εγκυρότεροι πράκτορες εν Ελλάδι.

Ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής του Κ.Κ.Ε. (14 Νοεμβρίου 1920)

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο, τον πίνακα του Αξελού στη σελίδα 100 του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των πηγών:

Να παρουσιάσετε τα αιτήματα του «καιρού και του τόπου» που εκφράστηκαν πολιτικά από το Κ.Κ.Ε. κατά την δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα.

49.

ΠΗΓΗ 1

Η Πηνελόπη Δέλτα, στο προσωπικό της ημερολόγιο, δίνει στιγμιότυπα από τα γεγονότα της επανάστασης του 1922

Κ' εκείνο το μεσημέρι μπήκε ο Πλαστήρας στην Αθήνα, μαύρος, σκονισμένος, σκοτεινός, παλιοντυμένος, αδύνατος, άγριος, με σφιγμένα δόντια και μάτια όπου έβλεπες την απελπισία. Σε κείνους που έκαναν να τον ζητωκραυγάσουν φώναξε θυμωμένος:

«Τι ζητωκραυγάσετε; Επιστρέφομε νικημένοι, κατεστραμμένοι».

Τον είδα που πέρασε τη λεωφόρο Κηφισιάς, μπαρουτοκαπνισμένο, τα μαύρα του φρύδια άσπρα από τη σκόνη, το πρόσωπό του αδύνατο, σα ρέγγα καπνισμένη, αγέλαστο, αυστηρό. Γλάγι μου μια μητέρα γύρευε ν' αναγνωρίσει το γιο της μέσα στους κουρελιασμένους στρατιώτες και αξιωματικούς που περνούσαν.

Δεν έριξαν μπόμπες στο Τατόι. Απεναντίας έδωσαν του Κωνσταντίνου, που παζάρει χρηματικές αποζημιώσεις, 10.000 λίρες κ' έφυγε με όλο το σόι των Glucksburg.

Όταν, μερικοί, προσήψαν του Πλαστήρα την άκαιρη γενναιοδωρία του, αποκρίθηκε:

«Δεν ήλθα να εκδικηθώ, αλλά για να σώσω την Ελλάδα. Δεν είμαι πολιτικός, είμαι μονάχα στρατιώτης. Και όταν κουβαλήθηκαν όλοι οι ξένοι πρέσβεις στο καράβι μου, να μου πουν πως δε θα επιτρέψουν να κακοποιήσω συγγενή των δικών τους βασιλιάδων, δεν τόλμησα να το βάλω με όλες τις Δυνάμεις! Κοίταζα μονάχα την Ελλάδα, και πως να εμποδίσουμε τον Κεμάλ να μπει στη Θεσσαλονίκη»...

Το πως συνέλαβαν, δίκασαν και καταδίκασαν και εξετέλεσαν τους έξι υπευθύνους, το πως έδιωξαν Κωνσταντίνο, Σοφία και όλο το σόι των Glucksburg ανήκει στην ιστορία. Πονόψυχος σαν όλα τ' αληθινά παλικάρια, ο Πλαστήρας δεν ήθελε τουφεκιμούς. Μα σηκώθηκε ο στρατός: ή θα εκτελούσαν τους υπευθύνους, ή θάσφαζε αυτός χιλιάδες. Και ο στρατός δεν ανασυντάσσονταν αν δεν τουφεκίζονταν ο υπεύθυνος στρατάρχης. Κ' έτσι τουφεκίστηκε ο δυστυχής μισοτρελλός Χατζανέστης, κ' έτσι ανασυγκροτήθηκε κι' έγινε ο λαμπρός στρατός του Έβρου, που επέτρεψε του συντριμμένου από την καταστροφή του έργου του Βενιζέλου, να σώσει όσα έσωσε, στη συνθήκη της Λωζάνης.

Π. Δέλτα, Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος..., σ. 129-130

ΠΗΓΗ 2

Ο Θεόδωρος Πάγκαλος, με τελεσίγραφο, αναγγέλλει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Παύλο Κουντουριώτη την κατάργηση της κυβέρνησης

Τη 25 Ιουνίου 1925

Κύριε Πρόεδρε,

Ο στρατός και ο στόλος εξηγέρθησαν δια λόγους τους οποίους γνωρίζετε ασφαλώς και υμείς, όπως και σύμπας ο ελληνικός λαός. Η κυβέρνησις αποτυχοῦσα εσωτερικῶς τε και εξωτερικῶς δεν αντιπροσώπευε πλέον την κοινήν γνώμην. Την δυσαρμονίαν ταύτην δεν διεσκέδασεν ατυχῶς η εθνοσυνέλευσις.

Η κυβέρνησις, απολέσασα την εμπιστοσύνην ολοκλήρου του στρατού και του στόλου, κρατεί μέχρι της στιγμῆς, δι ολίγων αφωσιωμένων αυτή αξιωματικῶν, υπό τας διαταγὰς της τμήματα της φρουράς Αθηνῶν.

Θεωρῶν μέγιστον ἔγκλημα την χύσιν και ρανίδος, ἔστω, διτῶς ἀδελφικοῦ δημοκρατικοῦ αἵματος, καθιστῶ υπεύθυνον ἐπὶ τούτου ολόκληρον την κυβέρνησιν και τους ενισχύοντας αὐτήν εἰς την ματαίαν ἀντίστασιν και παρακαλῶ

όπως μέχρι τη 4 μ.μ. προκαλέσητε την παραίτησιν της κυβερνήσεως και την διαρρύθμισιν της καταστάσεως συμφώνως προς την έκδηλον θέλησιν της μεγίστης πλειοψηφίας του λαού, στρατού και του στόλου.

Αρχηγός Θ. Πάγκαλος

Ηλ. Μπρεδήμα, *Η πρώτη Δημοκρατία*, σ. 408 (1960)

ΠΗΓΗ 3

Ο Γεώργιος Καφαντάρης, σε δηλώσεις του στις εφημερίδες, στηλιτεύει τη δικτατορία του Παγκάλου.

Όσοι πίστευαν μέχρι τώρα ότι αρμόζει περισσότερο εις την Ελλάδα αντί του κοινοβουλευτισμού εν σύστημα ισχυρότερον, είναι εις θέσιν σήμερον να κρίνουν ποία διαφορά υπάρχει μεταξύ μιας κοινοβουλευτικής Κυβερνήσεως και μιας ορδής (8 Δεκεμβρίου 1925).

Μια δικτατορία όσον και εάν μοιραίως καταλήγει επί ζημία του λαού, δύναται να παρουσιάση, όταν καθοδηγήται από μια ειλικρινή πλάνην, από μίαν γενναίαν πνοήν, από μίαν ισχυράν διάνοιαν και θέλησιν, παρηγόρους εκλάψεις. Εις ημάς η πεντάμηνος δικταρία κατώρθωσε να εμπνεύση την κοινήν αηδίαν. Τούτο κατ' ανάγκην συμβαίνει όταν οι κόθορνοι προχειρίζονται σε δικτάτορες (11 Δεκεμβρίου 1925).

Δ. Αγραφιώτη, *Γεώργιος Καφαντάρης*, σ. 138 (1983)

ΠΗΓΗ 4

Οι ξένοι γελοιογράφοι εμπνέονται από τα συχνά στρατιωτικά κινήματα στην Ελλάδα. Ο γελοιογράφος του *World* (Κόσμος) σατιρίζει τη δικτατορία του Πάγκαλου.

ΕΙΚΟΝΑ

Θ. Βερέμη, *Οικονομία και Δικτατορία*, 1982

Μετά την ήττα στη μικρασιατική εκστρατεία έγινε πιο συχνό το φαινόμενο επέμβασης στρατιωτικών (πραξικοπήματα) στην πολιτική ζωή της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο, το παράθεμα αριθμ. 23 του σχολικού σας εγχειριδίου και το περιεχόμενο των πηγών:

- α) Να αναφέρετε τέτοιες περιπτώσεις μέχρι το 1935.
- β) Να παρουσιάσετε τις διεκδικήσεις τους και
- γ) Να σχολιάσετε τη στάση των κομμάτων απέναντι στα στρατιωτικά κινήματα.

50. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιούσαν οι κινηματίες την περίοδο 1922-1936 για να αιτιολογήσουν τις πράξεις τους;

51.

ΠΗΓΗ

Η αξία της Δημοκρατίας

Η Δημοκρατία είναι το φυσικόν και ευτυχές τέρμα ενός μακρού εσωτερικού αγώνος τον οποίον κατέστησεν αναπότρεπτον η καταπάτησις των λαϊκών ελευθεριών, η αθέτησις των διεθνών μας υποχρεώσεων, η περιφρόνησις των εθνικών δικαίων. Κύρια πηγή των κακών τούτων, τα οποία απέληξαν εις την εθνικήν συμφοράν, υπήρξαν η αθέμιτος εκμετάλλεσις του βασιλικού θεσμού, θεσμού απηρχαιωμένου, εις τον οποίον επί πλέον εδόθη μεσαιωνικόν περιεχόμενον.

Με την Δημοκρατίαν αποδίδεται η Ελλάς εις τους Έλληνας, ασφαρίζονται αι ελευθερίαι των, ικανοποιείται η τιμή του περιφρονηθέντος Έθνους και επιβάλλεται εις όλους ως υπέρτατος νόμος η υποταγή ενός εκάστου εις την σωτηρίαν, εις το συμφέρον του συνόλου. Τιοιουτοτρόπως θέλει επέλθει ο ηθικός εξαγνισμός και η αναπτέρωσις του ηθικού φρονήματος του λαού.

Αλ. Παπαναστασίου, *Μελέτες, λόγοι, άρθρα*, σ. 381

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο, το περιεχόμενο του παραθέματος 26 του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να τεκμηριώσετε το περιεχόμενο της φράσης του βιβλίου σας «σημαντική πολιτική τομή της περιόδου είναι η ψήφιση νέου συντάγματος... με το οποίο εγκαθιδρύεται το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας».
- β) Να παρουσιάσετε κάτω από ποιες συνθήκες παλινорθώθηκε η Μοναρχία και εκθέσετε τις σκέψεις σας σχετικά με αυτό.

52.

ΠΗΓΗ

Το πρόγραμμα της Κυβέρνησης Βενιζέλου στην τετραετία 1928–32 μπορεί να ερμηνευθεί σαν συστηματική προσπάθεια να ανανεωθεί ριζικά το περιεχόμενο του Βενιζελισμού σαν διαταξικής συμμαχίας και ν' αντικατασταθεί η παραταξια-

κή συνείδηση του Διχασμού από νέους συνεκτικούς δεσμούς. Το κυβερνητικό εκείνο πρόγραμμα απευθυνόταν προπαντός στα Βενιζελικά κοινωνικά στρώματα ... Παραμερίζοντας τις παραδοσιακές εξαγωγικές καλλιέργειες, είχε σαν βασικούς στόχους την ταχύτερη ανάπτυξη της παραγωγής δημητριακών, την αντίστοιχη αύξηση του εισοδήματος των χωρικών και μ' αυτόν τον τρόπο τη διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς για το εμπόριο και ιδίως τη βιομηχανία. Η προσπάθεια απέτυχε, όχι μόνο εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, αλλά και μια σειρά από λόγους περισσότερο πολιτικούς, παρά οικονομικούς. Πρωταρχικής σημασίας ρόλο έπαιξε η έλλειψη κατάλληλης κομματικής οργάνωσης των Φιλελευθέρων. Οι πρωτοβουλίες του Βενιζέλου προς την κατεύθυνση αυτή συνάντησαν την απόλυτη αντίδραση ιδίως των Βενιζελικών πολιτευτών της Παλαιάς Ελλάδας, που δεν μπορούσε ν' αγνοηθεί χωρίς τον κίνδυνο μεγαλύτερης συρρίκνωσης του Βενιζελισμού στις περιοχές αυτές και μεγαλύτερης έτσι διεύρυνσης του χάσματος ανάμεσα στην Παλαιά Ελλάδα και τις Νέες Χώρες. Εξάλλου, η μαζική κομματική οργάνωση θα απειλούσε όχι μόνο τα τοπικά «κόμματα» των Παλαιοελλαδιτών ιδίως πολιτευτών, αλλά και την ίδια τη συνοχή του Βενιζελισμού σαν ευρύτερης συμμαχίας κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων. Τη στιγμή, μάλιστα, που τη συνοχή αυτή ήδη, απειλούσε, άμεσα, η ανάπτυξη ταξικών κομμάτων και η διαρροή χωρικών και προσφύγων προς αυτά. Έγινε έτσι αναπόφευκτη η προσφυγή και πάλι στην παραταξιακή συνείδηση και στο χαρισματικό «προσκλητήριο», σαν αναντικατάστατα συνεκτικά στοιχεία του Βενιζελισμού. Η διαφύλαξη της συνοχής του και η κινητοποίηση των δυνάμεών του πάνω σ' αυτή τη βάση απαιτούσε πια μια στρατηγική πόλωσης κι αναμέτρησης των «δύο πολιτικών κόσμων», που οδήγησε τελικά, μέσα από σειρά λαθών στο μοιραίο Κίνημα του 1935.

Γ. Μαυρογορδάτου, *Οι διαστάσεις του κομματικού φαινομένου*, σ.173

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής:

- α) Να διερευνήσετε τους λόγους για τους οποίους η «διαταξιακή συμμαχία» που επιχείρησε ο Βενιζέλος στην αρχή της τετραετίας 1928-1932 αντικαταστάθηκε σύντομα από την παραταξιακή συνείδηση και από μια στρατηγική πόλωσης των «δύο πολιτικών κόσμων».
- β) Να παρουσιάσετε τις συνέπειες αυτής της αναμέτρησης μέχρι το 1935 (συνδυαστική).

53. Να προσδιορίσετε τους στόχους του στρατιωτικού κινήματος του 1933 και να επισημάνετε τη συμβολή του στην αναζωπύρωση των πολιτικών παθών.

54.

ΠΗΓΗ

Πραξικόπημα Πλαστήρα 1933

Στις εκλογές του Μαρτίου, που πραγματοποιήθηκαν με πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, οι αντιβενιζελικοί, μετά την προσχώρηση των Κονδύλη και Χατζηκυριάκου, κέρδισαν τις περισσότερες έδρες. Τα βενιζελικά κόμματα,

αναλυτικότερα, υπό την επωνυμία «Εθνικός Συναπισμός» είχαν συγκεντρώσει ποσοστό 46,3% έναντι του 46,1% της αντιβενιζελικής «Ηνωμένης αντιπολίτευσης». Την ίδια νύχτα, ο στρατηγός Πλαστήρας για να προλάβει, καθώς ισχυρίστηκε, την επιβολή δικτατορίας από τους «Λαϊκούς», ηγήθηκε πραξικοπήματος. Την επομένη δε απευθύνθηκε με το ακόλουθο διάγγελμα στον ελληνικό λαό: «Δύο εν συνεχεία εντός πέντε μηνών εκλογαί απέδειξαν εκείνο το οποίον παρ' όλων επιστεύετο, ότι το κοινοβουλευτικόν πολίτευμα εκτός των άλλων του βαθέων ελαττωμάτων δια τα οποία υποκύπτει ολοέν εις περισσοτέρας χώρας, έχει παρ' ημίν επί πλέον το θανάσιμον δια την χώραν μειονέκτημα να μη δύναται με κανέν εκλογικόν σύστημα ν' αποδώση Κυβέρνησιν βιώσιμον. Αιχμάλωτον της δημαγωγίας από φύσεως το κοινοβουλευτικόν πολίτευμα επέφερεν εδώ όχι μόνον κυβερνητικήν αδυναμίαν, αλλά και ενίσχυσιν του κομμουνισμού τόσοσ μάλλον επίφοβον καθ' όσον συμπίπτει ακριβώς με την αδυναμίαν αλλά και ενίσχυσιν του κομμουνισμού τόσοσ μάλλον επίφοβον καθ' όσον συμπίπτει ακριβώς με την αδυναμίαν αναδείξεως ισχυράς κυβερνήσεως. Παρά πάσαν προσπάθειάν μου το ολέθριον τούτο αποτέλεσμα εγκολπούν βεβαίους κινδύνους ακυβερνησίας και οικονομικής συμφοράς δια την χώραν δεν έγινε δυνατόν να αποτραπή και την νύκτα σήμερον η απειλή της διασαλεύσεως της τάξεως και της αδελφοκτόνου αναρχίας εξεδηλώθη ωμή. Κατόπιν τούτου ηναγκάσθην να παρέμβω. Εμελέτησα την κατάστασιν με πολυτίμους συνεργάτες και ανεμέτρητα πάσας τας ευθύνας. Εν πλήρει μετά πολυτίμων συνεργατών συμφωνία με πίστιν βαθείαν εις τον Θεόν και τας δυνάμεις της Φυλής, δυνατός εκ της ενισχύσεως του Λαού και της υποστηρίξεως της αμερίστου των ενόπλων δυνάμεων του Έθνους, αναλαμβάνω την Εξουσίαν. Εντός της σήμερον Κυβέρνησις εγκυομένη την γαλήνην, την ησυχίαν, την οικονομικήν περισυλλογήν, την κοινωνικήν κατωχύρωσιν, θα δώση τον όρκον. Παρέχω περί των άνω την υπόσχεσιν μου. Αι διατάξεις του Συντάγματος αναστέλλονται. Οι χρηστοί και τίμιοι πολίται εις το μέτρον τούτο οφείλουσιν να ίδουσ μονον την απόφασιν μου ν' ασφαλίσω την γαλήνην και μιαν κυβέρνησιν στερεάν δι' όλων των μέσων. Με τον Θεόν, με τον Λαόν, και την ένοπλον εκδήλωσίν του, τας αμυντικάς δυνάμεις της Χώρας, εμπρός δια την Πατρίδα και τα ανώτερά της συμφέροντα».

Είναι περιπτώ βέβαια να υπογραμμιστεί ότι και στην κρίσιμη αυτή φάση της όξυνσης των πολιτικών παθών ο ξένος παράγοντας ήταν φυσικά παρών: Όσο η Μεγάλη Βρετανία (η κύρια πιστώτρια του ελληνικού δημοσίου με άμεσο έλεγχο πάνω στις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις) προωθούσε βαθμιαία την επαναφορά της βασιλείας και την παλινόρθωση του Γεωργίου, τόσο οι δημοκρατικές πεποιθήσεις πολλών κορυφαίων παραγόντων του βενιζελισμού υποχωρούσαν¹⁶.

Π. Πετρίδη, ό.π., σσ. 176-178

¹⁶ Βλ. Άγγ. Ελεφάντη, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, ΚΚΕ και ασπισμός στον μεσοπόλεμο* (1979), σ. 154.

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο της πηγής:

- α) Να παρουσιάσετε τους λόγους, τους οποίους επικαλείται ο Πλαστήρας στο διάγγελμα του, προκειμένου να ανασταλούν οι διατάξεις του Συντάγματος.
- β) Να επισημάνετε τις συνέπειες που είχε το πραξικόπημα του Πλαστήρα στη πολιτική ζωή, παρότι κατεστάλη αμέσως.

55.

ΠΗΓΗ 1

Το κίνημα του Μαρτίου 1935

Σε λόγο του στα Χανιά (20 Ιανουαρίου του 1935), ο Βενιζέλος διατύπωσε την ακόλουθη προειδοποίηση: «Εάν οι κυβερνώντες την Ελλάδα εξακολουθούν να πιστεύουν όπως κηρύπτουν ότι είναι καθεστώς, το οποίο δεν επιτρέπεται ν' ανατραπή δια συνταγματικών μέσων, η βιαία ανατροπή των θ' αποβή μοιραία ανάγκη και τότε ο στρατηγός Πλαστήρας θ' αναγνωρισθή από όλους ως μοιραίος εκδικητής. Γνωρίζω ότι πλείστοι εκ των ανηκόντων εις τα κόμματα του εθνικού συνασπισμού (βενιζελικά κόμματα) πιστεύουν ότι η μέχρι τούδε πορεία των κυβερνώντων κατέστησε μοιραίαν ήδη ανάγκην την παρέμβασιν του στρατηγού Πλαστήρα. Αλλ' εγώ εξακολουθώ να ελπίζω, μολονότι η ελπίς μου αποβαίνει καθημέραν ισχνότερα, ότι η ανάγκη εκδικητού ημπορεί ακόμη ν' αποφευχθή». Η «Καθημερινή» απάντησε και πάλι (31 Ιανουαρίου) με προσωπική επίθεση κατά του Βενιζέλου. Η προκλητικότητα του Τύπου ασφαλώς δε συνέβαλε στην αποφυγή του κινήματος.

Την ίδια εποχή (13 Ιανουαρίου) πραγματοποιήθηκε μνημόσυνο για το βασιλιά Κωνσταντίνο και φιλομοναρχική διαδήλωση υπέρ του Γεωργίου Β' στην Αθήνα, ενώ ανάλογη φιλομοναρχική εκδήλωση πραγματοποιήθηκε και στη Θεσσαλονίκη τον επόμενο μήνα (24 Φεβρουαρίου). Οι δημοκρατικοί απάντησαν με την αναγγελία δικού τους συλλαλητηρίου, αλλά η κυβέρνηση απαγόρευσε παρόμοιες εκδηλώσεις και ο πρωθυπουργός Τσαλδάρης έκανε την ακόλουθη δήλωση: «Παρ' ότι είμαι βέβαιος ότι τους περί των κινδύνων της Δημοκρατίας θρύλους δεν πιστεύουν ουδ' αυτοί οι οποίοι τους διασπείρουν, νομίζω ότι η περί τας οργανώσεις των Βασιλοφρόνων κινήσις δεν είναι φρόνιμον να συναντά την αδιαφορίαν των Αρχών, αν όχι δι' άλλο τι δια να μη δίδεται λαβή εις παρεξηγήσεις επιζημίας δια την Κυβέρνησιν και την ησυχίαν της χώρας. Τηλεγραφικώς διέταξα ν' απαγορευθή το αναγγελθέν συλλαλητήριον των Δημοκρατικών της Θεσσαλονίκης: Του πολιτεύματος φύλακες δεν είναι δυνατόν να είναι οι δρόμοι εφ' όσον υπάρχουν προς τούτο η Κυβέρνησις και αι αρχαί. Διέταξα όμως να μη επιτραπούν εις το μέλλον και των Βασιλοφρόνων αι εκδηλώσεις, είτε υπό τύπον εορτασμού, είτε υπό τύπον Μνημοσύνων γίνονται. Είναι καιρός νομίζω να ησυχάσωμεν. Και προς τούτο πάσα αυστηρότης είναι συγχωρητή και επιβεβλημένη («Καθημερινή», 1 Μαρτίου 1935).

Οι φιλομοναρχικές εκδηλώσεις αποτελούσαν πρόκληση όχι όμως και απειλή κατά του πολιτεύματος, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Δεν ήταν όμως τυχαίες αλλά σύμπτωμα μιας καταστάσεως που ευνοούσε την αναζωπύρωση των παλαιών παθών και την οποία η κυβέρνηση, μολονότι δεν ενθάρρυνε, δεν ήταν σε θέση να ελέγξει για λόγους εγγενείς. Το Λαϊκό κόμμα που κυβερνούσε τη χώρα είχε, βέβαια, αναγνωρίσει το υπάρχον πολίτευμα, κάνοντας την ανάγκη φιλοτιμία, παρέμεινε όμως ο φυσικός διάδοχος των παλαιών βασιλικών, στις ψήφους των οποίων κυρίως βασιζόταν. ...

Ένα από τα έμμεσα αίτια του κινήματος ήταν ασφαλώς ο αντίκτυπος που είχε στο Βενιζέλο η απόπειρα κατά της ζωής του τον Ιούνιο του 1933. Πέρα από την εύλογη αγανάκτησή του για την ίδια την απόπειρα, στην οποία ενέχονταν στελέχη της κυβερνήσεως και των σωμάτων ασφαλείας, ο Βενιζέλος φάνηκε να χάνει την αυτοκυριαρχία του και να παρασύρεται σε ατυχείς αποφάσεις. Θα πρέπει επίσης να προστεθεί ότι πέρα από την απόπειρα και τον αντίκτυπό της, το πρόβλημα του Βενιζέλου ήταν ουσιαστικά η νοοτροπία ενός μεγάλου άνδρα ο οποίος θεωρεί τον εαυτόν του απαραίτητο και αναντικατάστατο. Είχε προσφέρει τόσα πολλά στη χώρα και είχε συνδέσει τόσο στενά το όνομά του με τις τύχες της για τόσο μεγάλο διάστημα, ώστε να θεωρεί ότι η χώρα είχε απόλυτη ανάγκη από τις υπηρεσίες του, πράγμα το οποίο μπορούσε να τον οδηγήσει σε αντιδημοκρατικές και αντισυνταγματικές ενέργειες ακόμη και στην εγκαθίδρυση δικτατορίας.

Το βασικότερο αίτιο της οργανώσεως του κινήματος υπήρξε η σταδιακή αποστέρηση των ερεισμάτων της βενιζελικής παρατάξεως στις ένοπλες δυνάμεις. Μια από τις πρώτες ενέργειες της κυβερνήσεως, μετά την καταστολή του κινήματος της 6^{ης} Μαρτίου 1933, ήταν η απόφαση μεγάλου αριθμού ανώτατων αξιωματικών συνεργατών του Πλαστήρα. ...

I.E.E., τόμ. ΙΕ', σσ. 358-360

ΠΗΓΗ 2

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος από την Κρήτη, διεκτραγωδεί την πορεία της Ελλάδας προς την παλινόρθωση και προτρέπει τους φίλους του αξιωματικούς να οργανώσουν κίνημα.

Χαλέπα τη 19^η Φεβρουαρίου 1935.

Στρατηγέ μου

Από ότι γίνεται εις τον Στρατόν, δεν ημπορείτε να αμφιβάλλετε ότι η Μεγάλη Ελλάς, εκείνη που εδημιουργήσαμεν δια των αγώνων των ετών 1910-1920 και η οποία περιεσώθη μετά την Μικρασιατικήν καταστροφήν, θα διαλυθή προ της παρελεύσεως όχι πολλών ετών. Αρκεί να σκεφθήτε εις ποίαν θέσιν εφθάσαμεν εντός μιας διετίας, ώστε να δεχώμεθα σήμερον ραπίσματα απο τήν Αλβανίαν και να μη τολμώμεν να ζητήσωμεν ικανοποίησιν ή τουλάχιστον να διαμαρτυρηθώμεν διότι Βούλγαροι στρατιώται εισήλθον εις το έδαφος μας εις βάθος 5 χιλιομέτρων και ήσκησαν εντός αυτού πράξεις κυριαρχίας.

.....

Γνωρίζετε ότι από έτους περίπου είχα συστήσει την οργάνωσιν των δημοκρατιών αξιωματικών εις τρόπον ώστε, όταν θα ευρισκόμεθα ενώπιον αποπείρας παλινρθώσεως ή επιβολής δικτατορίας, Κονδύλη ή Μεταξά, να είμεθα εις θέσιν να αμυνθώμεν. Αλλ' έκτοτε η κατάστασις μετεβλήθη ουσιωδώς. Η ανοσία αλλοίωσις της Επετηρίδος κινδυνεύει να συντρίψη οριστικώς την ψυχήν του Στρατού. Μανθάνω δε συγχρόνως ότι μετά την απομάκρυσιν του Θ.Μανέττα απο το Β' Σώμα Στρατού, η πλειοψηφία του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου ευρίσκειται εις την διάθεσιν της κυβερνήσεως. Επομένως καμμία δεν υπάρχει πλέον εγγύησις κατά της περαιτέρω αποδημοκρατικοποιήσεως του Στρατού. Ενώ, εξ' άλλου η κίνησις δια την παλινόρθωσιν δεν αποκρύπτεται, κηρύττει ο κυβερνητικός Τύπος ότι η σημερινή κυβέρνησις είναι καθεστώς, το οποίον δεν ημπορεί να ανατραπή δια συνταγματικών μεθόδων. Υπό τοιούτους όρους θα διέπραττεν έγκλημα κατά της χώρας ο δημοκρατικός κόσμος, εάν ανέμενε μακαρίως να εκλέξη την ώραν της επιθέσεως ο μοναρχισμός δια να αποφασίση να αμυνθή. Θα ήτο τότε πιθανώς πολύ αργά.

Επιστολή του Ελευθερίου Βενιζέλου προς τον αντιστράτηγο Αλ. Οθωναίο.
Αναφέρεται στο βιβλίο του Κ. Καλλιγά, 1^η Μαρτίου 1935, σ. 134-136.

ΠΗΓΗ 3

Βενιζελικοί αξιωματικοί διοργάνωσαν, υπό την ενθάρρυνση του Βενιζέλου, κίνημα που εκδηλώθηκε την 1η Μαρτίου 1935. Ουσιαστικό κίνητρο των κινηματιών υπήρξε η «αποτελεσματική» προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος, που απειλούνταν, κατά τις εκτιμήσεις τους, από την κυβέρνηση Τσαλδάρη και τους εν γένει αντιβενιζελικούς. Στο μεταξύ όμως είχαν συσσωρευτεί και νέοι λόγοι έντασης ανάμεσα στους κυρίαρχους διεκδικητές της εξουσίας (πέραν του πραξικοπήματος Πλαστήρα το 1933 και της απόπειρας κατά του Βενιζέλου), φορτίζοντας έντονα πάλι το πολιτικό κλίμα, όπως η διάσταση στο Βαλκανικό σύμφωνο, η ανακίνηση του θέματος της στρατιωτικής επετηρίδας και ο εκλογικός νόμος.

Το κίνημα της 1ης Μαρτίου, με ιδεολογικό προπέτασμα, είχε αποφασιστεί από τον Βενιζέλο και τους συνεργάτες του με προσωπικά κατά βάση ελατήρια. Η έλλειψη αρχηγού όμως και προπαγανδιστικής προπαρασκευής, εφόσον δεν είχε μεσολαβήσει καμία προεργασία να πειστεί η κοινή γνώμη για το μέγεθος της απειλής του δημοκρατικού πολιτεύματος, συντέλεσαν τελικά στην αποτυχία του κινήματος, παρά την ανάληψη την ύστατη στιγμή της αρχηγίας από τον ίδιο τον Βενιζέλο¹⁷.

Παύλος Πετρίδης, Το «βενιζελικό» κίνημα, της 1^{ης} Μαρτίου 1935 και η ανακίνηση του καθεστωτική, σσ.181-182.

¹⁷ Βλ. εκτενέστερα Γρ. Δαφνή, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμ. Β', σ. 281 κ.ε., Θ. Βερέμη, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική*, σ. 253 κ.ε., Γ. Κολιόπουλου, *Ο Βενιζέλος και η παλινόρθωση της μοναρχίας (1935)*, *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του (1980)*, σ. 551 κ.ε.

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των παραθεμάτων:

- α) Να περιγράψετε την πολιτική ατμόσφαιρα που εξέθρεψε το αποτυχόν κίνημα του 1935.
- β) Να παρουσιάσετε τους λόγους, τους οποίους ο ίδιος ο Βενιζέλος επικαλείται και που καθιστούσαν αναγκαίο το κίνημα και να αποτιμήσετε, όσον είναι δυνατόν, την ισχύ τους.
- γ) Να προσθέσετε στους λόγους, που ο Βενιζέλος επικαλείται, κι άλλους πιθανούς με βάση τα παραθέματα.

56.

ΠΗΓΗ 1

Κίνημα του 1935

Το κίνημα αυτό ξεσπάζει μέσα σε μια τεταμένη διεθνή ατμόσφαιρα και βρίσκει τον ελληνικό λαό, στην πλειονότητά του τουλάχιστο, κουρασμένο και αηδισμένο από τα αλληπάλληλα στρατιωτικά κινήματα των «εθνοσωτήρων» των τελευταίων ετών. Το κίνημα αυτό, που ζημιώνει τα κόμματα που προήλθαν από τους κόλπους των φιλελευθέρων, ήταν θανάσιμο πλήγμα εναντίον της δημοκρατίας και πιο γενικά εναντίον της λειτουργίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Ήταν το μεγαλύτερο σφάλμα του Βενιζέλου, γιατί με αυτό έκλεινε όχι μόνον με άδοξο τρόπο τη λαμπρή σταδιοδρομία του, αλλά και έριχνε τη χώρα σε αναταραχή. Σε διάφορες πόλεις συνεχίζονται οι δίκες των σασιαστών αξιωματικών και υπαξιωματικών του στρατού της ξηράς και του στόλου· με συντακτική πράξη αίρεται για ένα διάστημα ή μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, και αυτών ακόμη των δικαστικών· παύονται κατόπιν καθηγητές του πανεπιστημίου και του πολυτεχνείου, δικαστικοί και άλλοι υπάλληλοι. Παράλληλα γίνονται διορισμοί εμπίστων στις κενούμενες θέσεις. Συγκροτούνται συμβούλια για να εκκαθαρίσουν τους αξιωματικούς που πήραν μέρος στο κίνημα ή καλύτερα αυτών που θεωρούνταν βενιζελικοί. Έτσι αποστρατεύονται 1.000 περίπου αξιωματικοί, οι περισσότεροι σχεδόν δημοκρατικοί. Με τον τρόπο αυτό προστέθηκαν και νέα μεγάλα προβλήματα κοντά στα τόσα άλλα εσωτερικά και εξωτερικά, που περίμεναν τη λύση τους από τους πολιτικούς, τους διαιρεμένους πάντα μεταξύ τους με μεγάλες αντιζηλίες, κυρίως για την προσωπική τους προβολή και τα κομματικά τους συμφέροντα.

Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 398-399

ΠΗΓΗ 2

Κίνημα του 1935

Η απόπειρα της 6^{ης} Ιουνίου 1933 και οι περιπέτειες της ανακρίσεως, που επακολούθησαν, επέφεραν σοβαρότατο κλονισμό στις σχέσεις κυβερνήσεως και βενιζελικής αντιπολιτεύσεως. Μακροπρόθεσμα, η όλη υπόθεση δημιούργησε σε πολλούς Βενιζελικούς πολιτικούς, στρατιωτικούς, απλούς πολίτες και στο Βενιζέλο τον ίδιο, την πεποίθηση ότι η ακραία τουλάχιστον

πτέρυγα του αντιβενιζελισμού, ενισχυμένη από τις προσχωρήσεις των Κονδύλη και Χατζηκυριάκου, ήταν «ικανή για όλα», ακόμα και για πραξικοπηματική παλινόρθωση της μοναρχίας· η πεποίθηση αυτή οδήγησε πολλούς δημοκρατικούς αξιωματικούς στην απόφαση να ανατρέψουν με κίνημα την κυβέρνηση Τσαλδάρη και πολλούς Βενιζελικούς πολιτικούς να ενισχύσουν την κίνηση των αξιωματικών. Βραχυπρόθεσμα, πάλι, η υπόθεση της απόπειρας προσέδωσε στις σχέσεις κυβερνήσεως-αντιπολιτεύσεως έναν τόνο μεγάλης οξύτητας, που παρεμπόδισε την εύρυθμη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού κατά την περίοδο που μεσολάβησε ανάμεσα στην απόπειρα και στο κίνημα του 1935.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΕ', σ. 324

ΠΗΓΗ 3

Κίνημα του 1935

Δύο νέα ζητήματα που δημιουργήθηκαν στις αρχές του 1934 όξυναν περισσότερο τις σχέσεις μεταξύ κυβερνήσεως και αντιπολιτεύσεως. Το πρώτο ζήτημα προέκυψε από νομοσχέδιο που κατέθεσε ο υπουργός Στρατιωτικών Κονδύλης, σύμφωνα με το οποίο τροποποιούνταν ριζικά η επετηρίδα του Στρατού σε βάρος των δημοκρατικών αξιωματικών. Συγκεκριμένα το νομοσχέδιο προέβλεπε την κατάργηση της πρόσθετης δεκάμηνης υπηρεσίας και των προαγωγών «επ' ανδραγαθία» των «Αμυνιτών» της περιόδου 1917-1919 και τη βαθμιαία απομάκρυνση από το στράτευμα των μονιμοποιηθέντων. Το δεύτερο ζήτημα προέκυψε από την κατάθεση νέου εκλογικού νόμου το Μάρτιο του 1934.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του νομοσχεδίου αυτού επαναφερόταν η «ευρεία» νομαρχιακή περιφέρεια, που όπως προαναφέρθηκε δεν ήταν ευνοϊκή για τους Βενιζελικούς, με μερικές, ακόμη πιο δυσμενείς για την αντιπολίτευση, τροποποιήσεις. Συγκεκριμένα το νομοσχέδιο διατηρούσε τους δήμους Αθηνών και Πειραιώς ως ξεχωριστές εκλογικές περιφέρειες, αλλά χωρίς τους προσφυγικούς συνοικισμούς, που από τον Ιανουάριο του 1934 είχαν γίνει ξεχωριστοί δήμοι και κοινότητες και που τους συνένωνε με το, κατά συντριπτική πλειοψηφία αντιβενιζελικό, «υπόλοιπο» του νόμου Αττικοβοιωτίας.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΕ', σ. 325

ΠΗΓΗ 4

Τα αίτια της αποτυχίας

Η Επανάσταση ωργανώθη από τον Ελ. Βενιζέλον, ο οποίος όμως δεν ήθελε, δια λόγους βιολογικούς, να τεθή επι κεφαλής του επαναστατικού αγώνος. Ήτο γέρων. Δεν απέκρυψε την βιολογικήν του ταύτην αδυναμίαν, αλλά, συγχρόνως, δεν έλαβε υπ' όψιν του ότι άνευ αυτού Επανάστασις δεν ημπορούσε να γίνη. Διότι τα μυηθέντα εις την Επανάστασιν στοιχεία εστερούντο ομοιογενείας. Οι σκοποί των ήσαν διάφοροι, η νοοτροπία των όχι κοινή, η διανοητικότης των όχι ανωτέρα του μέσου όρου. Κανείς δεν ανεγνώριζε τον άλλον ως αρχηγόν. Όλοι έκλινον την κεφαλήν προ του Βενιζέλου. Όχι όλοι προ του Πλαστήρα. Η

Επανάστασις, κατά συνέπειαν, εστερείτο αρχηγού. Η τριμελής Επιτροπή ήτο ένα εκτελεστικόν όργανον, το οποίον απέτυχε και κατά την εκτέλεσιν.

Η Επανάστασις, εξ' άλλου, εστερείτο ιδεολογικού αντικρύσματος και δεν είχε προπαρασκευάσει ψυχολογικώς τας δημοκρατικές μάζας η ηγεσία της. Η έλλειψις προπαρασκευής ήτο ευνόητος. Δεν υπήρχε πρόγραμμα δεν υπήρχε σκοπός. Άλλοι επίστευον, οι ολιγώτεροι, ότι εκινδύνευεν η Δημοκρατία, ή μάλλον η μορφή της αβασιλεύτου δημοκρατίας, άλλοι υπερήσπιζον τα ίδια συμφέροντα, άλλοι απέβλεπον εις κοινωνικά μεταρρυθμίσεις, ενώ άλλοι, τέλος, επεδίδωκον την εγκαθίδρυσιν μιας αγνής δικτατορίας, η οποία θα απήλλασσε την Ελλάδα από το μίasma του πολιτικού κόσμου. Ο δε Βενιζέλος, ο οποίος, υπετίθετο, ότι ενέπνεεν όλους αυτούς, ενώ εις την πραγματικότητα απλώς επειθάρχουν χωρίς και να πιστεύουν εις αυτόν, εξήτει την δημιουργίαν ενός μονοκομματικού κράτους, το οποίον θα του εξησφάλιζε την ισόβιον διακυβέρνησιν της χώρας. Ο κίνδυνος της Δημοκρατίας ήτο ένα απλούν πυροτέχνημα.

Γ. Δαφνή, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1997, τόμος Β', σ. 339

ΠΗΓΗ 5

Είναι φανερόν ότι η Επανάστασις εστερείτο και αρχηγών και ιδεολογικού προσανατολισμού καθαρού. Τα διαπραχθέντα σφάλματα κατά την εκτέλεσιν ήσαν μοιραία επακόλουθα της ελλείψεως αρχηγών και πίστεως.

Αλλ' η Επανάστασις εστερείτο και ευρύτερου λαϊκού υποβάθρου. Μόνον μερίς των βενιζελικών ετάχθη υπέρ αυτής. Ο υπόλοιπος λαός εξεδηλώθη σαφώς αντίθετος. Η κυβέρνησις Τσαλδάρη, κλονιζομένη την παραμονήν της 1^{ης} Μαρτίου, ευρέθη την επομένην της Επαναστάσεως με λαϊκόν έρεισμα, το οποίον ουδέποτε διέθετεν, ούτε επρόκειτο να αποκτήση. Ήτο η φυσική αντίδρασις των συντηρητικών μαζών, των μαζών εκείνων που είχαν δώσει την πλειοψηφίαν εις τον Ελ. Βενιζέλον το 1928 και είχαν αποσύρει την εμπιστοσύνην των από αυτόν, όταν διεπίστωσαν ότι αντί νοικοκυρεμένης διοικήσεως τους είχε προσφέρει την υποτίμησιν της δραχμής. Η συντηρητική πτέρυξ του αστικού κόσμου είχε παύσει να βλέπη τον βενιζελισμόν ως ηγεσίαν της.

Γ. Δαφνή, ό.π., τόμ. Β', σ. 341

Αφού μελετήσετε τις παραπάνω πηγές και με βάση τις γνώσεις από το σχολικό βιβλίο να προσδιορίσετε και να αναλύσετε τους παράγοντες που οδήγησαν στο στρατιωτικό κίνημα του 1935 και να επισημάνετε τις συνέπειές του στις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις.

57.

ΠΗΓΗ 1

Η κυβέρνηση δεν αιφνιδιάστηκε από το στρατιωτικό κίνημα στο οποίοι προχώρησε ο Βενιζέλος του Μαρτίου του 1935. Είχαν κυκλοφορήσει ήδη φήμες ότι επρόκειτο να εκραγεί κίνημα και την 1η Μαρτίου μάλιστα ο «Ριζοσπάστης» δημοσίευσε επιστολή, η οποία κατήγγελλε ότι οι Βενιζελικοί θα επιχειρούσαν να

ανατρέφουν την κυβέρνηση με κίνημα. Επίσης, πολιτικοί και στρατιωτικοί παράγοντες της κυβερνήσεως δεν αγνοούσαν το ενδεχόμενο κινήματος από μέρους των βενιζελικών. Το γεγονός, όμως ότι η κυβέρνηση δεν πήρε μέτρα να αποτρέψει το κίνημα, ενισχύει την άποψη, ότι επιζητούσε την αναμέτρηση με τους βενιζελικούς και περίμενε την αφορμή για να εξαπολύσει αντεπανασταση. Αν αυτό δεν ήταν πρόθεση του Τσαλδάρη και άλλων μετριοπαθών στοιχείων της κυβερνητικής παρατάξεως ήταν ασφαλώς σκοπός άλλων παραγόντων, που είχαν κάθε συμφέρον να επιδιώκουν την αναμέτρηση με τους βενιζελικούς. Οι μετέπειτα εξελίξεις ενισχύουν την άποψη αυτή.

Τις διαθέσεις της κυβερνήσεως μαρτυρούσε και ο φιλοκυβερνητικός Τύπος που στις παραγμένες μέρες που ακολούθησαν εξήγησε τα πνεύματα με εμπρηστικά και απρεπή άρθρα. Ο αντιβενιζελικός κόσμος έπαιρνε την εκδίκησή του για τις ταπεινώσεις που είχε στο παρελθόν, αλλά ο τρόπος που είχε διαλέξει υποβίβαζε τα πολιτικά ήθη της χώρας. Η αρθρογραφία του αντιβενιζελικού Τύπου των ημερών αυτών αποτελεί μια από τις μελανότερες σελίδες στην ιστορία του ελληνικού Τύπου. Θα σταθούμε όμως στην αρθρογραφία της «Καθημερινής», γιατί απηχούσε κυβερνητικές απόψεις και γενικά απόψεις και γενικά απόψεις αντιβενιζελικών παραγόντων. Στόχος στην αρχή ήταν ο Βενιζέλος. «... Ο Βενιζέλος ανάγκη είναι να τεθή εκτός νόμου», έγραφε στις 3 Μαρτίου, για να επαναλάβει λίγες μέρες αργότερα (7 Μαρτίου): «Διατί ο άνθρωπος αυτός δεν επικηρύσσεται; Διατί το κράτος... δεν διαλαλεί ότι η ζωή του ανθρώπου αυτού αποτελεί δημόσιον κίνδυνον, ότι πας άνθρωπον ο οποίος τον συναντήσει έχει δικαίωμα να τον φονεύσει;»

Το κίνημα κατέρρευσε εξαιτίας εγγενών κυρίως αδυναμιών. Στερούνταν επίσης ιδεολογικού αντικρίσματος και οι διακηρύξεις των κινηματιών ότι επαναστάτησαν για να προλάβουν μοναρχική παλινόρθωση δεν έπεισαν παρά τους φανατικούς της βενιζελικής παρατάξεως. Οι μεγάλες μάζες παρέμειναν απαθείς στα επαναστατικά κηρύγματα και πολλοί συντηρητικοί εγκατέλειψαν το Βενιζέλο.

Ο Γεώργιος Βλάχος της «Καθημερινής», στο μεταξύ, είχε αρχίσει να προβάλλει την ανάγκη επιβολής δικτατορίας, «Διευθυντηρίου», όπως έγραφε στις 15 Μαρτίου. Σε άρθρο του, στις 23 Μαρτίου, αφού αναφερόταν στην πλημμελή λειτουργία του κοινοβουλευτισμού μετά το 1924, έγραφε: «Αυτό καθ' ημάς το μέλλον προετοιμάζουν οι κοινοβουλευτικότητες και αι εκλογαί δια την Ελλάδα. Αλλά τι θα ήθέλαμεν; Ό,τι θα ηθέλαμεν το εγράψαμεν. Το εγράψαμεν προ δυο ετών, μετά τας εκλογάς και μετά την 6^{ην} Μαρτίου. Το εγράψαμεν μετά την 6^{ην} Ιουνίου και την απόπειραν. Το εγράψαμεν μετά το κίνημα και μετά την καταστολήν του: Δικτατορίαν. Δικτατορίαν ή Διευθυντήριον. Επί δύο, τρία, τέσσαρα έτη. Με πρόγραμμα: Την τιμίαν και επιμονον προσπάθειαν προς ανάπλασιν της Ελλάδος, την δια της βίας υποταγήν αλλά και συμφιλίωσιν του Λαού, το κτύπημα των παντός τύπου στασιαστών, αγυρτών και δημοκόπων της χώρας. Με σκοπόν: Την οριστικήν είσοδον της Ελλάδος εις νέαν ζωήν, ξένην προς ό,τι το ελεεινόν παρελθόν μας επροικοδότησε, απηλλαγμένην του φάσματος νέων εμφυλίων αγώνων, βασίζουσαν σταθερώς προς την πρόδοον

και την ευτυχίαν, μόνα αδιάσειστα τείχη, μόνον αδιάβατον περιχαράκωμα κατά παντός της Ελλάδος εχθρού». Επανήλθε την επομένη (27 Μαρτίου), με το ερώτημα αν οι δικτατορίες και τα διευθυντήρια ήταν «σοφά πολιτεύματα» για να δώσει την απάντηση: «Περί του αν είναι καλά ή κακά συζητήσεις δεν χωρεί, όπως δεν χωρεί συζητήσεις περί που αν είναι καλόν ή κακόν να κόψη κανείς τον πόδα. Τον κόπτει άμα είναι ανάγκη, άμα έχει γάγγραιναν, άμα κινδυνεύει ως εξ' αυτού η ζωή του. Ο Λαός λοιπόν ασθενεί. Έχει Βενιζελισμόν, έχει γάγγραιναν. Πρέπει να εισαχθή εις Νοσοκομείο, το οποίον θα λέγεται Δικτατορία, ή Διευθυντήριον και εκεί να υποστή εγχείρησιν σοβαράν: Ακρωτηριασμόν των Ελευθεριών του».

Η παραδοσιακή ηγεσία ομολογούσε με την προβολή της χρεωκοπίας των δημοκρατικών θεσμών, τη δική της πολιτική χρεωκοπία.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΕ', σσ. 361, 363-364

ΠΗΓΗ 2

Αμέσως μετά την εκδήλωση του κινήματος, η κυβέρνηση Τσαλδάρη κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, χωρίς να ζητήσει την άδεια της Βουλής, χαρακτηρίζοντας την όλη κίνηση σαν αντεθνική απόπειρα. Ταυτόχρονα γνωστοποιούσε στο λαό ότι ήταν αποφασισμένη να επιβάλει αμείλικτα το κράτος του νόμου, ενεργοποιώντας έγκαιρα εναντίον του βενιζελισμού τους δυο μεταγενέστερους δικτάτορες Κονδύλη και Μεταξά.

Πρώτος ο Ι. Μεταξάς θα θέσει επίσημα ζήτημα πολιτειακής μεταβολής, ζητώντας από τη Βουλή την προκήρυξη εκλογών για συγκρότηση συντακτικής Συνέλευσης. Κοντά στον Μεταξά, που από καιρό κινούνταν δραστήρια για την παλινόρθωση του Γεωργίου και την εγκαθίδρυση βασιλικής δικτατορίας, ο στρατηγός Κονδύλης, παλιός Βενιζελικός, απέβλεπε κι αυτός στην διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την επαναφορά της βασιλείας, την οποία, άλλωστε, ευνοούσαν και οι Βρετανοί, χαρακτηρίζοντας την σαν την ασφαλέστερη εγγύηση για την οριστική εδραίωση της τάξης.

Π. Πετριδη, ό.π., σ. 184

ΠΗΓΗ 3

Ο Γεώργιος Βλάχος, διευθυντής της εφημερίδας Καθημερινή και εξέχων αντιβενιζελικός, στηλιτεύει το όργιο που έγινε κατά την περίοδο πριν από τις εκλογές από τους κυβερνητικούς

«Μετά την καταστολήν του κινήματος το κράτος εκτύπησε με οργήν δεξιά και αριστερά. Συνέλαβε όσους ηδυνήθη εκ των πρωταιτίων της στάσεως, εθανάτωσε ένα, κατέλυσε την υπαλληλική μονιμότητα, απέλυσε όχι μόνο τους φανατικούς του εχθρούς, αλλά και τους συμπαθούντας κάπως την ανταρσίαν και φθάνον μέχρι της κατωτάτης βαθμίδος των υπαιτίων κατέβη, έφθασε εις τους οικίσκους των δεκανέων και των ναυτών και κατέσχε έπιπλα –τι έπιπλα; δυο καρέκλες, ένα τραπέζι- εσώρουχα ίσως και τα ενδύματα των παιδιών».

Γ. Α. Β., Καθημερινή, 18 Απριλίου 1935

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο των πηγών, το κείμενο και την εικόνα στη σελίδα 110 του βιβλίου σας:

- α) Να συσχετίσετε την αρθρογραφία, που καταφερόταν εναντίον του Βενιζέλου με τις αντιβενιζελικές διαδηλώσεις, στις οποίες περιεφέρετο το απαγχονισμένο ομοίωμα του Βενιζέλου και να εκθέσετε τις σκέψεις και τα συμπεράσματα σας για το ρόλο του Τύπου.
- β) Να παρουσιάσετε τις ενέργειες της κυβέρνησης μετά την καταστολή του κινήματος του Βενιζέλου και να τις αιτιολογήσετε.

58. Να συγκρίνετε την αντίδραση των αντιβενιζελικών μετά τα στρατιωτικά κινήματα του 1933 και του 1935 και να προσδιορίσετε τις διαφοροποιήσεις τους.

59.

ΠΗΓΗ

Εις την επιστολήν την οποίαν έγγραψε προς τον Πλαστήραν, την 27^{ην} Φεβρουαρίου, και η οποία λόγω της εκρήξεως της Επαναστάσεως ουδέποτε έφθασεν εις τον προορισμόν της, ο Βενιζέλος καθώριζε τα κύρια σημεία του προγράμματος της στρατιωτικής κυβερνήσεως, η οποία θα εσχηματίζετο, ως εξής: 1) Εκκαθάρισις των ενόπλων δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας από κάθε αντιβενιζελικόν 2) Καθιέρωσις της αρχής ότι εις τας ενόπλους δυνάμεις και τα Σώματα Ασφαλείας δεν θα εγίνοντο δεκτοί εις το μέλλον ως αξιωματικοί ή υπαξιωματικοί παρά άτομα απολύτως αφωσιωμένα εις την νέαν κατάστασιν. 3) Μεταρρύθμισις του πολιτεύματος. 4) Εκλογή του προέδρου της Δημοκρατίας υπό του λαού.

Γ. Δαφνή, ό.π., σ. 339

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω πηγή και τις γνώσεις του σχολικού βιβλίου να συγκρίνετε τους λόγους που οδήγησαν στα στρατιωτικά κινήματα του 1933 και του 1935 και να αναφερθείτε στους τρόπους αντίδρασης των αντιβενιζελικών.

60.

ΠΗΓΗ 1

Στις 23 Οκτωβρίου, ο Κονδύλης εξέδωσε τον αναγκαστικό νόμο «Περί εκτοπίσεως ατόμων αποπειρωμένων να προκαλέσωσι διατάραξη της δημοσίας τάξεως και ασφαλείας και ησυχίας της χώρας», που θα συμπληρωθεί πολύ σύντομα από τη συντακτική πράξη «Περί προσβολών του Πολιτεύματος και του Κοινωνικού Καθεστώτος και άλλων τινών πράξεων τεινουσών εις την διατάραξιν της δημοσίας τάξεως». Κάτω από καθεστώς πρωτοφανούς τρομοκρατίας ο Κονδύλης μετέτρεψε το δημοψήφισμα της 3^{ης} Νοεμβρίου σε αληθινή παρωδία, αφού τα αποτελέσματα που ανακοινώθηκαν έδιναν

ποσοστό 97,88% υπέρ της βασιλείας και ένα 2,12% μόνο υπέρ της Δημοκρατίας¹⁸.

Παρ' όλα αυτά, ο αρχηγός των Φιλελευθέρων Σοφούλης, παρά την καταδίκη κατ' αρχή του δημοψηφίσματος ως «προϊόντος ανηκούστου νοθείας και πρωτοφανούς βίας», προέβαινε, στη συνέχεια, στις ακόλουθες μετριοπαθείς εκτιμήσεις: «Μια μεγάλη ανωμαλία παρουσιάζει βέβαια ο τρόπος της παλινρθώσεως. Το δημοψήφισμα, προϊόν ανηκούστου νοθείας και πρωτοφανούς βίας, θα χρησιμεύσει μόνον προς αιώνιον αίσχος των διαπραξάντων το ανοσιούργημα τούτο. Αλλ' εδημιουργήθη οπωσδήποτε μία νέα κατάσταση, την οποίαν δεν δυνάμεθα να αγνοήσωμεν. Η διανοήσις ημών είναι βεβαίως δημοκρατική, αλλά δεν δυνάμεθα να θυσιάσωμεν εις την θεωρίαν και τον δογματισμόν την ρεαλιστικήν άποψιν. Όταν λέγωμεν ότι είμεθα δημοκρατικοί, δεν εννοούμε αποκλειστικώς και μόνον τον τύπον του πολιτεύματος, διότι ο τύπος υπήρξε και τον υπέστημεν επί των κυβερνήσεων Τσαλδάρη – Κονδύλη, αλλά εννοούμε κυρίως την ουσίαν, το περιεχόμενον της δημοκρατίας. Και το περιεχόμενον της δημοκρατίας συνοψίζεται εις την έννοιαν της λαϊκής κυριαρχίας. Αλλ' εφ' όσον ο Βασιλεύς ευλαβείται άθικτον και αμείωτον την λαϊκήν κυριαρχίαν, εφ' όσον ο Βασιλεύς, Βασιλεύς όλων των Ελλήνων, προασπίζει τας συνταγματικές και ατομικές ελευθερίας του Ελληνικού λαού, εφ' όσον δηλαδή ο Βασιλεύς ενστερνίζεται τα δημοκρατικά ιδεώδη, είναι αυτονόητον ότι σμικρύνεται η απόστασις η χωρίζουσα την αβασίλευτον από την βασιλευομένην δημοκρατίαν. Δεν είναι δε δυνατόν παρά με ακεραίαν την συμπάθειαν ν' αποβλέψωμεν και προς την ειρηνευτικήν, την συμφιλίωτικήν προσπάθειαν του Βασιλέως. Και αν επιτευχθή αληθώς το θαύμα υπό το καθεστώς της βασιλευομένης δημοκρατίας, εάν επιτευχθή η οριστική κατάπαυσις του ολεθρίου σπαραγμού και η αποκατάστασις της ψυχικής ενότητος του έθνους, οφείλομεν να θεωρήσωμεν τούτο μέγιστον εθνικόν απόκτημα, θεϊόν δώρημα, άξιον καταβολής μεγαλυτέρου τιμήματος και του τιμήματος ακόμη ώστε να λησμονηθή η ανώμαλος προέλευσις της παλινρθώσεως και να θεωρηθή οριστικώς τερματισθέν το καθεστωτικόν ζήτημα».

Έτσι, ο δρόμος για την παλινρθωση ανοιγόταν και πάλι χάρη στην ανοχή των Φιλελευθέρων. Φθάνοντας, τον Νοέμβριο του 1935, στην Ελλάδα ο Γεώργιος απηύθυνε το κατωτέρω διάγγελμα προς τους Έλληνες: «Υπέικων εις την πάνδημον πρόσκλησιν Υμών υπανέρχομαι και πάλιν εις την προσφιλή μας Πατρίδα αφού επί δώδεκα έτη έμεινα μακράν αυτής. Η συγκίνησις Μου είναι βαθυτάτη και η ευγνωμοσύνη Μου προς τον Λαόν Μου απέραντος. Επί τόσα

¹⁸ Όπως το 1924, έτσι και το 1935, το δημοψήφισμα χρησιμοποιήθηκε για να επικυρώσει τετελεσμένα γεγονότα και για να νομιμοποιήσει τις αντισυνταγματικές ενέργειες των εκπροσώπων του λαού. Το ΚΚΕ, αφομοιώνοντας και συνειδητοποιώντας πολιτικά τις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας και του 7ου Συνεδρίου της Διεθνούς είχε αναλάβει την πρωτοβουλία για την οργάνωση του αντιμοναρχικού - αντιδικτατορικού αγώνα, καλώντας όλα τα στελέχη των δημοκρατικών κομμάτων στη δημιουργία επιτροπής «Δημοκρατικού Αντιφασιστικού Συνασπισμού», χωρίς όμως ανταπόκριση, βλ. Γ. Κατσούλη, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, τομ. Δ' σ. 129.

έτη έκρυπτον εις την καρδίαν Μου τον πόνον Μου δια τον χωρισμόν μας και την νοσταλγίαν Μου δια την Ελλάδα. ...

«Σήμερον ότε καλούμαι και πάλιν εις τα υψηλά Μου καθήκοντα, είμαι εξ' ολοκλήρου έτοιμος να διαθέσω όλας τας δυνάμεις Μου, όλην Μου την πείραν, όλην την εργατικότητά Μου δια την ηθικήν και υλικήν προαγωγήν του Λαού Μου, ολοκλήρου του Λαού Μου άνευ ουδεμιάς εξαιρέσεως. Παραδίδω εις την λήθην το παρελθόν και έχω την απόφασιν να εξασφαλίσω ισότητα και δικαιοσύνην απόλυτον δι' όλους. Η αποκατάστασις ηθικής ενότητος και αλληλεγγύης και η ειλικρινής συνεργασία όλων των Ελλήνων υπό τας οδηγίας και την διεύθυνσιν των Κυβερνήσεών Μου θα φέρη και πάλιν την Ελλάδα μας εις ημέρας ευτυχίας και δόξης ομοίας προς εκείνας τας οποίας είδεν υπό τον Αείμνηστον Πάππον Μου και τον ένδοξον Πατέρα Μου».

Όπως αποδείχτηκε, παραπάνω, η όλη στάση του Βενιζέλου απέναντι στο καθεστωτικό δεν ήταν για μια ακόμη φορά ξεκάθαρη. Πράγματι, πολύ σύντομα η «κεφαλή» της βενιζελικής παράταξης θα υπαινιχτεί δημόσια ότι ο δημοκρατικός πολιτικός κόσμος όφειλε να δείξει την ανοχή του στο στέμμα για μια δοκιμαστική περίοδο. Ωστόσο, στη φάση αυτή, η αριστερά πτέρυγα του κόμματος των Φιλελευθέρων και οι αρχηγοί των δημοκρατικών κομμάτων θα διαφοροποιηθούν τηρώντας αδιάλλακτη και συνεπή στάση. Πρώτος ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου θα καταγγείλει, τον Ιανουάριο του 1936, τη συμπαιγνία του Βενιζέλου στο καθεστωτικό: «Η αγανάκτησις δια τα πιεστικά μέτρα της Κυβερνήσεως και την κωμωδίαν του δημοψηφίσματος ήτο εδώ τοιαύτη, ώστε ενομίζαμεν ότι ο βασιλεύς θα εδυσκολεύετο να έλθη. Δυστυχώς δευεύσθημεν εις τας προσδοκίας μας και εις τούτο συνετέλεσεν όχι ολίγον ο κ. Βενιζέλος, ο οποίος, όπως κατόπιν εγνώσθη, είχεν έλθει εις συμφωνίαν εμμέσως με τον βασιλέα προ του δημοψηφίσματος. Δι' αυτό και εσιώπη καθ' όλον τον προ του δημοψηφίσματος χρόνον δηλ. επί ένα μήνα και πλέον και δι' αυτό παρήγγειλεν εις τον κ. Σοφούλην να παρουσιασθή εις τον βασιλέα παρ' όλην την κοινήν δήλωσιν ότι δεν θα τον ανεγνωρίζαμεν.

Π. Πετρίδη, ό.π., σσ.191-194

ΠΗΓΗ 2

Η αγγλική πολιτική προσανατολίζεται σταθερά προς την παλινόρθωση

Όπως αναφέρει ο στρατηγός Σαράφης στις «Ιστορικές Αναμνήσεις» του, στα 1933 ο στρατιωτικός ακόλουθος της Γιουγκοσλαβίας στο Παρίσι στρατηγός Νενάντοβιτς του είπε τα εξής χαρακτηριστικά:

«Ματαιοπονείς! Την Δημοκρατία δεν θα την σώσετε αυτή τη φορά. Οι Άγγλοι θα σας στείλουν τον Γεώργιο. Αυτές τις ημέρες ήταν εδώ ο βασιλιάς μας Αλέξανδρος και κάτι έμαθα, γιατί όπως ξέρεις συνδέομαι πολύ μαζί του».

Η στιχομυθία αυτή δείχνει ότι από τότε η Αγγλία, με τη συνεργασία της Γιουγκοσλαβίας, κινείται για την επαναφορά του Γεωργίου. Ύστερα από το σχηματισμό της κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη (Σεπτέμβριος 1932) ο κρατικός μηχανισμός άρχισε να καταλαμβάνεται από τα βασιλόφρονα στοιχεία. Εκείνο τον καιρό, ολοκλήρη η αλληλογραφία του Γεωργίου και των πριγκίπων με τους

φίλους του στην Ελλάδα και με τη μουσική βασιλική οργάνωση (Πιπινέλης), διεξάγεται μέσω της ελληνικής πρεσβείας στο Παρίσι!

Μετά το κίνημα του Μαρτίου 1935, οι Άγγλοι δυναμώνουν την προπαγάνδα τους και τις παρασκηνακές τους ενέργειες για την επαναφορά της Βασιλείας. Ο αγγλικός Τύπος υποστηρίζει πια ανοιχτά την παλινόρθωση. Στα τέλη Απριλίου δημοσιεύονται σχεδόν ταυτόχρονα στο «Ντσίηλη Τέλεγκραφ» στην «Αγγλική Επιθεώρηση» και σε άλλες εφημερίδες και περιοδικά, άρθρα υπέρ της ελληνικής δυναστείας. Στο σχετικό της άρθρο η «Αγγλική Επιθεώρηση», αφού κατηγορούσε τον Βενιζέλο και επαινούσε τη συνταγματική μοναρχία, έγραφε:

«Επιπλέον ο βασιλεύς σήμερα είναι ανήρ πείρας, οι συγγενικοί δεσμοί του οποίου και δη μετά της Μεγάλης Βρετανίας θα εξησφάλιζαν εις την Ελλάδα την εξωτερικήν εκείνην υποστήριξιν της οποίας τόσον έχει ανάγκην...»

Σπ. Λιναρδάτου, Πως εφτάσαμε στην 4^η Αυγούστου, σσ. 68-69

ΠΗΓΗ 3

Τα φιλοβασιλικά αισθήματα του Ιωάννη Μεταξά

«... Είμαι στρατιώτης και ευγενής και θέτω εις την υπηρεσίαν του Βασιλέως μου το ξίφος μου... Μου είναι αδιάφορον αν ο Βασιλεύς είναι καλός ή κακός, επιβλαβής ή ωφέλιμος· δεν εξετάζω αν αι πράξεις του προξενούν καλόν ή κακόν εις το έθνος τον ακολουθώ τυφλώς εις ό,τι θέλει· η θέλησίς του είναι δι' εμέ νόμος... Ανήκω εις την αριστοκρατίαν εκείνην ήτις επολέμησεν ήδη υπέρ του Βασιλέως της και υπέρ του Κράτους πολύ πριν ή γεννηθή η νεά Ελλάδα»

Ιωάννης Μεταξάς, Το προσωπικό του ημερολόγιο, τόμ. 2ος, σ. 461

ΠΗΓΗ 4

Ο Βενιζέλος, ήταν αντίθετος στην παλινόρθωση, κυρίως επειδή είχε σοβαρούς λόγους να φοβάται ότι, επανερχόμενος στην Ελλάδα ο πρώην βασιλιάς Γεώργιος Β', θα γινόταν αρχηγός των αδιάλλακτων στοιχείων της κυβερνητικής παρατάξεως και όχι συνταγματικός βασιλιάς όλων των Ελλήνων. Προβάλλει όμως το ερώτημα: θα είχε αντιρρήσεις ο Βενιζέλος, αν ο Γεώργιος διαβεβαίωνε ότι θα επιστρέψει ως συνταγματικός βασιλιάς, και όχι σαν κομματικός αρχηγός; Το σημείο αυτό της θέσεως του Βενιζέλου, το οποίο αποτέλεσε το επίκεντρο των παρασκηνακών ενεργειών για την εξασφάλιση της συγκαταθέσεώς του στην επάνοδο του πρώην βασιλιά, ήταν ήδη γνωστό σε φιλοβασιλικούς κύκλους από τον Ιανουάριο του 1935, αν όχι νωρίτερα, όταν ο Βενιζέλος είχε γράψει σε βασιλόφρονα φίλο του, ότι δεν ήταν ποτέ δυνατό να δώσει τη συγκατάθεσή του στην παλινόρθωση, επειδή οι βασιλικοί δεν ήθελαν «βασιλέα», αλλά «τον βασιλέα των αρχηγόν του κόμματός των».

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΕ', σ. 365

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο των πηγών και το κείμενο του βιβλίου σας:

- α) Να συσχετίσετε τις προσδοκίες και τις μετριοπαθείς εκτιμήσεις του Θ. Σοφούλη σχετικά με το ρόλο των ανακτόρων μετά το δημοψήφισμα της 3ης

Νοεμβρίου με τη μετέπειτα πολιτική που ακολούθησε ο βασιλέας Γεώργιος Β΄.

β) Να σχολιάσετε τον χαρακτηρισμό του δημοψηφίσματος «ως προϊόν νοθείας και πρωτοφανούς βίας» και να εκθέσετε τις σκέψεις σας για τους υπαίτιους στην παλινόρθωση της μοναρχίας που συνέβαλαν έμμεσα και άμεσα.

61. Ποιον κίνδυνο επισημαίνει στην αγόρευσή του ο Θ. Σοφούλης και ποιοι είναι εκείνοι οι παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν στη δημιουργία αυτής της πολιτικής κρίσης; (παράθεμα αρ. 28 του σχολ. βιβλίου, σ. 111).

62.

ΠΗΓΗ

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ηρνήθησαν να το αναγνωρίσουν οι δημοκρατικοί αρχηγοί. Δι' ανοικτής επιστολής απευθυνομένης προς τον βασιλέα, η οποία εξετυπώθη και διενεμήθη κρυφίως, τον εκάλουν να μη αναγνώριση το αποτέλεσμα και να μη επανέλθη εις τον θρόνον, διότι άλλως, έγγραφον, «το καθεστώς που δια της βίας θα θελήσετε να εγκαθιδρύσετε, θα είναι δι' ολόκληρον τον ελληνικόν λαόν καθεστώς άνομον και στασιαστικόν και ως τοιούτον σύσσωμος θα το αντιμετωπίση». Άλλαις λέξεσι, ηρνούντο να δεχθούν ως νόμιμον την πολιτειακήν μεταβολήν.

Τελείως διάφορον στάσιν εχάραξεν ο Ελ. Βενιζέλος, ευρεθείς προ του τετελεσμένου γεγονότος. Εις επιστολήν του, της 31ης Οκτωβρίου, η οποία έφθασεν εις Αθήναις μετά τη 3ην Νοεμβρίου, προς τον Λουκάν Ρούφον έγγραφεν ότι ο δημοκρατικός κόσμος θα μπορούσε να παράσχη την ανοχήν του, δια μίαν δοκιμαστικήν περίοδον, προς τον βασιλέα, εφ' όσον ο βασιλεύς, επανερχόμενος, θα απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικόν λαόν δια να τον βεβαιώση, πρώτον ότι επανέρχεται με σταθεράν απόφασιν να είναι βασιλεύς όλων των Ελλήνων και ουχί απλώς των κομμάτων, τα οποία εξεβίασαν την επάνοδόν του, και δεύτερον ότι όχι μόνον θα εσέβετο τας συνταγματικάς ελευθερίας, που ησφάλιζεν εις τον ελληνικόν λαόν το Σύνταγμα του 1911, αλλά και θα τας προήσπιζε κατά πάσης οθενδήποτε απόπειρας καταπατήσεως ή παραβάσεώς των. Ως φυσική συνέπεια τούτου θα ήτο ότι ο βασιλεύς θα ηρνείτο όχι μόνον να εγκρίνη, αλλά και να ανεχθή οιανδήποτε τροποποίησιν του Συντάγματος, εφ' όσον η τροποποίησίς αύτη δεν θα εγένετο καθ' όν τρόπον ώριζε το ίδιον το Σύνταγμα. Περαιτέρω, ο Ελ. Βενιζέλος εζήτηι όπως ο βασιλεύς εμπνεύση εις όλους την πεποίθησιν ότι η Ελλάς θα ανέκτα τας συνταγματικάς της ελευθερίας και θα καθίστατο πάλιν κράτος δικαίου και όπως, άμα τη επανόδω του, δημοσιεύση διάταγμα γενικής αμνηστίας, δια του οποίου θα έρριπτεν εις την λήθην το παρελθόν. Ο Ελ. Βενιζέλος διηυκρίνιζεν ότι αι απόψεις αυταί ήσαν καθαρώς προσωπικαί του και δεν εδέσμευον το Κόμμα των Φιλελευθέρων του οποίου είχε παύσει να είναι αρχηγός. Επίσης έγγραφεν ότι δεν εζήτηι δι' εαυτόν αμνηστίαν, διότι εγνώριζεν ότι η προσωπική του αμνηστία θα προεκάλει μεγάλας αντιδράσεις.

Γρ. Δαφνή, ό.π., τ. Β΄, σσ. 378-379

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω πηγή να σχολιάσετε τον τρόπο αντίδρασης των κομμάτων της αντιπολίτευσης στο δημοψήφισμα του 1935.

63.

ΠΗΓΗ

Ήτο φανερόν ότι είχαν δημιουργηθεί αι προϋποθέσεις κυβερνήσεως συνασπισμού. Ο Σοφούλης δεν ηθέλησε να επωφεληθεί του ευνοϊκού τούτου κλίματος. Και έδωσε ψήφον εμπιστοσύνης εις τον Μεταξάν ...

Ο Τσαλδάρης εδήλωσεν ότι το Λαϊκόν Κόμμα θα παρείχε την ανοχην του μέχρις ότου η κυβέρνησις «φθάση εις το σημείον να μας είπη ότι εξήντησε το έργον της, όπερ είναι να μας επαναφέρη εις την πολιτικήν ομαλότητα, ώστε ο λαός να αποκτήση τους επιθυμητούς αυτού κυβερνήτας». Με άλλα λόγια, τα δύο μεγάλα κόμματα επαφίεντο εις τον Μεταξάν να ρυθμίση τας διαφοράς που τα εχώριζον και τον εκάλουν να τους παραδώση την αρχήν, απηλλαγμένην από ακάνθας.

Ψήφον ανοχής έδωσε και ο Ι. Θεοτόκης «δια να αποσοβηθή το ενδεχόμενον νέας ακυβερνησίας». Εμπιστοσύνης ο Γεωργ. Καφαντάρης. «Ιδεολογικά διαφοραί και βαθείαι προσωπικάι αντιθέσεις», ετόνιζεν εις την αγόρευσίν του, «δεν διαιρούν πλέον τον λαόν. Ας ελπίσωμεν ότι ο χρόνος και νηφαλιώτεραι σκέψεις θα πείσουν τα κόμματα να συγκροτήσουν ισχυράν κυβέρνησιν πολιτικήν, την μόνην ευκαίαν και την μόνην ανταποκρινομένην προς το πνεύμα του πολιτεύματος ημών, διότι ανωμαλία είναι η σημερινή κυβέρνησις. Μεχρις της στιγμής όμως εκείνης αισθανόμεθα την ανάγκην να την στηρίζωμεν και υπό την έννοιαν αυτήν θα της παράσχωμεν την ψήφον μας».

Οι Αλ. Παπαναστασίου και Αλ. Μυλωνάς ηρνήθησαν ψήφον, υπό την έννοιαν διαμαρτυρίας κατά των μεγάλων κομμάτων που ηρνούντο να συνεννοηθούν. Ψήφο εμπιστοσύνης έδωκε και η ομάς Γκοτζαμάνη.

Σαφώς εχθρικήν στάσιν ετήρησεν ο Παπανδρέου, ο οποίος, περαίνων την αγόρευσίν του, ετόνισεν ότι τα κόμματα επέτυχον να στηρίξουν μια κυβέρνησιν, την οποίαν εχαρακτήριζον ως αντικοινοβουλευτικήν και ανώμαλον, να εμφανίσουν εις κατάστασιν παρακμής τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς και να θερμάνουν προς ωρίμανσιν τους κινδύνους των λαϊκών ελευθεριών ...

Θα ήτο άδικον να καταλογισθή εξ' ολοκλήρου η ευθύνη δια την δοθείσαν εις τον Ι. Μεταξάν ψήφον εμπιστοσύνης εις τα βενιζελικά κόμματα και ιδιαιτέρως εις το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Τούτο είχεν εις βάρος του την κληρονομίαν της Επαναστάσεως της 1ης Μαρτίου. 863 αξιωματικοί του στρατού, 84 του ναυτικού και 77 της αεροπορίας, ιδεολογικώς συνδεδόμενοι προς αυτό, είχαν αποστρατευθή. Πολλοί υπάλληλοι είχαν απολυθή. Δήμαρχοι, πρόεδροι κοινοτήτων, δημοτικοί και κοινοτικοί σύμβουλοι, ανήκοντες εις αυτό, είχαν αντικατασταθή υπο αντιβενιζελικών. Εις διάστημα μόλις δέκα μηνών, το Κράτος, το οποίον ήτο βενιζελικόν, είχε μεταβληθή εις αντιβενιζελικόν. Και εάν εσχημάτιζον κυβέρνησιν τα βενιζελικά κόμματα, θα ευρίσκοντο εις αδυναμίαν να κυβερνήσουν. Όλαι αι υπηρεσίαι, και ειδικώς τα Σώματα Ασφαλείας, θα υπονόμειον το έργον της. Η βενιζελική παράταξις έπρεπε να εκβιάση ένα συμβιβασμόν με την αντιβενιζελικήν, δια να επιτύχη την ανάκτησιν μερικών θέσεων εις τον κρατικόν μηχανισμόν, ώστε να έχη πιθανότητα ότι θα μπορούσε να κυβερνήση. Εάν αι εκλογαί της είχαν δώσει πλειοψηφίαν θα

επεβάλλετο. Εφ' όσον το αποτέλεσμα έδωσε ισοπαλίαν, οι βενιζελικοί έπρεπε να συνεργασθούν με ένα εκ των αντιβενιζελικών ηγετών. Ο Μεταξας εφάνη πρόθυμος. Ήδη, προ των εκλογών, ο Μεταξάς ήλθεν εις επαφήν με τον Σοφούλην και κατέληξαν εις μίαν, κατ' αρχήν, συμφωνίαν συνεργασίας. Αλλ' όταν ο Μεταξάς εκέρδισε μόνον 7 βουλευτάς, η συμφωνία δεν ήτο δυνατόν να εφαρμοσθή, διότι τα δύο κόμματα δεν συνεκέντρωσαν την πλειοψηφίαν.

Γ. Δαφνή, ό.π., τόμ. Β', σσ. 404-406

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω πηγή και το κείμενο του σχολικού σας βιβλίου να αναπτύξετε τους λόγους για τους οποίους τα δυο μεγάλα κόμματα έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στον Ι. Μεταξά.

64.

ΠΗΓΗ 1

Αγόρευση Παπανδρέου αρνούμενου να παράσχει ψήφο στο Μεταξά

Μετά τον θάνατο δε του πρωθυπουργού Δεμερτζή, ο Γεώργιος, χωρίς να συμβουλευθεί τους αρχηγούς των κομμάτων ή τον Πρόεδρο της Βουλής, θα ορκίσει τον Μεταξά πρωθυπουργό στις 13 Απριλίου 1936. Ο Μεταξάς εμφανιζόμενος ενώπιον της Βουλής έλαβε πανηγυρικά ψήφο εμπιστοσύνης (241 υπέρ 16 κατά και 4 αποχές), ψηφιζόμενος και από τους Φιλελευθέρους και τους «Λαϊκούς». Οι Παπαναστασίου και Μυλωνάς αρνήθηκαν ψήφο, ενώ ο αρχηγός του Δημοκρατικού κόμματος Γ. Παπανδρέου τήρησε τη συνεπέστερη στάση, αρνούμενος χωρίς ενδοιασμό, να νομιμοποιήσει τον κοινοβουλευτικό μανδύα που επιζητούσε ο μελλοντικός δικτάτορας: «Η σημερινή Κυβέρνησις, λέγουν, είναι πράγματι αναντικατάστατος; Δια να παραμείνη εις την Αρχήν η σημερινή Κυβέρνησις, θα πρέπει βεβαίως να συγκεντρώση μίαν πλειοψηφίαν εις την Βουλήν. Και προς την ενδεχομένην αυτήν πλειοψηφίαν, η οποία θα παράσχη την εμπιστοσύνην της εις την Κυβέρνησιν, δια να εφαρμοσθή το πρόγραμμά της, απευθύνομεν την ερώτησιν. Διατί αρκείται να δίδη την ψήφον της προς εφαρμογήν του κυβερνητικού προγράμματος και δεν έχει την τόλμην να επιτελέση το καθήκον της και να απαρτίση αυτή την Κυβέρνησιν δια την εφαρμογήν του ίδιου προγράμματος; Αλλά ελέχθη από του βήματος υπό συναδέλφων, οι οποίοι προηγήθησαν: Και εάν όλα αυτά έχουν καλώς, εις τι πταίει η Κυβέρνησις; Η Κυβέρνησις, είπον, είναι ανεύθυνος. Εάν η Εθνική Αντιπροσωπεία αποφασίση να καταρτίση άλλην κοινοβουλευτικήν Κυβέρνησιν, η σημερινή Κυβέρνησις είναι έτοιμος να παραχωρήση την θέσιν της. Θα ησθανόμην ειλικρινή ικανοποίησιν, εάν ο ισχυρισμός ήτο ακριβής. Αλλ' ημείς θεωρούμεν, ότι η σημερινή Κυβέρνησις δεν αποτελεί μόνον τον καρπόν της αδυναμίας των κομμάτων της Συνελεύσεως όπως απαρτίση Κυβέρνησιν. Αποτελεί επίσης τον συντελεστήν της ανωμαλίας. Και αποτελεί συντελεστήν της ανωμαλίας, διότι ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως επανειλημμένως και επιμόνως εδήλωσεν, ότι δεν είναι πρόθυμος να διευκολύνη με την συμμετοχήν του τον σχηματισμόν κοινοβουλευτικής Κυβερνήσεως. Προχθές ακόμη ο κ.

Πρόεδρος της Κυβερνήσεως εδήλωσεν (αναγιγνώσκει)! «Εάν τυχόν η Κυβέρνησις κατεψηφίζετο θα απετέλει καθήκον μου να μη μετάσχω του λοιπού εις Κυβέρνησιν».

Π. Πετρίδη, ό.π., σσ. 198-199

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο της πηγής και το παράθεμα 29 του βιβλίου σας:

Να σχολιάσετε τη στάση των μεγάλων κομμάτων, τα οποία έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στον Ι. Μεταξά δεδηλωμένο εχθρό του κοινοβουλευτισμού.

65.

ΠΗΓΗ 1

Ο Θ. Σοφούλης καταγγέλλει τη δολοφονία των απεργών της Θεσσαλονίκης
«Τα αιματηρά γεγονότα της Θεσσαλονίκης του Μαΐου 1936 ξεπέρασαν κάθε προηγουμένη απάνθρωπον συμπεριφοράν του κράτους και των οργάνων του κατά της εργατικής τάξεως, της οποίας το μόνον αμάρτημα αφ' ότου υπάρχει είναι ότι ζητεί το ψωμί της και την στοιχειώδη καλυτέρευσιν της ζωής της. Με την έκτασιν που πήραν, ενθυμίζουν τσαρικός σφαγής και προοιωνίζονται την εξέγερσιν των ψυχών. Το αίμα των πεσόντων θα πέσει επί τας κεφαλάς των οργάνων του κράτους, τα οποία με τόσην αναλγησία εσκότωσαν τους απεργούς δια να μη διαταραχθεί η χώνευσις των στομάχων των ολίγων καπνεμπόρων και των καρχαριών του πλούτου».

Σπ. Λιναρδάτος, *Πως εφτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, σ. 216

ΠΗΓΗ 2

ΕΙΚΟΝΑ

Χαρακτηριστικό στιγμιότυπο από τα γεγονότα του Μαΐου στη Θεσσαλονίκη. Έφιπποι χωροφύλακες προσπαθούν να διαλύσουν τους διαδηλωτές σε κεντρική πλατεία της πόλης.

ΠΗΓΗ 3

Φαίνεται ότι στους περιφερειακούς καπιταλιστικούς σχηματισμούς το πρόβλημα της εισόδου των μαζών στην πολιτική –αναπόφευκτο αποτέλεσμα της καπιταλιστικής ανάπτυξης/υπανάπτυξης- επιδέχεται δύο χειρισμούς: Ο εργαζόμενος πληθυσμός της υπαίθρου και των πόλεων είτε ενσωματώνεται στις προϋπάρχουσες πολιτικές οργανώσεις των κυρίαρχων τάξεων, μέσω μιας εξαρτημένης διαδικασίας ενσωμάτωσης είτε όταν αποδεικνύεται ότι τέτοιες λύσεις δεν είναι πια αποτελεσματικές, γίνονται απόπειρες δικτατορικών λύσεων που έχουν σαν στόχο τον ολοκληρωτικό αποκλεισμό των μαζών από την πολιτική. Επιπλέον, μια και η εξαρτημένη ενσωμάτωση και ο δικτατορικός αποκλεισμός μακροπρόθεσμα δεν αποτελούν σταθερές πολιτικές λύσεις, αυτοί οι δύο βασικοί τρόποι για την αντιμετώπιση του προβλήματος της μαζικής πολιτικής κινητοποίησης τείνουν να εναλλάσσονται καθώς οι κυρίαρχες τάξεις προσπαθούν να ελέγξουν τις αποδιοργανωτικές συνέπειες και τις αντιφάσεις του δημιουργεί η συσσώρευση κεφαλαίου στην καπιταλιστική περιφέρεια¹⁹. Νομίζω ότι μέσα σ' αυτό το γενικό πλαίσιο των δύο αυτών εναλλακτικών λύσεων θα πρέπει να εξετάσει κανείς τη σχέση «οριζόντιων» και «κάθετων» μορφών πολιτικής οργάνωσης στις υπανάπτυκτες χώρες. Και στις δυο περιπτώσεις, όπως επανειλημμένα έχουν δείξει αυτοί που μελετούν την πολιτική στις μεσογειακές και λατινοαμερικανικές χώρες, το σύστημα της πολιτικής πελατείας και οι πρωσοποπαγείς μορφές πολιτικής οργάνωσης εξακολουθούν να παραμένουν²⁰ αν και φυσικά η δομή και η λειτουργία τους διαφέρουν σημαντικά, ανάλογα με τον αν λειτουργούν σε δικτατορικό ή «συσλειουργικό» κοινοβουλευτικό περιβάλλον.

N. Μουζέλη, *Ταξική δομή και σύστημα πελατείας: Η περίπτωση της Ελλάδας*, σσ. 132-134

¹⁹ Ο ίδιος μηχανισμός της «εξαρτημένης ενσωμάτωσης» λειτούργησε μετά την ελληνική εκστρατεία στη Μικρά Ασία το 1923. Η παταγώδης αποτυχία αυτής της ανεδαφικής στρατιωτικής περιπέτειας, είχε σαν αποτέλεσμα να εγκατασταθούν στην Ελλάδα πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες. Στην εκρηκτική κατάσταση που δημιουργήθηκε απ' αυτή τη μαζική εισροή ξεριζωμένων και άκληρων προσφύγων, η ενδοαστική σύγκρουση πάνω στο θέμα της μοναρχίας θαυματουργήσε σαν μηχανισμός «εξαρτημένης ενσωμάτωσης». Γιατί, όλος αυτός ο κόσμος αντί να στρέψει τη δικαιολογημένη οργή και αγανάκτησή του ενάντια και στα δυο αστικά κόμματα, συνυπεύθυνα στην πραγματικότητα γι' αυτό το τεράστιο φιάσκο, σύρθηκε στις πολιτικές λειτουργίες της διαμάχης «φιλελεύθεροι εναντίον βασιλικών». Ο κόσμος αυτός των προσφύγων θεωρώντας ότι το Λαϊκό Κόμμα που την εποχή της ήπιας βρισκόταν στην εξουσία, ήταν ολοκληρωτικά υπεύθυνο για την καταστροφή, έδωσε την πλήρη υποστήριξή του στον αρχηγό των Φιλελευθέρων Ελ. Βενιζέλο, ο οποίος στην πραγματικότητα ήταν ο βασικός αρχιτέκτονας της περιπέτειας στη Μικρά Ασία (βλ. M Lewellyn – Smith, *The Ionian Vision*, Λονδίνο, 1974 και N. Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα, 1964). Η «εξαρτημένη ενσωμάτωση» μπορεί φυσικά να πάρει διάφορες μορφές. Υπάρχουν π.χ. πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής όπου οι εργαζόμενες τάξεις δεν «συγκρατήθηκαν», όπως στην Ελλάδα του μεσοπολέμου, μέσα στα πλαίσια των αστικών κομμάτων αλλά κι κατάφεραν, με την πατερναλιστική και ημι-κορπορατίστικη πολιτική τους να κρατήσουν τις οργανώσεις της εργατικής τάξης κάτω από την ισχυρή κηδεμονία του κράτους (π.χ. ο Περόν στην Αργεντινή, ο Βάργκας στη Βραζιλία – βλ. J. M. Malloy, ό.π.).

²⁰ Ο K. Legg, για παράδειγμα, υποστήριξε πως παρά τις καθεστωτικές αλλαγές το σύστημα της πολιτικής πελατείας αποτελεί σταθερό και θεμελιακό χαρακτηριστικό γνώρισμα και της Ελλάδας και της Ιταλίας. Βλ. την εργασία του *Regime Change and Public Policy in a Clientelistic Polity: The Cases of Greece and Italy*, ανακοίνωσε το 1972 στην ετήσια σύνοδο της Αμερικανικής Εταιρείας Πολιτικών Επιστημών (A.P.S.A.).

Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του βιβλίου σας, το περιεχόμενο των πηγών και την εικόνα:

- α) Να περιγράψετε την πολιτική ατμόσφαιρα που λειτούργησε ως πρόσχημα για την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος του Ι. Μεταξά.
- β) Να αναλύσετε τη φράση του παραθέματος «ο εργαζόμενος πληθυσμός... των πόλεων είτε ενσωματώνεται στις προϋπάρχουσες πολιτικές οργανώσεις των κυρίαρχων τάξεων... είτε, όταν αποδεικνύονται ότι τέτοιες λύσεις δεν είναι αποτελεσματικές γίνονται απόπειρες δικτατορικών λύσεων...».

66.

ΠΗΓΗ

Όλος ο κόσμος γνωρίζει ότι μετά την Μικρασιατική καταστροφήν έκαμα και τότε κάποιαν άλλην έκνομον πράξιν στην Χίον, μιαν επανάστασιν και τότε και ήλθον εις Αθήνας. Η επανάστασις εκείνη εκυβέρνησε την χώραν επί 15μηνον. Δεν θα ασχοληθώ με το έργον της, διότι είνε εις όλους γνωστόν, θα αρκεσθώ μόνον χρονογραφικώς να υπενθυμίσω ότι μετά την λήξιν της πολεμικής περιόδου και της συνάψεως της ειρήνης εν Λωζάνη, η επανάστασις εκείνη προέβη εις εκλογάς και οικειοθελώς –ενώ ήτο παντοδύναμος- παρέδωκε την εξουσίαν εις τους αντιπροσώπους του λαού.

Προσωπικώς εγώ ως Αρχηγός της επαναστάσεως εκείνης αποστρατευθείς απεσύρθην από πάσης αναμίξεως εις την πολιτικήν ζωήν του τόπου, φρονών τότε – εσφαλμένως ίσως- ότι ο τόπος είχε ανάγκην μιας κυβερνήσεως όχι επαναστατικής αλλά προερχομένης δια λαϊκής αντιπροσωπεύσεως. Επηκολούθησε η δικτατορία Παγκάλου, την οποίαν είνε γνωστον μετά πόσης σφοδρότητος απεδοκίμασα. Την πτώσιν ταύτης επηκολούθησεν η Οικουμενική Κυβέρνησις, την οποίαν είνε γνωστόν μετά πόσου φανατισμού υπεστήριξα, όταν επρόκειτο να ανατραπή πραξικοπηματικώς υπό μερίδος στρατιωτικών με επί κεφαλής τους στρατηγούς Οθωναίον και Κονδύλην. Σημειωτέον ότι τότε δεν εδίστασα, φρονών το εξυπηρετώ καλλίτερα, τον τόπον, να έλθω εις σύγκρουσιν και εις εχθρότητα μετά συναδέλφων και συμπολεμιστών, με τους οποίους κοινοί πολυχρόνιοι αγώνες με συνέδεσαν εις τα πεδία των μαχών, και δια τους οποίους ουδέποτε εμειώθη η αγάπη μου και η εκτίμησις δια τας πολυτίμους υπηρεσίας των προς την Πατρίδα.

Κατά την διάρκειαν των εργασιών της Οικουμενικής Κυβερνήσεως εδόθησαν σοβαρώταται αφορμαί, ώστε να κλονισθή οριστικώς πλέον η πεποίθησίς μου προς την χρησιμότητα του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

Καίτοι τότε οι σημαντικότεροι παράγοντες του Στρατού με προέτρεπον να αναλάβω δικτατορικώς να κυβερνήσω την χώραν, προσπαθώντες να με πείσουν ότι ο κοινοβουλευτισμός είνε αδύνατον να αντιμετωπίση αποτελεσματικώς τας δυσκολίας των περιστάσεων, εν τούτοις απέρριψα διαρρήδην τας προτάσεις αυτάς συστήσας φρόνησιν καί υπομονήν.

Ότε παρουσιάσθη εκ νέου επί της πολιτικής σκηνής ο κ. Βενιζέλος όστις δια των εκλογών του 1928 ανέλαβεν πανίσχυρος την κυβέρνησιν, ήλπισα και πάλιν ότι ο κοινοβουλευτισμός εις τας χείρας ενός Βενιζέλου θα απέκτα το

καταπεσόν κύρος του και θα απέβαιναν όργανον κατάλληλον δια την διατήρησιν ομαλού πολιτικού βίου. Αλλ' παρ' όλας τας ακαταβλήτους προσπάθειάς και την αξιοσημείωτον εν πολλοίς δράσιν του Βενιζέλου δεν κατωρθώθη κατά το διάστημα ολοκλήρου τετραετίας να λυθούν ουσιωδέστατα τινά προβλήματα, τα οποία από ετών επέζον ηθικώς τον ελληνικόν λαόν.

Η διαίρεσις του ελληνικού λαού υφίστατο εν τη ακμή της. Η λειτουργία των υπηρεσιών του κράτους ουδεμίαν βελτίωσιν παρουσίασεν. Μερίς του ελληνικού Τύπου απέπτυσεν πάντα χαλινόν καί τα δημαγωγικά, τα συκοφαντικά και ανήθικα κηρύγματα του εξήγειραν την εύπιστον μάζαν του ελληνικού λαού. Ολόκληραι συνεδριάσεις της Βουλής κατηναλίσκοντο εις αγόνους και ανιαράς συζητήσεις περί χαλιναγωγήσεως του Τύπου, περί εριδών κάποτε απρεπών, μεταξύ των αρχηγών των κομμάτων, αι οποίαι είχαν ως αποτέλεσμα την πλήρη κατάρρευσιν του γοήτρου του κοινοβουλευτισμού και την ανυποληψίαν της κοινής γνώμης προς τους πολιτικούς της.

Και υπό τοιαύτην βεβαρημένην ατμόσφαιραν εφθάσαμεν εις τας εκλογάς του 1932 ενεργηθείσας με το αναλογικόν σύστημα. Κατ'αυτάς ο λαός μαστιζόμενος και υπό της σοβούσης τότε οικονομικής κρίσεως και αμφιταλαντευόμενος μεταξύ του καθήκοντος της εκλογής και της ανυποληψίας προς τον κοινοβουλευτισμόν και τους πολιτικούς του άνδρας, κατήλθεν εις τας εκλογάς εκείνας με αναζωογονημένα τα παλαιά εθνοκτώνα συνθήματα του Βενιζελισμού και Αντιβενιζελισμού, της Δημοκρατίας και της Βασιλείας.

Και το αποτέλεσμα των εκλογών ήνε γνωστόν. Κανέν των δυο ισχυρών κομμάτων δεν έφευρεν τόσην δύναμιν ώστε εν συνδυασμώ και με άλλα μικρότερα ομογενή να αποτελέσωσι κυβέρνησιν βιώσιμον.

Και κατέληξεν εις την περίεργον κυβέρνησιν του Λαϊκού κόμματος, αποτελούντος μειοψηφίαν, έναντι του των Φιλελευθέρων, στηριζομένην εις την ανοχήν των άλλων κομμάτων, τα οποία έλαβον ως αντάλλαγμα την μετά πολλάς περιπέτειάς τυπικήν επί τέλους αναγνώρισιν της Δημοκρατίας.

Αλλ' ενώ η κυβέρνησις εκείνη ευρίσκετο επί της αρχής τη ανοχή άλλων, δεν εδίστασεν κατά το δίμηνον και πλέον διάστημα της δοθείσης αυτή εξουσιοδοτήσεως να κάμη ό,τι ήτο δυνατόν να μεταβάλη την σύνθεσιν της Χωροφυλακής και της Φρουράς ίδια Αθηνών προετοιμάζουσα δια του υπουργού της των Στρατιωτικών το έδαφος δια πραξικοπηματικήν δράσιν και οριστικήν δια της βίας στερέωσιν της επί της εξουσίας.

Ο υπουργός των Στρατιωτικών εν συνεργασία μετά του διευθυντού της Γενικής Ασφαλείας παρεσκεύαζον τα ανατρεπτικά των σχέδια και κατήριζον τας δολοφονικάς ομάδας, αι οποίαι θα έδρων κατά ωρισμένην ημέραν εναντίον προγεγραμμένων προσώπων.

Η δολοφονική απόπειρα εστρέφετο ειδικώς εναντίον του προσώπου μου. Εγνώριζον καλά ότι εμού υπάρχοντος εν τη ζωή τα ανατρεπτικά των σχέδια θα εναυγάουν οικτρότατα.

Των ανατρεπτικών αυτών σχεδίων ήσαν εν γνώσει και οι αρχηγοί των εκτός της κυβερνήσεως κομμάτων, πιθανώτατα δε και ο Αρχηγός του Λαϊκού κόμματος.

Και όταν η αντιπολίτευσις, κατά τας αρχάς του 2ου 10ημέρου του Ιανουαρίου, κατόπιν των ανωτέρω λόγων επιβεβαιωθέντων και αλλαχόθεν, έκρινεν ως ανάγκην πλέον την άρσιν της ανοχής της προς την κυβέρνησιν, ο υπουργός

των Στρατιωτικών εν συνεργασία μετά του διευθυντού της Γενικής Ασφαλείας απεφάσισαν να προβούν εις το πραξικόπημά των πριν παραδοθή η εξουσία εις τα κόμματα της αντιπολιτεύσεως.

Ούτω παρεσκεύαζον τα πράγματα ώστε την εσπέραν της 12 Ιανουαρίου να προβούν εις την εξουδετέρωσιν των δυσμενώς προς αυτούς προσκειμένων συνταγμάτων και την ταυτόχρονον δολοφονίαν εμού. Τα σχέδιά των ταύτα μου εγένοντο εγκαίρως γνωστά και ελήφθησαν τα ανάλογα μέτρα και εις τα συντάγματα και εις την οικίαν μου, όπου επρόκειτο να γίνη η δολοφονική επίθεσις. Τα μέτρα ταύτα τους ηνάγκασαν να αναβάλουν το πραξικόπημα δια την 13 και έπειτα δια την 14 Ιανουαρίου.

Το εσπέρας της 14ης Ιανουαρίου δεκάς αυτοκινήτων κλειστών, πλήρων μετημφιεσμένων αστυνομικών και χωροφυλάκων των δυο Ασφαλειών, αναμειγμένων μετά διαφόρων κακοποιών στοιχείων, περιήρχοντο άλλα μεν τα πέριξ της οικίας μου, άλλα δε και κατελάμβανον επίκαιρα σημεία περί το Νοσοκομείον Συγγρού, ετοιμαζόμενα να προβούν εις εκτέλεσιν των καταχθονίων σχεδίων των. Αλλ' αντιμετώπισθησαν με αναλόγους περιπολίας εγκαίρως αφιχθείσας από τα συντάγματα.

Το υπουργείον των Εσωτερικών έλαβε γνώσιν των τεκταινομένων και έστειλεν δυο αξιωματικούς της Αστυνομίας Πόλεων (Έβερτ και Λαμπρινόπουλον) δια να εξακριβώση αν τα καταγγελλέντα έχωσιν αληθείας.

Και πράγματι οι ανωτέρω αστυνομικοί επισκεφθέντες με κατ' οίκον περί το μεσονύκτιον επληροφορούντο περί των συμβαινόντων, αφού και οι ίδιοι συνελάμβανον όπισθεν του Νοσοκομείου Συγγρού σταθμεύον αυτοκίνητον πλήρες ενωμοταρχών και αστυνόμων μετημφιεσμένων.

Ούτω λοιπόν και η απόπειρα αύτη εματαιώθη οριστικώς πλέον, διότι την επομένην παρεδίδοτο η εξουσία εις την κυβέρνησιν Βενιζέλου. Δια την υπόθεσιν ταύτην διεξήχθη ανάκρισις, η οποία βραδύτερον απεισιωπήθη από την νέαν κυβέρνησιν Τσαλδάρη του Μαρτίου του 1933.

Όλα αυτά δεν είνε αρκετά αποδείξεις δια τας καταχθονίους προθέσεις της παρατάξεως η οποία συμπτωματικώς και δια 500 μόνον ψήφων των Αθηνών εξήρχετο εκ των εκλογών της 5 Μαρτίου νικήτρια; Και ήτο παραλογισμός δι' εμέ γνωρίζοντα όλα ταύτα και όντα βέβαιον δια τας εκγληματικές προθέσεις των ανθρώπων της παρατάξεως εκείνης, που την επομένην των εκλογών της 5 Μαρτίου επρόκειτο να αναλάβη εις χείρας την εξουσίαν δια να θέση ελευθέρα πλέον εις εφαρμογήν τα καταχθόνια σχέδια; Και δεν απεδείχθη βραδύτερον πόσον σαφώς προέβλεψα τα συμβησόμενα; Αλλά μήπως είνε αυτά μόνον που εχρειάζοντο δια κάθε λογκόν άνθρωπον να κρίνη πως θα επολιτεύοντο οι άνθρωποι αυτοί ερχόμενοι κάποτε εις την εξουσίαν;

Δεν εβροντοφώνει εις κάθε παρουσιαζομένην ευκαιρίαν ο υπ' αυτού εμπνεόμενος Τύπος, ότι ερχόμενος εις τα πράγματα κάποτε θα προέβαινον εις τας σκληροτέρας των αντεκδικήσεων;

Και μήπως δε ήτο η πρώτη πράξις της κυβερνήσεως αθετούσης συμφωνίας να με θέση εκποδών, επιστρατεύσασα κάθε κάθαρμα με επίκεφαλής πασίγνωστον τραμπούκον τον Αρχηγόν της Γενικής Ασφαλείας; Και δε ήτο ως δευτέρα πράξις εντός τριμήνου, η συγερά κατά του Βενιζέλου απόπειρα τόσον επισήμως οργανωθείσα υπό των υπηρεσιών της Ασφαλείας του Κράτους;

Και δεν απεδείχθη βραδύτερον η συνενοχή εις το έγκλημα και υπουργών και βουλευτών; Και δεν επιστοποιήθη η αλληλεγγυότης ολοκλήρου της κυβερνήσεως προς το έγκλημα δια της άνευ αιδούς αναμίξεως εις το έργον της δικαιουσίνης, μη διστάσασα να αντικαταστήση και τον ανακριτήν με την γελοίαν δικαιολογίαν της βραδύτητος προς διεκπεραίωσιν της υποθέσεως, ενώ δια της ενεργείας της αυτής ανέκοψε πάσαν πρόοδόν της;

Αλλά τι πρώτον τι δεύτερον και τι τελευταίον να είπω δια να αποδείξω οποιόν κακόν θα επήρχετο εις την χώραν από μίαν τοιαύτην κυβέρνησιν με αρχηγόν νυσταλέον και κλασικής ανικανότητος να επιβληθή επί της σπείρας των μαινομένων αδιαλλάκτων συνεργατών της; Ο τρόπος των εργασιών της Βουλής, η οποία κατά επιτυχή χαρακτηρισμόν αυτού του ίδιου αρχηγού της μετεβλήθη εις στίβον ταυρομαχιών και η δι' αναισχύντων νομοθετικών μέτρων αναστάτωσις των πάντων και η παράλυσις των δημοσίων υπηρεσιών είνε κριτήριον σαφέστατον των απωτέρων σκοτίων προθέσεων των.

Ιδού λοιπόν διατί προέβην εις την έκνομον πράξιν της 6^{ης} Μαρτίου. Ήθελα να προλάβω αυτά τα κακά τα οποία ενέσκηψαν εις την χώραν και την οπισθοδρόμησαν κατά δεκάδας ετών.

Συνησθανόμην ότι ο ελληνικός λαός με τα 50% των απατηθέντων εκ δελεαστικών και κακοήθων υποσχέσεων δεν ήτο άξιος να υποστή τας συνεπείας μιας αναρχουμένης κυβερνήσεως. Και επί τέλους δεν είνε δυνατόν να χωρέση εις την λογικήν ότι αι ψήφοι 500 Αθηναίων ήσαν αρκετοί δια να προκαλέσουν σεβαστόν κριτήριον μιας πραγματικής ετυμηγορίας του ελληνικού λαού.

Και θα μου προβληθή: Με ποίον δικαίωμα ετόλμησα να προβώ εις ένα πραξικόπημα βίαιον και έκνομον χωρίς καν να έχω την στιγμήν εκείνην ούτε δημοσίαν τινά θέσιν; Έ, λοιπόν το δικαίωμα επίστευα και πιστεύω ότι το έχω περισσότερον από τον κατά συνθήκην αρχηγόν του Λαϊκού κόμματος, διότι όταν εκείνος ενύσταζε, ημείς επί σειράν ετών διεξηγάγομεν τους σκληροτέρους αγώνας δια να δημιουργήσωμεν μιαν μεγαλυτέραν Ελλάδα καί εντιμοτέραν, δια να χαρίσωμεν εις τον ασφυκτιώντα και παλαιόντα υπό σκληροτάτας συνθήκας ελληνικόν λαόν, ένα βίον ανενώτερον και ανθρωπινώτερον.

Έχομεν το δικαίωμα αυτό διότι όταν αυτοί εστασίαζον εις το εσωτερικόν δια να εμποδίσουν την χώραν να βαδίση προς τα πεπρωμένα της, ημείς διεξηγάγομεν εις το μέτωπον τους αιματηροτέρους και ενδοξοτέρους αγώνας, τους αγώνας εκείνους οι οποίοι από την Μακεδονίαν και τας στέπας της Ουκρανίας μέχρι των εσχατιών της Μικράς Ασίας θα αποτελούν το κορύφωμα της ελληνικής αλκής, της ελληνικής ορμής, της ελληνικής αυτοθυσίας, του ελληνικού μεγαλείου ...

Ν. Πλαστήρα, Αρχείο Π. Σ. Δέλτα, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1989, σσ. 56-61

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο του Πλαστήρα και του Θ. Σοφούλη της σελίδας 111 του σχολικού βιβλίου:

- α) Να αναφερθείτε στην κρίση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα κατά το μεσοπόλεμο και να επισημάνετε τις συνέπειές της στη πολιτική και κοινωνική ζωή.
- β) Να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα του Ν. Πλαστήρα έτσι όπως αναδύεται από τον λόγο του.